

วิเคราะห์อรรถาঙ্গการในมหาชาติคำหลวง

อรรถาঙ্গการหรือเครื่องประดับความหมายเป็นกลวิธีที่กวีใช้ช่วยในการแต่งคำประพันธ์ เพื่อให้บทประพันธ์นั้น ๆ มีความน่าอ่านยิ่งขึ้น วาคภุจะไค้กล่าวไว้ว่า "กวีนิพนธ์อันมีร้อยกรองขึ้นให้ประดับด้วย "คุณ" เหล่านี้โดยตลอดและงาม ประหนึ่งสร้อยไข่มุกอันงามร้อยด้วยคุณ (คือคำ) ให้เวียนไปบรรจบกันนั้น ถึงพระแม่เจ้าสรสวดีก็ทรงสรรวมที่พระศอเป็นเครื่องประดับ"¹ และ "ประมวลดลงการอันไม่มีอยู่แล้วไซ้ คำประพันธ์แม่แต่ที่ปราศจากโทษทั้งหลาย ก็ยังไม่สง่าเหมือนรูปร่างหญิงอันสักแต่ปราศจากลักษณะที่ชั่ว และกอบด้วยลักษณะที่ดีแต่เท่านั้น ก็ยังไม่สง่าละนั้น"²

ดังนั้นในการแต่งคำประพันธ์ ถึงแม้ว่ากวีจะแต่งคำประพันธ์นั้น ๆ อันประกอบด้วยคุณต่าง ๆ 10 ประการ และปราศจากโทษทั้งหลายแล้ว กวียังต้องคำนึงถึงอঙ্গการทั้งทางด้านเสียง และทางด้านความหมายอีกด้วย

ผู้วิจัยได้นำอรรถาঙ্গการทั้ง 35 ประเภทของวาคภุจะมาวิเคราะห์ความงามในมหาชาติคำหลวง ปรากฏว่ามีตรงกันเพียง 14 ประการ ดังต่อไปนี้

4.1. อุปมา

4.2. รูปกะ

4.3. ชาติ (ชาติะ)

4.4. สังคยะ

4.5. อธิศยะ

---

¹วาคภุจะ, อঙ্গการศาสตร์ของวาคภุ (ป.ส.ศาสตราจารย์แปล), พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงรีว เกษตรนิรันดรภักษ์ 23 พฤศจิกายน 2504, หน้า 13.

²เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

4.6 ประติวิสัยอุปมา

4.7 สังกร

4.8 อุตเปรกษา

4.9 อากเชป

4.10 เหตุ (เหตุะ)

4.11 ทิปกัม

4.12 อาสระ

4.13 ปริวฤตติ

4.14 ปรัศโนตตรัม

4.1 อุปมา คือลักษณะที่กล่าวเปรียบเทียบความเหมือนระหว่างสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ กับสิ่งที้นำมาเปรียบเทียบตั้งแต่ 2 สิ่งขึ้นไป อุปมาที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ส่วน¹

อสังการประเภทนี้นิยมใช้กันมากในมหาชาติคำหลวง เพราะเป็นอสังการที่ใช้การเปรียบเทียบ ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจ และเห็นภาพพจน์ได้ง่าย มีความละเอียดละไมและลึกซึ้งกว่าอสังการประเภทอื่น ๆ อุปมาที่มีปรากฏในกัณฑ์ต่าง ๆ ในมหาชาติคำหลวง ดังนี้คือ

4.1.1 กัณฑ์ทศพร

ในกัณฑ์ทศพรมีอุปมาอยู่ 11 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.1.1 "จึงจะชำระองค์กวาคมุทิต พงกอนดินอันราบ

ดูรบบาบเพียงพลาญ เลอสนันน^๑

(หน้า 3)

¹ดูคำอธิบายและตัวอย่างของวิธานิพนธ์เล่มนี้ ในบทที่ 2, หน้า 53-55.

อุปมาที่ปรากฏในกัณฑ์ทศพร มี 11 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
3	1
5	2
10	2
11	1
14	1
16	1
18	1
19	1
20	1

4.1.2 กัณฑ์หิมพานต์

ในกัณฑ์หิมพานต์ มีอุปมาอยู่ 4 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.2.1 "ก็มีกายาประดับประดาไป ดังดูปลั้ด้าทาคัวยจุนแก่นจันทน์"
(หน้า 25)

ตัวอย่างนี้เปรียบเทียบพระวรกายของพระนางสุนทรภคินีในขณะที่ออกจากครรภ์พระมารดานั้น หอมดังดูปลั้ด้าทาคัวยจุนแก่นจันทน์

4.1.2.2 "สัณฐานจับกรมล บรรจงพาลวิชนีองอาจ
ย่ำยี่หม้อรินทรราช ไค้แล คณงามช่อกคังไกรลาศราชบรรพต ทั้งอลงกฎเสวตฉัตร
วิจิตรรัตนทองพราย"

(หน้า 34)

ตัวอย่างนี้ บรรยายถึงช้างเผือกชื่อปัจฉิมนาคไค้ให้พราหมณ์ชาวกลิงคราษฎร์
ที่มาขอไป ช้างเผือกนี้ผิวขาวงามสะอาดเหมือนเขาไกลาส เขาไกลาสนี้มีหิมะปกคลุม
อยู่ตลอดเวลา จึงมีสีขาวเมื่อเปรียบเทียบกับผิวของช้างเผือกนี้ว่าขาวเหมือนเขาไกลาส

4.1.2.3 "ขมาจงให้ข้าคพดษอาจารย์ ปานครวนาตั้งสามัญทรัพย์
อันจำเวิญแก่ชาวเมืองเล่าแล"

(หน้า 34)

ตัวอย่างนี้ใช้คำอุปมาซ้อนกันถึง 3 คำ คือ ปาน ครวนา และตั้ง ซึ่งมีความ
หมายเป็นเชิงเปรียบเทียบเหมือนกันหมด หมายความว่า พระเวสสันดรได้พระราชทานช้างปัจจัย
นาคให้แก่พราหมณ์ไป เหมือนกับยกทรัพย์สมบัติส่วนกลางของเมืองสิริรัฐให้ไป

อุปมาที่ปรากฏในกัณฑ์ชื่อนี้มี 4 แห่ง ดังที่ยกตัวอย่างเท่านั้น

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
25	1
34	2
40	1

4.1.3 กัณฑ์ทานกัณฑ์

ในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีอุปมาอยู่ 49 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.3.1 "พระเฮอยเคอยแตกอนกาล หวยทหารแหหน้า
ถือธงผาพรรณราย... ทองพระพรายพระแพร่ง คือเครื่องแต่งแลพิศตรา
กถกรรณิการะแบ่งบาน"

(หน้า 52)

ตัวอย่างนี้เป็นการ เปรียบเทียบขงในกองทัพนั้นเป็นสีทองแวววาว งามเหมือน
คอกกรรณิการักำดังบานสลอนเต็มไปหมด

4.1.3.2 "อนนว่าชนแต่ผู้เดียวคาย ในสองราชตระกูลทองหลายนั้น
บอาจตั้งหมั่นซึ่งคนค่าง... ทอดคนลงล้มแล้วก็ร้องไห้ เหมือนไม้รังงูลุ่มเนรนาค
ค้วยกำดังกาลวาคโปกมยพ คังงนี้แล"

(หน้า 60)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นความทุกข์โศกของสองราชตระกูล เมื่อได้ทราบข่าวว่าพระเวสสันดรถูกเนรเทศออกไปจากเมือง ต่างก็เศร้าโศก ลมด้วลงนอนร้องไห้ก่ถึงกันอยู่ไปมา เหมือนคนร้างเมื่อต้องพายุแรงก็ล้มลงก่ถึงระเนระนาด

4.1.3.3 "ในปางนั้น ธนวาฬสุชาติแรก จนคยงแดทาน้าว
ก็ร้าวระแหงใหม่มีนาน กอประมาณที่ไทรถ"

(หน้า 86)

ข้อความนี้เป็นการกล่าวถึงตอนที่พระเวสสันดรทรงบริจาคทานทุกอย่างแล้ว กำลังจะเสด็จออกจากเมืองพระองค์ทรงอาลัยถึงพระราชบิดาและพระราชมารดา ทรงปรารถนาจะหันกลับไปทอศพระเนตรเมือง ในขณะนั้นพื้นแผ่นดินก็แยกออกขนาดเท่า กับรถทรง และหมุนให้พระองค์ได้ทอศพระเนตรโดยสะดวก เหมือนกับรู้พระทัยของพระองค์
อุปมาที่ปรากฏในกัณฑ์ทานกัณฑ์มี 49 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
51	2
52	2
53	4
55	1
56	7
57	4
58	7
59	4
60	1
62	1
63	4
64	2
65	1
78	1
79	1
84	1
86	3
88	3

4.1.4 กัณฑ์วนประเวศน์

อุปมาในกัณฑ์วนประเวศน์มีอยู่ 3 แห่ง คือ

4.1.4.1 "ท้าวธคือไกรสรงามสง่า เสด็จเข้าป่าเป็นจี...

เคอรคฺจุสึหตรศักดิ์ แสงวาทภักษกกลางพน"

(หน้า 107)

ข้อความนี้เป็นการเปรียบเทียบพระอิริยาบถของพระเวสสันดรในขณะที่กำลังเดินป่า นั้น งามสง่าเหมือนราชสีห์ที่กำลังหาภักษาหารอยู่ในกลางป่า

4.1.4.2 "อันอนรรคด้วยพิหคากร พินธุสรสขงมาฐฐ

พรวรณากุสนาเนก ปีกเพียงเลขลายงาม"

(หน้า 108)

ตัวอย่างนี้เป็นการชมยก และเปรียบเทียบว่าในป่านั้นมีนกนานาชนิด ปีกคงงามเหมือนกับเข็ญไว

4.1.4.3 "จึงไปยงงสำนักนี้เจ้ามัทรี แลสองกุมารกุมารี อันมีรูปากถดถีย
บริสุทธ คุจพระปรเตยกพุทธเสด็จมา ในที่นั้นน"

(หน้า 114)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบพระเวสสันดรเมื่ออยู่ในเพศดาบสแล้ว ได้เสด็จไปยังบรรณศาลาของพระนางมัทรีและพระกัณหา ชาติ มีพระวรกายบริสุทธ์เหมือนกับพระปัจเจกพุทธเจ้าเสด็จมายังที่นั้น

อุปมาที่ปรากฏในกัณฑ์วนประเวศน์มีเพียง 3 แห่งเท่านั้น
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
107	1
108	1
114	1

4.1.5 กิ่งกษัตริย์

อุปมาในกิ่งกษัตริย์มีอยู่ 16 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.5.1 "กุงรพราหมณ์ ชื่อว่าเรือนมิงงามกิ่งเรือนท้าว อัยวามิงงาม
กิ่งเรือนไท ถูกมิไปเยือนเลย"

(หน้า 127)

ตัวอย่างนี้ เป็นการเปรียบเทียบที่นางอมิตาคำว่าชุก นางบอกว่าบ้านของชุก
นั้นค่อไหงามเหมือนวังหรือบ้านผู้เป็นใหญ่ทั้งหลายนางก็จะไม่เยี่ยมเลย

4.1.5.2 "อันว่าชุกพราหมณ์ ... แลถามค้นหา ราคาความรัก...
หากมาหนักหนาออก หยงแพพมาทับ หีบเหงมาคาง"

(หน้า 127)

ข้อความนี้เป็นการเปรียบเทียบถึงความรักความใคร่ของชุกที่มีต่อนางอมิตานั้น
ท่วมท้นไปหมดหนักอกราวกับแพมาทับทั้งคางทั้งบ้า

4.1.5.3 "อนี้คือพระแพศยันครคาศ พียงรทโสสร...ใครเห็น
หรรษบอกบ้าง ที่พระผู้สร้างสาธุจรยา"

(หน้า 132)

ข้อความนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญและสั่งสมแต่คุณงาม
ความดี เมื่อผู้ใดได้เห็นก็จะรู้สึกว่าเป็นใจเหมือนกับน้ำในท้วงน้ำที่ใสเย็นฉ่ำนั้น

อุปมาที่ปรากฏในกิ่งกษัตริย์มี 16 แห่ง
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
120	1
127	3
132	7
133	5

4.1.6 กัณฑ์จุลฉนวนวิธานนา

อุปมาในกัณฑ์จุลฉนวนวิธานนา มี 12 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.6.1 "ตรมวไลโคแดนราช พระบาทแพศยันคร... กับสองอร
หนอหน้า มัทรีเกล้ากษัตริย์... ทรงเพศชื้ออยู่เถื่อน งามเงื่อนพร้อมเพียงพรหม"
(หน้า 141)

ข้อความนี้เป็นการเปรียบเทียบว่า ไม้ว่าแห่งหนตำบลโคที่พระเวสสันดร
พระมัทรีและสองกุมาร ซึ่งอยู่ในเพศคาบสประทับอยู่ ทั้งสี่พระองค์งามเหมือนกับพระพรหม

4.1.6.2 "ตองลมสลัดสันโชน ทบทาวโอนสันทวย... ประษชชายมวย
มิกเหล่าเมากสิ่งเกล้าเกลือกเทียร"

(หน้า 142)

ตัวอย่างนี้เป็นการ เปรียบเทียบต้นไม้ในป่ายามเมื่อตองลม ยอดไม้โอนเอน
ไปมาเหมือนกับผู้ชายที่ดื่มเหล้าจนเมามายเดินโอนเอนกสิ่งเกล้าอยู่ไปมา

4.1.6.3 "ดอกไม้หลายแสงโสด บานช่วงโชติทั้งไพรพน...
พยงพื้นนภกล คำกลคาคด้วยดวงดาว"

(หน้า 144)

ตัวอย่างนี้เป็นการ เปรียบเทียบดอกไม้ที่มีสีสีนต่าง ๆ บานอยู่เต็มป่า เหมือนกับ
ดวงดาวที่พราวอยู่บนท้องฟ้า

อุปมาที่ปรากฏในกัณฑ์จุลฉนวนวิธานนา มี 12 แห่ง
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
141	1
142	4
143	1
144	4
145	1
149	1

4.1.7 กัมพูชาวันวัฒนา

อุปมาในกัมพูชาวันวัตยานี้ มี 14 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.7.1 "จักจันแฉ่ปักษ์ คุณครีตระสักสวรรค"

(หน้า 159)

ข้อความนี้เป็นการ เปรียบเทียบเสียงร้องของจักจันและนกว่าไ้เพราะเหมือน
คนตรีสวรรค

4.1.7.2 "มีน้ำนองแฉ่ คุณวงแก้วพิทุไรโส"

(หน้า 161)

ตัวอย่างนี้เป็นการ เปรียบเทียบความใสสะอาดของน้ำในสระว่าใสเหมือนแก้ว
พิทุราย

4.1.7.3 "กรรณิกาคำโบราณ ก็มี... พยงหรือคาลทรายเพรอก
ก็มี... พยงไฟเกอดกลางพน ก็มี"

(หน้า 165)

ตัวอย่างนี้เป็นการ เปรียบเทียบว่าดอกกรรณิการซึ่งมีก้านดอกสีแสดนั้นเหมือนกับ
ทรคาลทองที่ส่องแสงงดงามโชติช่วงเหมือนกับกองไฟที่อยู่กลางป่า

อุปมาในกัมพูชาวันวัฒนา มี 14 แห่ง
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
154	1
158	2
159	3
160	4
161	1
165	2
171	1

4.1.8 กัณฑ์กุมารบรรพ

อุปมาในกัณฑ์กุมารบรรพมี 45 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.8.1 "ราชกุมารทั้งสองเห็นตนอับสูบลับ ดุจตั้งปราหมณ์จะมาด้วย
ฉับ จับเอาตนในที่นั้นน"

(หน้า 195)

ข้อความนี้เป็นการ เปรียบเทียบว่าขณะที่สองกุมารตกใจกลัวหนีชูชกออกไปจาก
บรรพศาลา เข้าไปแอบในป่าอย่างรวดเร็ว เพราะสถานที่ซ่อนนั้นไม่มีคิด จึงทรงคิดว่า
ชูชกจะมาจับเอาพระองค์ไป

4.1.8.2 "อันว่าน้ำตาพระราชกุมารทั้งสอง ก็ตกลงเหนือหลอง
สองพระบาท พียงขวามาศบานรองอยู่นน"

(หน้า 200)

ตัวอย่างนี้เป็นการ เปรียบเทียบว่า น้ำพระเนตรของสองกุมารตกลงมายังหลัง
พระบาททั้งสองอันงามเหมือนคอกบัวทองของพระเวสสันดรนั้น

4.1.8.3 "อันว่าน้ำตาพระมหาสัตว์ ก็ตกเหนือปริญญาค์สองกระษัตริ
กุมาร ประคุดแผ่นชคานมาศทั้งคู่อู้งรอง รองชลเนตรพระมหาสัตว์แล"

(หน้า 200)

ตัวอย่างนี้เป็นการ เปรียบเทียบว่าน้ำพระเนตรของพระเวสสันดร ตกลงมายัง
พระขนองของสองกุมารอันงามเหมือนแผ่นกระดานทองทั้งคู่นั้น

อุปมาในกัณฑ์กุมารบรรพมี 45 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
184	2
185	5
186	1
190	1

หน้า	จำนวนแห่ง
191	1
195	1
196	1
197	1
198	2
199	1
200	4
201	1
202	1
204	2
207	1
208	1
209	5
210	2
211	1
214	1
215	1
218	1
219	2
221	1
222	1
225	2
229	2

4.1.9 กัมขัมภี

อุปมาในกัมขัมภีมี 27 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.9.1 "คฺงมถคโปฏกคคกฉลา กระจายน้ำหน้าทิวชล เหมือน
แน่นงมด คอยมุงมอหมายนม บมสมสุดแรง หอบทิวแห่งหลังบอญู"
(หน้า 237)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าสองกุมารคอยเสวยนมจากพระมารดา เพราะพระมารดาเข้าไปไปหาผลไม้ พระมารดาไปนาน จนสองกุมารทิวจนหมดแรง และบรรทมหลับไป เหมือนกับลูกเนื้อทรายที่ถูกแดดอันร้อนแรง

4.1.9.2 "คนใดเลอยแลจะเป็นที่รัก ดูเจ้าจอมจักรักษ
หายากแล"

(หน้า 254)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าใครก็ตามที่จะเป็นที่รัก หาใครรักได้เหมือน พระเวสสันดรนั้นหายากยิ่งนัก

4.1.9.3 "ถ้าทำกาลกิริยา ในเชตุกรมหานครราชฐาน... จะมี
มหันตวิวารบารุงบรมศพ... เพียงพิภพบันภาลันสนนหนาว ไททั้งองบรูท้าวจะไหว
หวาค"

(หน้า 257)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงพระเวสสันดรทรงคิดว่าพระนางมัทรีสิ้นพระชนม์ จึงทรงคร่ำ
ครวญว่า พระนางมัทรีมาสิ้นพระชนม์ในป่า การพระราชพิธีพระศพก็จะไม่สมพระเกียรติ
ถ้าหากว่าสิ้นพระชนม์ในนครเชตุคร ก็จะมีวิวารจัดการกับพระศพอย่างสมพระเกียรติ ซึ่ง
จะทำให้เกิดเสียงดังกึกก้องราวกับพื้นแผ่นดินมีเสียงดังกึกก้องนำกลัว กษัตริย์ทั้งสองพระนคร
ก็จะทรงหวั่นหวาคไปด้วย

อุปมาในกัมขัมภีมี 27 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
233	2
236	1
237	4
238	1
240	2
241	2
242	3
243	5
244	1
245	1
247	1
249	1
254	1
256	1
257	1

4.1.10 กัณฑ์สักรบรพ

อุปมาในกัณฑ์สักรบรพมี 5 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.10.1 "เราเห็นพราหมณ์งามเงื่อนคางพรหม มาเป็นศรมณเปน

สาธุโสศ"

(หน้า 268)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าพระอินทร์จำแลงกายมาเป็นพราหมณ์ เพื่อมา
ทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรนั้นงามคางพรหม

4.1.10.2 "พระโพธิสัตว์คชชาตหนึ่งเปนต์ มีธยาไตรยจะใครให้
ทาน ก็ประดิษฐานถุ้งทองพันหนึ่ง ยืนซึ่งมีผู้มาขอ ฟิงภอใจกว่าขึ้น แล"

(หน้า 270)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าพระเวสสันดรก็เหมือนกับชายที่มีจิตใจดีคนหนึ่ง
ที่ปรารถนาแต่จะให้ทาน จึงทำถุ้งทองขึ้นหนึ่งพันถุ้ง สำหรับให้แก่ผู้ที่มาขอด้วยความ
พอใจ

4.1.10.3 "จอมอมรเทพไท้เทพี... ไชวากยมุขราเพราะพร้อง...
โอภาสคองครุณสุริเยศ... ธกัสถิตยปรทับทอง แห่งทองนภโลย"

(หน้า 276)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพยดา เวลาที่
พระองค์ตรัสกับพระเวสสันดรด้วยถ้อยคำอันไพเราะนั้น งามโอภาสเหมือนดวงอาทิตย์ที่
ลอยอยู่กลางท้องฟ้า

อุปมาในกัณฑ์สักรบรรมมี 5 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
268	1
270	1
274	1
275	1
276	1

4.1.11 กัณฑ์มหาพรต

อุปมาในกัณฑ์มหาพรตมี 20 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.11.1 "ในตรบัตินัน อันว่าเทพบุตรคนหนึ่ง จึงนฤมิตรบิด
เทศมา คุุพระมหากษัตริย์นันท"

(หน้า 283)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงตอนที่ชุกทาสองกุมารเดินทางจะกลับไปบ้านของตน แต่
เทวดาได้พาให้หลงทางไปยังเมืองเซตุคร ในระหว่างที่พักแรมอยู่ในบ้านั้น เทพบุตรองค์
หนึ่งได้เนรมิตกายเหมือนกับพระเวสสันดร เพื่อคอยดูแลสองกุมารระหว่างที่บรรทมหลับนั้น

4.1.11.2 "อันว่าพระเนตรทั้งสอง บัดนี้หมองดูแดง คุุแสงดาว
โรหิตี แลนท้าว"

(หน้า 291)

ข้อความนี้เป็นการ เปรียบเทียบพระเนตรทั้งสองของพระเจ้ากรุงสุโขทัยหมอง
และเป็นสีแดงเหมือนแสงของดาวโรหิตี:

4.1.11.3 "อันว่าเกษานิลงพุงพู่ ช้องพถนอยู่คูมวง แลนท้าว"

(หน้า 297)

ข้อความนี้เป็นการ เปรียบเทียบว่านมคำเหมือนปีกแมลง
ดูปมาในกัมพมหารามมี 20 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
283	1
286	3
287	2
288	2
289	1
291	3
292	1
297	2
298	1
301	2
309	1
310	1

4.1.12 กัมพูชชิตยบรรพ

อุปมาในกัมพูชชิตยบรรพมี 17 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.12.1 "อันว่านิรารศรารา ก็ไหลออกมาจากประโยชร
ท่านไซ้... เขื่อนน้ำในสุหร่ายระหัด อัสจรรยคาลดูหลาก ทรงเข้าสู่ปากสองโมคค..."
(หน้า 329)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าน้ำนมที่ไหลออกจากพระเต้าของพระนางมัทรี
นั้นเหมือนกับน้ำที่ไหลออกมาจากสุหร่าย ไหลเข้าปากสองกุมาร เป็นที่น้ำอัสจรรยยิ่ง

4.1.12.2 "จขจักรวาทไหวหวนน คินฟ้าพะพันบนปานไกวกว่า
จีนแล"

(หน้า 332)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าหัวทั้งจักรวาลก็หัวนี้ไหว ทั้งคินทั้งฟ้าก็สิ้น
ชะเหือนมันป่วนราวกับไกวอยู่ไปมา

4.1.12.3 "ในอริญญิกวิเวทวงกาจลนี้แล้วแท้จริง... ปรากฏาจะนำ
พณหวแวกูกคินคอง... คำรงรัตนราชธานีบริรมยพิศาล พยงสุรสถานทิพยพิเสศนนั้น"

(หน้า 333)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงพระเจ้ากรุงสุโขทัยได้มีพระราชประสงค์ที่จะทำพิธีราชาภิเษก
พระเวสสันดรในป่านั้น เพื่อจะนำพระเวสสันดรเสด็จกลับเมืองเชตุครซึ่งเป็นเมืองที่รื่นรมย์
และกว้างใหญ่ เหมือนกับสวรรค์อันวิเศษนั้น

อุปมาในกัมพูชชิตยบรรพมี 17 แห่ง
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
313	1
314	1
316	1
322	1

หน้า	จำนวนแห่ง
323	4
329	3
330	3
331	1
332	1
333	1

4.1.13 กัมพันครกัมพท์

อุปมาในกัมพันครกัมพท์มี 15 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.1.13.1 "แล้วท้าวชกเสด็จขึ้นเหนือมงคลคชราช อนนทวชาว
ทรคาชकुสังฆฉลิกมณี"

(หน้า 342)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่าช่างทรงของพระเวสสันดรมีผิวขาวดั่งเหมือน
กับสังข์แก้วฉลิก

4.1.13.2 "เจ้านท์หรือเคื้อ อคาคเชื้อชาติกริชตรีบันน... คุจสาว
สวรค่านางบน อนนเหลนโนนนทพิพวโนทยาน เป็นที่สถานสวนอินทรประพาศนันท"

(หน้า 347)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่า พระนางมัทรีนั้นงามเหมือนเทพธิดาในสวน
นันทวันของพระอินทร์

4.1.13.3 "มีคำเนอรงามแอวย รทวยรทอกรกราย คอชโชย
ชายยกย่าง... เมื่อพิศพางพยงกล้วยทอง ล่าของบัทรมนดาย พรายพรายพรณพิพิธ"

(หน้า 348)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบท่าทางเดินของพระนางมัทรีนั้นกรีกกรายและ
นุ่มนวลคล้ายลีลาที่ช้า ๆ เหมือนกับใบกล้วยต้องลมจะนั้น

อุปมาในกัมมัตถกัมมัตถ 15 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
339	2
342	2
346	1
347	2
348	6
352	1
358	1

อสังการทางด้านความหมายที่เรียกว่าอุปมานี้เป็นการกล่าวเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้อ่านเห็นหรือรู้สึกชัดเจนขึ้นกว่าการอธิบายตามธรรมดา ความงามชนิดนี้เป็นความงามที่เกิดจากการเปรียบเทียบ อาจจะเปรียบเทียบโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ แต่ถ้าให้การเปรียบเทียบนั้นเด่นชัดจะต้องมีคำว่า "ดุจ, ดุจดัง, ประดุจ, เพียง, เพียงดัง, เหมือน, กล, เฉาก, เสมอ, ปาน, ครุณา, ครุณาตุจ, ฉนโค-ฉนนัน" ที่เรียกว่า "อประติปาทกะ" อุปมาที่ปรากฏในกัมมัตถต่าง ๆ ทั้ง 13 กัมมัตถ มีจำนวนมากน้อยไม่เท่ากัน เมื่อนำมาเรียงตามลำดับมากน้อย จะเป็นดังนี้

ชื่อกัมมัตถ	จำนวนแห่ง
ทานกัมมัตถ	49
กุมารบรรพ	45
มัทรี	27
มหาราช	20
ฉชัตถบรรพ	17

ชื่อกัณฑ์	จำนวนแห่ง
ชูชกบรรพ	16
นครกัณฑ์	15
มหาวนวิวัฒนา	14
จุลวันวิวัฒนา	12
ทศพร	11
สักกรบรรพ	5
นิมพานต์	4
วนประเวศน์	3

อุปมาในมหาชาติคำหลวงทั้ง 13 กัณฑ์ มีอยู่มากบ้างน้อยบ้างตามลักษณะของ
 การประพันธ์ และการบรรยาย อีกทั้งขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องของแต่ละกัณฑ์ เช่นกัณฑ์ทานกัณฑ์
 มีอุปมามากที่สุด กัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์ที่พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์
 ที่มาทูลขอ อันเป็นสาเหตุให้พระองค์ถูกเนรเทศ ก่อนที่จะเสด็จออกจากเมือง พระองค์ได้
 ทูลขอพระมารดาเพื่อทรงบำเพ็ญสักตสคมหาทาน แล้วจึงเสด็จออกจากพระนครไป มีการ
 บรรยายการแต่งองค์ของพระนางมัทรีก่อนเดินป่า และบรรยายกองทัพที่จะยกเข้าป่า เช่น
 นางโคบาลเซอแงงามตาย สุกษุมลายอ่อนเลอศัน อยู่เย็นยงกนเกอคพิงผลการ ปานไบ
 กลวยกระลอกลม" "พระเฮอยเคยแตกอนกาล ทวยทหารแห่น้ำต้อธงผ้าพรรณราย...
 ทองพระพรายพระแพรง คือเครื่องแต่งแลพัสตรา กลกรณิการะแมงบาน" เป็นต้น

อุปมาในกัณฑ์กุมารมีมากเป็นอันดับที่ 2 กัณฑ์กุมารนี้เป็นกัณฑ์ที่สำคัญที่สุดใน
 มหาชาติคำหลวง มีการบรรยายที่แสดงความกลัวของสองกุมารที่ได้เห็นชูชก ที่มีหน้าตา
 น่าเกลียดน่ากลัว และกิริยาท่าทางที่ก ๑ เงิน ๑ เมื่อพระบิดายกให้กับชูชกก็พยายาม
 หนีไปซ่อนในสระ และตอนที่พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารให้แก่ชูชกแล้ว หึงสามองค์
 ต่างก็กรรแสงและคร่ำครวญ เช่น "สองเจ้าแพงเกตรา แกพออยู่จะปราถนาเป็นพระพุท
 ธานัน... พยงแผ่นดินมทรอาด ข้ามสงสารเสมอ อรรณพนัน" "อันว่าน้ำตาพระราช

กุมารทั้งสอง ก็ตกลงเหนือหล่งสองพระบาท พยงบวมาศบ้านรองอยู่นน...
อันว่าน้ำตาพระมหาสัตว์ ก็ตกเหนือปรัชฎางค์สองกระษัตริย์กุมาร ประคองแผนชคานมาศ
ทั้งคู้อยู่รองรอง รองชลเนตรพระมหาสัตว์แล" และ "อันว่าสองตีนปานบวโมษ...
แห่งราพีนองนฤโหมทั้งสอง สุนา" เป็นต้น

อุปมาในกัมมัทธิมีมากเป็นอันดับที่ 3 กัมมัทธิเป็นกัมมัทธิที่พระนาง
มัทรีเสด็จเข้าไปหาชลไม้โนป้า และตอนที่เสด็จกลับยังอาศรมมี ราชสีห์ เสือโคร่ง
เสือเหลือง มานอนขวางทางอยู่ทำให้พระนางเสด็จมาถึงอาศรมเข้าไป เมื่อเสด็จมาถึง
แล้วไม่พบสองกุมาร จึงคร่ำครวญและเที่ยวตามหาสองกุมารตามป่าละเมาะใกล้ ๆ
อาศรมนั้น ก็ไม่พบ ในขณะที่กำลังตามหาสองกุมารก็ทรงรำพึงรำพันถึงสองกุมาร จึงมี
การเปรียบเทียบอยู่มาก เช่น "อนึ่งเจ้าชวกันมาจู่จ้องรับ เมื่อแม่กลับมาแต่ไกล...
คุดพิไสยมฤคบุตร ออมรักสุคนหาแม่แล" "อันว่าชอยชาหมินประมาทเหนือ...
ซึ่งพระแพศยันครหนอเหนือ อุปฐากเธอทุกคำเข้า... กงกงวงลีดาเขาวยอคยั้ง...
ตามเพียรพิทักษ์มิ่งนเรศราม" หรือ "คุดหงษ์ไปฎก กระเหว่าเหล่านก พลัดแม่สูญหาย
ตกคำคิดคม อคนมปางตาย คุดแก้วแม่หาย ไม่คอยมารดา" เป็นต้น

อุปมาในกัมมัทธิหาราชมีมากเป็นอันดับที่ 4 กัมมัทธิเป็นกัมมัทธิที่บรรยายตอน
ที่ชุกพาสองกุมารเดินทางในป่า ขณะที่พักแรมอยู่ในป่าในเวลากลางคืน เทพบุตรและเทพ
ธิดา เนมิตกายมาเป็นพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเพื่อคอยดูแลสองกุมาร ชุกพาสอง
กุมารเดินทางไปถึงเมืองเซตุคร สองกุมารจึงได้พบกับพระอัยกา ๆ จึงทรงไถ่พระเจ้า
หลานทั้งสองด้วยพระราชาทรัพย์ ตอนท้ายกัมมัทธิกล่าวถึงพระเจ้ากรุงสัญชัยยกกองทัพไปรับ
พระเวสสันดร เช่น "อันว่าเทพบุตรคนหนึ่ง จึงนฤมิตรบิดเทศมา คุดพระมหากษัตริย์
นั้น... อันว่าเทพธิดาองค์หนึ่งผู้พิเศษ ก็มาด้วยเพศอนนเป็นเจ้าภควคีมัทรี โสกลแล"
"อันว่าพระเนตรหงสอง บัดนี้หมองคุดแดง คุดแสงดาวโรหิณี แลนท้าว" "อันว่า
พระราชบิดามีน้ำตาไหลหล่ง พยงนำคร่งแสงฉนวน แลพ้อฮา" และ "หมูหนึ่งแจก
แสงหงษ์ หมูหนึ่งสรบงแสงแสด แสงพยงแสดคุดฉาย" เป็นต้น

อุปมาในกัณฑ์ชคติยบรรพ, กัณฑ์ชูชกบรรพ, กัณฑ์นครกัณฑ์, กัณฑ์มหานวณพัฒนา, กัณฑ์
จุลวันพัฒนา และกัณฑ์ทศพร มีจำนวนมากนอยลดหลั่นกันลงมาและอยู่ในระดับปานกลาง
ส่วนกัณฑ์สักรบรรพ, กัณฑ์หิมพานต์และกัณฑ์วนประเวศน์มีอุปมาน้อยที่สุด คือมีจำนวน 5 แห่ง
4 แห่งและ 3 แห่ง ตามลำดับ

4.2 รูปกะ คืออสังการที่กล่าวอุปมาและอุปไมยเป็นหนึ่งสิ่งเดียวกัน เพราะ
มีลักษณะเหมือนกัน รูปกะนี้เป็นการเปรียบเทียบเช่นเดียวกับอุปมา แต่หาไม่มีคำว่า "เหมือน,
ดุจ, คึง, ประดุจ, ประดุจคึง, เพียง, เพียงคึง, เหมือน, กล, เฉาก, เสมอ, ปาน
ครุณา, ครุณาคุจ, ฉันโต-ฉันนัน" คือแทนที่จะกล่าวว่าสิ่งนี้คล้ายกับสิ่งนั้น กวีก็จะกล่าว
ว่า สิ่งนี้คือสิ่งนั้น หรือสิ่งนี้เป็นสิ่งนั้น อสังการแบบนี้เป็นแบบที่นิยมใช้น้อยกว่าอุปมา

ผู้วิจัยจะวิจัยรูปกะจากมหาชาติคำหลวงโดยละเอียดทั้ง 13 กัณฑ์ ดังต่อไปนี้

4.2.1 กัณฑ์ทศพร

รูปกะในกัณฑ์ทศพรมีจำนวน 3 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.1.1 "เหตุนาง เกอคมามีอุรจทกด้วยดวงมาลัย เป็นสังวาลย์
วรเวจเขบจนชวน คือค่านวมในคณูทงามกว่าชั้นแล"

4.2.1.2 "คืออัญชนพรายเพรชอนัน"

(หน้า 18)

รูปกะในกัณฑ์ทศพรมีจำนวน 3 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
12	2
18	1

4.2.2 กัณฑ์หิมพานต์

รูปกะในกัณฑ์หิมพานต์มีจำนวน 2 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.2.1 "คูกรสงฆ์ปรากฏ เป็นพุทธิโนรสรุ่งเรืองงาม"
(หน้า 31)

4.2.2.2 "สองเจ้าเขาพลอดพลง เป็นที่สว่างพระบิดา"
(หน้า 41)

รูปกะในกัณฑ์หิมพานต์มีจำนวน 2 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
31	1
41	1

4.2.3 กัณฑ์ทานกัณฑ์

รูปกะในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีจำนวน 9 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.3.1 "ควรรชับหนีพระศรีราชาบรมบุตร อนนเป็นชุกแกชวสีฟ้าราษฎร์
นนน"

(หน้า 52)

4.2.3.2 "นางโคคาลโคบางออนลอยค ลักษณะลายลมยคมมาชยชช
อู้อย่างอุกกระฉอนไหว คือโปกกล้วยทองคองลมพาล"

(หน้า 55)

4.2.3.3 "อาหารถักอมใส่ รัศมีรัศไวกยผ้า ออนแอนอาเออบาง
ตระโพกคือคางโคผาย

(หน้า 77)

รูปกะในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีจำนวน 9 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
52	1
55	1
56	1
57	1
61	1
77	1
79	1
85	1
86	1

4.2.4 กัณฑ์วนประเวศน์

รูปกะในกัณฑ์วนประเวศน์มีจำนวน 2 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.4.1 "ป่าคือเมฆพยุห ท้าวธเสด็จสู้อาโศรย"

(หน้า 107)

4.2.4.2 "ท้าวธคือไกรษรงามสง่า เสด็จเข้าป่าเป็นศรี"

(หน้า 107)

รูปกะในกัณฑ์วนประเวศน์มีจำนวน 2 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
107	2

4.2.5 กัณฑ์ชุกพรพ

รูปกะในกัณฑ์ชุกพรพ มีจำนวน 4 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.5.1 "คิดโงมงามทางเทศ เกล้าเกลี้ยงงเกษกคกำ คือภูนี้"
(หน้า 123)

4.2.5.2 "เรื่อนมิ่งเปนแกวกุกกับมิปอง เรื่อนมิ่งเปนทองกุกกับมิไป
อยู่เลย"

(หน้า 125)

4.2.5.3 "พระแพศยันครไกรกู ยาจกสุแสงหา... คือสาครอย่างยาน"
(หน้า 131)

รูปกะในกัณฑ์ทุชกรมรพ จำนวน 4 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
123	1
125	2
131	1

4.2.6 กัณฑ์จุลวันวันฉนา

รูปกะในกัณฑ์จุลวันวันฉนา มีจำนวน 8 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.6.1 "ลูกคิบตกกิงกอม พกคาค้อมคู้ไปถื่อ... กัดันรศพันเลอศลื่อ
คือศฟ้าไล้ดูงงาม"

(หน้า 143)

4.2.6.2 "ขอช้อยกวะแกว่งไกว คือองไชโยกโยยบน"

(หน้า 144)

4.2.6.3 "นกหนึ่งชื่อมียานันทา มาครพจตุรครตั้ง สรคี่คืออันอวยพระพร
แดพระแพศยันครชแซ ชาชอยแคะเจ้าหลา ชดยงฟ้าคินเย็น เพื่อเปนพระฉัตรแกว ฉัตรกั้ง
แผ้วแผ่นไทร"

(หน้า 147)

รูปกะในกัณฑ์จุลพนวันฉัตร มีจำนวน 8 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
143	3
144	3
145	1
147	1

4.2.7 กัณฑ์มหานวันฉัตร

รูปกะในกัณฑ์มหานวันฉัตร มีจำนวน 1 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.7.1 "น้ำข่อยขึ้นชโลส คือในเทพสระสวรรค์"

(หน้า 162)

รูปกะในกัณฑ์มหานวันฉัตร มีจำนวน 1 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
162	1

4.2.8 กัณฑ์กุมารบรรพ

รูปกะในกัณฑ์กุมารบรรพ มีจำนวน 8 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.8.1 "ท้าวขเสด็จเหนือศิลาบาตรบรรพยงก์ ก็มีพระองค์คือ

พระมาศ เนื่อนิกขชาติชามพูนุท"

(หน้า 183)

4.2.8.2 "คังงถากงงนทีแทท้าว คคลาวคลายคคก อนนบมิรูปก
รูปาง... อนนมีรอดปางคคลาน... ในแมน่านานท่าปรการ... อนนชกล่าวคือ
ปรवाल คงคายนูนาอจิวตี สรรภูมิมหานทีเพียงหมันน"

(หน้า 189-190)

4.2.8.3 "หลงสองกษัตริย์อันคือสำคัญ ครั้นพร้าหมอนดีก็ปรี่ไป
เสียดแล"

(หน้า 207)

รูปกะในกัณฑ์กุมารบรรพ มีจำนวน 8 แห่ง
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
183	1
190	1
198	1
207	1
214	1
215	1
223	2

4.2.9 กัณฑ์พิທີ

รูปกะในกัณฑ์พิທີ มีจำนวน 2 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.9.1 "อันว่าสร้อยสร้อยต่าง ๆ บานกรข้างแรงโบ อยู่ใต้...
อยู่จอมด้วยกรกวาด กิ่งก้านรวจรขวงาม อยู่นน... เคยกรสองทักทาน เป็นดังวาร
วรรวร อยู่นน"

(หน้า 251)

4.2.9.2 "เจ้าจงอนุโมทนาปิยนุตร อนนเป็นมงกุฎบารมี"

(หน้า 260)

รูปกะในกัณฑ์พิທີ มีจำนวน 2 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
251	1
260	1

4.2.10 กัมพัสถ์กรบรรพ

รูปกะในกัมพัสถ์กรบรรพมีจำนวน 2 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.10.1 "คกงถาคงงนทีแท้ ทาวกลาวคล้ายคคก อันมีรูปก
 รุปร่าง... อันมีรอกข้างคคคาน... ในแม่น้ำน่านท่าประการ... อันชกลาวคือ
 ประवालคองคายมนออจิวระคีสรภู มหิมหานทีที่เที่ยงมัน"

(หน้า 269)

4.2.10.2 "อันว่าธรรมชาติทงสอง บริสุทธิของเพียงสามรรถ
 แล... คือสังขประโยชน์ธชาติ สมามาศมีฉินโคโดยธรรมคาแล... พระผู้ยกคยศ
 โภคัย คุควรไทอรเทพี เทพอัษรสถรีนั้นแล"

(หน้า 275-276)

รูปกะในกัมพัสถ์กรบรรพมีจำนวน 2 แห่ง

มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
269	1
275	1

4.2.11 กัมมัฏหาราช

รูปกะในกัมมัฏหาราช มีจำนวน 2 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.11.1 "แลภักตราบุกุมารันนโสคงามคังงดา... คือแห่ง
ทองชโกษชเกลา... คือจรูปทองชเหลาชหลอ"

(หน้า 286)

4.2.11.2 "อนึ่งท้าวชดอยใจใหญ่ ใจรวใจหลวงระลวง
คือไฟฟอกนันท"

(หน้า 290)

รูปกะในกัมมัฏหาราช มีจำนวน 2 แห่ง
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
286	1
290	1

4.2.12 กัมมัฏชติยบรรพ

รูปกะในกัมมัฏชติยบรรพ มีจำนวน 3 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.12.1 "อันว่าชติยคาบศห่งสองพระองค์... คือพระพงษ
ประภาษกร แพศยันครติลกกัศ"

(หน้า 319)

4.2.12.2 "อันว่าท้าวผู้ไกรภกรติภษตรี... จงบอกซึ่งอรรด
อนุสนธิ์มูลเหตุ... แห่งสองกุมารเศรษฐาเอารส... คือเอาอำมฤตโยสธ มาริน
รกรักษาอาตมไให้ระสาย"

(หน้า 324)

4.2.12.3 "ก็ทรงกรรแสงแครงควาญคร่ำรำจวญรนนชวยยชำจี้อ...
คือโคตรนรักลูก คึงสพายญุกโยนไป"

(หน้า 328)

รูปกะในกัณฑ์มหาราช มีจำนวน 3 แห่ง
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
319	1
324	1
328	1

4.2.13 กัณฑ์นครกัณฑ์

รูปกะในกัณฑ์นครกัณฑ์ มีจำนวน 3 แห่ง ดังตัวอย่าง

4.2.13.1 "ในขณะนั้น อันว่าอาศน์แห่งท้าวสหสันย์ ก็ร้อนคือไฟ
ปรหาร ในพิมานทานนนน"

(หน้า 357)

4.2.13.2 "อันว่าพระแพศยันตรราชราชา อนนเปนฐาธิบตี
ศรีสมมติเทพเจ้าจอมกษัตริย์... อันไค้ตรีสแกสรรเพชญ์พุทธอุคคมทิพจักษ์ แลเปน
พำนักนิแกโลกยสงสาร"

(หน้า 362)

รูปกะในกัณฑ์นครกัณฑ์ มีจำนวน 3 แห่ง
มีปรากฏใน

หน้า	จำนวนแห่ง
357	1
362	2

เท่าที่ศึกษาและวิเคราะห์แล้วนี้ ปรากฏว่าในมหาชาติคำหลวงนิยมใช้รูปกะน้อยกว่าอุปมา เพราะอุปมานั้นเป็นอสังการที่กล่าวเปรียบเทียบแล้วทำให้เห็นภาพพจน์ได้ดีกว่ารูปกะ

รูปกะที่ปรากฏในกัณฑ์ต่าง ๆ ทั้ง 13 กัณฑ์ มีจำนวนมากน้อยไม่เท่ากัน เมื่อนำมาเรียงตามลำดับมากน้อยจะเป็นดังนี้

ชื่อกัณฑ์	จำนวนแห่ง
ทานกัณฑ์	9
จุลวันวิวัฒนา	8
กุมารบรรพ	8
ชูชกบรรพ	4
ฉชิตยบรรพ	3
นครกัณฑ์	3
ทศพร	2
หิมพานต์	2
วนประเวศน์	2
มัทรี	2
สักกรบรรพ	2
มหाराช	2
มหาวนวิวัฒนา	1

รูปกะในมหาชาติคำหลวงทั้ง 13 กัณฑ์นี้ในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีมากเป็นอันดับหนึ่ง คือ 9 แห่ง กัณฑ์จุลวันวิวัฒนาและกัณฑ์กุมารบรรพ มีเท่ากันคือ 8 แห่ง กัณฑ์ชูชกบรรพ มี 4 แห่ง กัณฑ์ทศพร กัณฑ์ฉชิตยบรรพ และกัณฑ์นครกัณฑ์ มีกัณฑ์ละ 3 แห่ง กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักกรบรรพและกัณฑ์มหाराช มีกัณฑ์ละ 2 แห่ง ส่วนกัณฑ์มหาวนวิวัฒนา มีเพียง 1 แห่งเท่านั้น

การที่รูปกะในมหาชาติคำหลวงมีจำนวนน้อยกว่าอุปมา ทั้ง ๆ ที่เป็นอสังการประเภทเปรียบเทียบด้วยกัน เพราะรูปกะเป็นอสังการที่กล่าวเปรียบเทียบแล้วเห็นภาพพจน์ได้ยากกว่าอุปมา ดังนั้นในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะในมหาชาติคำหลวงนี้แทนที่กวีจะใช้รูปกะซึ่งมีคำ "คือ, เป็น" กวีกลับนิยมใช้อุปมา ซึ่งมีคำ "ดุจ, ดุจดัง, ประดุจ, ประดุจดัง, ปาน, เฉก, กล, เสมอ, ครุวนา, ครุวนาดุจ, เหมือน, ฉันทะ-ฉันทัน" ดังเช่นในกัณฑ์มหาวงศ์นั้นมีรูปกะเพียงแห่งเดียวเท่านั้น แต่มีอุปมาถึง 14 แห่ง กัณฑ์ทานกัณฑ์มีอุปมามากที่สุดถึง 31 แห่ง ส่วนรูปกะมีเพียง 9 แห่งเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ารูปกะจะมีจำนวนน้อยกว่าอุปมาก็ตาม รูปกะก็เป็นอสังการที่ช่วยให้มหาชาติคำหลวงมีความงามความไพเราะเพิ่มขึ้นอีกชนิดหนึ่ง

4.3 ชาติ คือการพรรณนาสภาพของบุคคลหรือธรรมชาติ และจะนับได้ว่างามเป็นพิเศษเมื่อกล่าวถึงคนชั้นต่ำ คนมีความกลัว และเด็ก เป็นต้น ในมหาชาติคำหลวงมีการพรรณนาสภาพของบุคคลในเรื่องไวโนกัณฑ์ต่าง ๆ เช่นในกัณฑ์ศพรมีการพรรณนาสภาพของพระนางสมรราชินี ในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีการพรรณนาสภาพของพระนางมัทรีและนางกมัทรีทั้ง 700 กัณฑ์วนประเวศน์และกัณฑ์จุลวงวันฉนวนพรรณนาพระเวสสันดร กัณฑ์วนประเวศน์พรรณนาอรุณฤๅษี กัณฑ์กุมารบรรพพรรณนาชุก กัณฑ์ชฎิยบรรพพรรณนาพระนางมัทรีกับสองกุมาร กัณฑ์นครกัณฑ์พรรณนาพระเวสสันดรและพระนางมัทรี

การพรรณนาสภาพของธรรมชาติก็มีปรากฏอยู่ในกัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์, กัณฑ์วนประเวศน์, กัณฑ์จุลวงวันฉนวน, กัณฑ์มหาวงศ์, กัณฑ์กุมารบรรพ, กัณฑ์มัทรี, กัณฑ์สักรบรรพ, กัณฑ์มหाराช, กัณฑ์ชฎิยบรรพ และกัณฑ์นครกัณฑ์

การพรรณนาสภาพคนชั้นต่ำ มีปรากฏในกัณฑ์ชุกกบรรพ, กัณฑ์กุมารบรรพและกัณฑ์มหाराช

การพรรณนาสภาพคนมีความกลัว มีปรากฏในกัณฑ์ทานกัณฑ์, กัณฑ์ชุกกบรรพ, กัณฑ์กุมารบรรพและกัณฑ์มัทรี

การพรรณนาสภาพเด็ก มีปรากฏในกัณฑ์กุมารบรรพและกัณฑ์ฆนหาราช
 อลังการประเพณีนิยมใช้ในกรณีที่มีบทประพันธ์เรื่องนั้น ๆ มีตัวละครแสดงบทบาท
 ของตัวละคร และมีการพรรณนาถึงธรรมชาติ เพราะการพรรณนาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็น
 การบรรยายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมดาหรือธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือสถานที่ กวีต้อง
 การพรรณนาให้เห็นความเป็นไปหรือกำเนิดของบุคคลหรือธรรมชาติ อลังการแบบนี้ถ้าหาก
 ว่ากวีมีความสามารถในการแต่งจะทำให้บทประพันธ์นั้น ๆ มีความไพเราะและแจ่มแจ้งอันมี
 เสน่ห์ยิ่งขึ้น¹ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอลังการชนิดนี้ตามลักษณะของการพรรณนาที่ปรากฏอยู่ใน
 มหาชาดิก้าหลวง ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 หัวข้อ ดังนี้คือ

4. 3.1 การพรรณนาสภาพของบุคคล

การพรรณนาสภาพของบุคคลมีปรากฏอยู่ในกัณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

4. 3.1.1 พระนางสบรรพคิ

4. 3.1.1.1

...คุกรสบรรพคิ มหิษฐ์สวรรคังามรอบ... อันกอปรค้วยสรรพลักษณ์
 โฉมตระศักดิ์เสาวภาคย พิศมลาคล้ายอง... ไสรงงรองสรรพางค
 สำอางองคเหพี รุขากฤษคิเลงเลอศ... อันประเสอธูโสภา...
 อันกอปรค้วยลักษณาการอคุลย สุนทรเทพ...

(กัณฑ์ศพร หน้า 15)

ข้อความตอนนี้เป็นตอนที่พรรณนาถึงพระนางสบรรพคิเทพกัญญาบถควาถึงสติภพ
 จะลงมาเกิดในมนุษย์โลก ก็มีความงดงามเป็นเลิศอยู่แล้ว

4. 3.1.1.2 "จงมีเนตรเพราพรรณ คิวคืออัญชนพราย
 เพรอคนัน... ตาคุจตามฤคคำปลอก เนื่อนอยคลอกยุ่นปีหนึ่งนมน"

(กัณฑ์ศพร หน้า 18)

¹ ศึกษาริใช้อลังการชนิดที่เรียกว่าอุปมาและอุปกะช่วยในการพรรณนา

4.3.1.1.3

...บพิตรในเมืองข้าทรงครุภักดิ์ ในเมืองมรรคยมาขุนชนน... จงอรรฆางครุภักดิ์
 เอื้อวักการบารางชาวคนแฉงเทอญ... มีทางทองสรแหบ อรรแถงแนบนอยงามแฉงนุนน
 ... อันราบเพียงเกาทัณฑ์ พระพิศวกรรมรงเรชแล... สองนมเฉกเฉดูลเออญ
 อยาคลอยเคลงคลาทรวงทาวนน... บพิตรอันวาเกษาเสวตร ศิริโรเพศอยามีหนึ่ง
 เลย...

(กัณฑ์ศพร หน้า 19)

4.3.1.1.4

...อันว่าสวภาพคำเพราะพรณพพรอง เป็นพระพรคู้รบสองสิ่งแล อันว่าสวภาพคิ้ว
 นิลาญชนเลงงาม เป็นพรค้ำรบสามสิ่งแล... อันว่าสวภาพทอของบมีทรวคเสมออก
 เป็นพรค้ำรบหกสิ่งแล... อันว่าสวภาพนมบคลอยตก ขอแคนายกเทพทรงเพ็ชร
 เป็นพรค้ำรบเจ็ดสิ่งแล...

(กัณฑ์ศพร หน้า 20)

4.3.1.1.5 "อันว่าสวภาพอ้อมมีหงอกเหง้าท้าวถึงสถนธ์

ขอแดพระผู้ญญเทศย์ เป็นพรค้ำรบแปดประการโสคแล... อันว่าสวภาพสุขุมฉวี
 ศรีสมบูรณ์เศวรา เป็นพรค้ำรบเก้าสิ่งแล"

(กัณฑ์ศพร หน้า 21)

ข้อความทั้งสี่ตอนนี้เป็นตอนที่พระนางสบรรษดีขอพร 10 ประการจากพระอินทร์
 เช่น ขอให้มิกิ้วคำเหมือนคอกอัญชัน มีตาคำเหมือนตาเนื้อทรายที่คลอกออกมาได้ประมาณ
 ปีหนึ่ง เวลาทรงครุภักดิ์ขอให้ทองนูนเพียงเล็กน้อย ขอให้มิกิ้วงามไม่คลอยเหมือนกับหญิง
 มีครุภักดิ์อื่น ๆ ขออย่าให้ผมหงอก คือขอให้ไม่แก่แน่นอน ทำให้ผู้อ่านเห็นสภาพของพระนาง
 สบรรษดีขณะที่ทรงครุภักดิ์

4.3.1.2 พระนางมัทรี

4.3.1.2.1 "นางโคคาลไคมางออนลอยค ลักษณะลายลมยค
 มาลยศุข อยู่ยังฉุกกระฉอนไหว คือใบกล้วยทองต้องลมพาล"

4.3.1.2.2 "นางโคคาลเชองแ่งงามตาย ลุกขุมลายออน
 เลอศน์ อยู่เย็นงงกันเกอคพิจลการ ปานใบกล้วยกระลอกลม"

4. 3. 1. 2. 3 "เจ้าแม่แดงกรมคอยคอย คอยบรรพทศรา
พรอยพราย คำก็มีมุลำบากมาทางค ทรงสรรพางคพองชรุก... นางนนมกฏกระษัตริ
มือพยพยาตราฟ้า ไปไหนอ้าววันนี้ ยังทางนี้โพพง"

4. 3. 1. 2. 4 "นางองค์โคคอกไมร่อย แชนหูห้อยคอคคน
จรจ่านยรบนหน้า แหงหญิงชานับพน... นางนนั้นกันยงคียง บุษมาลยมิ่งมัทธราช
วันนี้จะลีลาศณนโค สู้ขุมไพรคยวคอม"

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 55-56)

การพรรณนาสภาพของพระนางมัทรีในตอนนี้เป็นการพรรณนาโดยการเปรียบเทียบ
ให้เห็นว่า พระนางมีพระหัตถ์และพระบาทที่บอบบางละเอียดอ่อน ขณะที่ประทับอยู่ในพระราช
วังอย่างมีความสุขสบายก็ยิ่งรู้สึกอ่อนไหวเหมือนใบกล้วยทองทองลม แม่แต่พระนางจะทรง
ฉลองพระบาทและคอย ๆ ทรงพระดำเนิน ก็ยังเจ็บพระบาทแทบจะเสด็จพระดำเนินไม่ไหว
แล้วพระนางจะเสด็จพระดำเนินป่าไค้อย่างไร การพรรณนาเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นสภาพของ
พระนางมัทรีในระหว่างที่เดินป่านั้นมีสภาพอย่างไร

4. 3. 1. 2. 5 "ยงงโศคไสยสาวศรีมัทรีนางนกันนั้น ภาวะทรง
สทินฉาปอทอดวยแผกคาคาย... ขคอยทรงสบายไสบเบา กราสลิกกระเกลศเกลธา
อำนรรฆ อิกโกษมพัตรพันคายา เกาทุมพรแพงคาควรแสน"

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 55)

4. 3. 1. 2. 6
...คุกรเจ้ามัทที่ นางมารศรีทรงลักษณะ... รินรักจันทนคันทา อุมพิโคร
กายากยรณ... จงจ่านยรเนาในศุข อยาคลุกเหงอเจือโค อยู่เลย...
แกวกระโคทรงกุษา โทสยกาลิกพัตร... อิกโกษมสวัสดิวิรรณิก เกาทุม
พราถิกทอทอง... โทศเกบกรองอยานุง บุงอยาพาคกวาคกจิร...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 73-74)

การพรรณนาสภาพของพระนางมัทรีตอนนี้เป็นการพรรณนาโดยตรง ทำให้ผู้อ่าน
เห็นสภาพของพระนางมัทรีชัดเจนกว่าขอ 4. 3. 1. 2. 1, 4. 3. 1. 2. 2, 4. 3. 1. 2. 3, 4. 3. 1. 2. 4
เห็นการแต่งองค์ของพระนางมัทรีว่าเคยทรงพระกุษาเนื้อคี่ทั้งดิน เช่นฉาโทสยพัตร, ฉา
โชมพัตร, ฉากราสลิกพัตร และฉาเกาทุมพรพัตร ล้วนแต่ทอดวยแลงทองเป็นฉาที่มี

ราคาแพง แต่ครั้งตอนเดินป่าท่องเที่ยวที่หอค่ายแฝกและห้วยคาศีที่เนื้อหยาบระคายองค์

4.3.1.2.7

...อันว่าเจ้ามัทรีวิลาสินีนงราม... คุงามเงื่อนอับศุรสาวสวรรค์... ค่ายผ้าคน
พรหมอนนไค สมบูรณ์ไสขุมรเข็จ... กลกรูเห็นจต่าง ๆ ขยมนุ่ตมขางูรจนา...
อนนวาออกนางพญาสมบรมคี ราชูเทพีหนอหนา... อนนเปนมมั่ววเจ้ามัทรี
อรคมทึี่เสาวภาคย... ยงงผาคนหลากหลายพรหม... คือผากรรยาศึกพัสดร์กัคี่
... อนนทำควยสมโยงฝัดผยณนร ควยอนรรฆไยของ...

(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า 345)

4.3.1.2.8

...อันว่าเจ้ามัทรีอรรมคเทพีพิลาศ... อนนเปณลุกรักราชชิตา นางพญาเขาวมาลย
เนือนงพาลนงโพษ... อนนกอปควยพระโอรุแดงนร คุจจุพรหมลูกไทร ไยค้ำลิ่ง
สุกเขม ไครคาเลมโณมนางสำอากคองคณงลัษณ ภักตราไสสรแลม แยมแยมจิ่ง
เจรจา แลนางพญานนโสศ /สมบูรณโษษววกาม...

(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า 348)

ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นการพรรณนาสภาพของพระนางมัทรี เช่นเดียวกัน ตอนที่
พระนางมัทรีกำลังเตรียมองค์จะเสด็จกลับพระนคร พระนางสมบรมคีได้ทรงนำผ้าทรงที่หอค่าย
เส้นใยอย่างสวยงาม เช่นผากรรบาศึกพัสดร์ พระนางมัทรีก็มีพระโอรุแดงเหมือนผลไทร
และผลค้ำลิ่งสุก พระพักตร์แจ่มใส แยมพระสรवलอยู่ตลอดเวลา

4.3.1.3 นางกษัตริย์ทั้ง 700

...ใหนางกษัตริศรีแสแท้เจ็ครุ่ยแลโลมตๆ... อยู่ยานพญาแลมและคูน สาวช่าคน
แลแปดทษา... รัศมีมาศบุปลงเปลว แหงสอิ่งเอวรัศม... เครื่องขรงสนอบ
สนองกาย สายสังวาลยสรอยสุวรรณ... พรหมเลื่อมเลื่อมลวนเหลืออง ทองบนน
เทืองถนิมพศน... เหลือองจุรจุรสรจนา พกฏนิศาฎฐณผจ... วงแพนนาง
กวางพริ้ม แกมอิมยิมแลวจิ่งกลาว... แนนงถาวทายผาย กิ่งกายกามค้ำน...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 66)

ตอนนี้เป็นการพรรณนาสภาพของนางกษัตริย์ทั้ง 700 ที่พระเวสสันดรประทาน
เป็นจำพวกหนึ่งในลัตตศกมมหาทาน ทำให้ยูอนเห็นสภาพของนางกษัตริย์ทั้ง 700 ว่า
ล้วนแต่งามทั้งนั้น เครื่องแต่งกายก็สวยงาม มีเข็มขัด, เครื่องทรงเสื้อผ้า สร้อยสังวาลี่

ทำด้วยทองเป็นประกายสีเชื่อมเหลือง เครื่องแต่งองค์ล้วนแต่ทำด้วยทองทั้งสิ้น ตกแต่งไว้
อย่างสวยงาม หน้าผากกว้าง แก้มเต็มอิมยิ้มแย้มสวยงาม แต่ละองค์สะโพกผายงาม ๆ
ทั้งสิ้น

4.3.1.4 พระเวสสันดร

4.3.1.4.1 "ท้าวขคือไกรสรงามสง่า เสด็จเข้าป่าเป็นขี...
เคอรคุดสีหตรคักคี่ แสงทากักกลางพน"

(กัมพันประเวศน์ หน้า 107)

4.3.1.4.2

...กรมวลโคแดนราช พระบาทแพศยันดร... กับสองอรหนอหน้า มัทธิเกล้า
กษัตริย์... ทรงเพศชื่ออยู่เดือน งามเงื่อนพยอมเพียงพรหม... ลับคิวักคม
บรรพท์ของชฎาธาร... ภูักสังวารนุ่งหนังสือ ไสยาคนุเหนือแผ่นดิน...
ปรคิทินเงื่อนปรเคยก ไหวไฟเฟกเปดวเปดง บำเพญเพงพยรธรรมอยุนั้น...

(กัมพจลวนวัฒนา หน้า 141)

ในข้อ 4.3.1.4. นั้น เป็นการพรรณนาสภาพของพระเวสสันดรแต่เพียงองค์
เดียว ว่าพระองค์งามสง่าดังราชสีห์ พระองค์ได้เสด็จเข้าป่าและทรงพระผนวชเป็นคามส
เสด็จพระราชดำเนินดูจราชสีห์ที่มีอำนาจกำลังทากักษาหารอยู่กลางป่า ส่วนข้อ 4.3.1.4.2
เป็นการพรรณนาสภาพของพระเวสสันดร พระนางมัทธิ และสองกุมาร ว่าทั้งสี่องค์ทรง
พระผนวชเป็นคามสและคาบลีนีอยู่ในป่า ชฎาชฎาและทรงนุ่งหนังสือ งามราวกับพระพรหม

4.3.1.4.3 "อันว่าปุโรหิตาจารย์พดฆามาตย อมาตยนุชิต
แห่งสมเด็จบพิตรพระสมุชชัยภูธร ยงพระแพศยันดรอนนประคัม สรพค้วยเครื่องสรรพา
ลังการ มุคคาหารอจันต์ งามเงื่อนอินทริเรก อภิเศกในราชสมบัติ เปนมหากษัตริย์
กลก่อนแล"

(กัมพันนคร กัมพท หน้า 339)

4.3.1.4.4

...อันว่าพระแพศยันดรนคร... ท้าวขก็สรพระเกษพระสกันธ... ค้วยคนชามลก
ชาระ จรมันสรระหอมรศ... ท้าวขก็ทรงพระพลตยพาศ์แครง คัจแสงสังขไสสุทช
... มีพระอุคตมางคประคัม สรรับค้วยสุพรรณมาลา มหามงกมุชยศรี ทวาศรีระวิ
ภูชิตา ลงการาติเรก อเนกค้วยสุพรรณ อนรรหมค้วยมหาลัษคพิชรัตน...

(กัมพันนคร กัมพท หน้า 341-342)

ตัวอย่าง 4 ข้อนี้ เป็นการพรรณาสภาพของพระเวสสันดร ตอนที่พระเวสสันดร กำลังเตรียมองค์จะเสด็จกลับพระนคร เครื่องประดับล้วนแล้วแต่ทำด้วยแก้วมุกดาหารอัน งดงาม งามเหมือนพระอินทร์ ทรงพระแสงขรรค์ชัยศรีที่ทำด้วยทองประดับทับทิม ทรงพระ มหามงกุฎที่ทำด้วยทอง ทั้งองค์ล้วนแล้วไปด้วยทองที่ประดับด้วยแก้วเจ็ดประการ ทำให้ผู้ อ่านเห็นว่าพระเวสสันดรทรงเครื่องอย่างงดงาม

4.3.1.5 อรรจุตฤาณี

...ชก็จะพบฤาณีตนหนึ่ง แหม่มทามกึ่งกลางหน อนนตนามอรรจุต... พันธุขาวสุด คีโรเทศ เกลากุลมเกษขลุ่สีเอน... เหมือนเพศพรหมพราหมณ์ ชฎิลคอมเคียนคอง ... สัจวาถบงมาเฉวียง จองชฎากคยงคูกาษ... จำมาวาสนอนแผน ไบไมแทน ยมไผท... ไหว้ไฟใจวิเวก เจือนปรเตยกศรีอาริย์นั้น...

(กัณฑ์จุลพนวณณา หน้า 149)

ข้อความตอนนี้เป็น การพรรณาสภาพของอรรจุตฤาณี ว่าพันธุขาว ผมหาว เหมือน ผู้ถือเพศพรหมจรรย์ นักบวชท่านนี้เดินอยู่กลางป่า ที่ป่ามีสังวาลคล้อง และสวมชฎา บ่าเพ็ญ ทยะ งามเหมือนกับพระศรีอาริย์

4.3.1.6 ชูชก

4.3.1.6.1 "ส่วนชูชกาจารย์ ก็เลงลลาญลเลือก เหลือก .
คามยงอยงคด ยลราชาชาติกุมาร โสคแล"

4.3.1.6.2 "พราหมณ์ก็เปียสรสร้านสนนทับ คีคมีอดถับสิริว่า
ทำหน้าที่ว่าเวยพน้อย ๆ มิงอย่าไคมาขวางมาขวาง หลีก ๆ ทางที่กูจะไป นิ้วลั่น"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 186)

4.3.1.6.3 "เมื่อนั้นชูชกพราหมณ์ ไปวามบสควก
ตื่นแพลงพลววกก็สคุด เถ่าก็โทรมทรุดเท้าล้ม ก้มหน้าในผืนแผ่นดิน ที่คอนแดนคินคาน
บรรานันน"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 207)

4.3.1.6.4

...พราหมณ์นี้แข็งแรงลิ้นหิ้น หน้าครึ่งหิ้นทูลลักษณะ โสคไส... หนึ่งคือเป็น
อนนอกพอก เถาเถลองหนอกหน้าฉาย อีกโสค... ปากปนปุกคำ ลินลล่ำลาย
ไหลออกแล... จรหมุกหักคุดเคี้ยว ฟันงอกขยวเสมอหมุ ทอกนุน... หลงง
หักเห็นโครงเปลา มีทองเทาโหลวม โสคแล... ตาขวาชูวิกเบื่องบน ตาชาย
สลนตกคำแล... มีหูวคพยงหลงเครา ฌมบางเทาเห็นแลนแล... ซี่แมลงวนน
เหลือแหล่ ทุกกระแบเนือมเห็น เปลาเลอย... ตาพรแววแมวหซอก เอวหลง
คอกคอกค อีกโสค... หนงงหยาบสุรสงสับท ดูกรกรับกรกรยบโสค...
หนงงลายหมายเสื่อปลา ลายพรอยลาเลงไฟรุ ทุกแห่งแล... รอยรูปยักษ์มรุ
แปรเพศผู้เผือกลาว กวาขึ้นแล... แมมีผู้ถามว่า พราหมณ์ผู้นี้คนอายุเกษ บมิรุจัก
เลลอย โสคเลอย... กินเนื้อเสือกเต็มปาก พยงพุกครากมอาย อิมเลอย...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 208)

4.3.1.6.5 "ดูกรสงฆ์ เถาตาตุงพุงพวง กัมเอาบ่วง
บักคยว โสคแล... โกงโค้งคว่ำไม้เท้า ผงงผาคเท้าสามตี แลนแล... เถาผีสา
มวงโงง พาทางงโลงดูได้ เท้าไม้ไผ่ตามตี อีกโสค"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 225)

ข้อความทั้ง 5 ข้อนี้ เป็นการพรรณาสภาพของชุก ทำให้ผู้อ่านเห็นสภาพของ
ชุกว่ามีท่าทางงก ๆ เงิน ๆ เดินหกล้มหลุกอยู่ตลอดเวลา มีลักษณะของบุรุษโทษทั้ง
18 ประการครบถ้วน หน้าตาน่าเกลียดน่ากลัวเหมือนผี

4.3.2 การพรรณาสภาพของธรรมชาติ

ในมหาชาติคำหลวงนี้มีการพรรณาสภาพของธรรมชาติ โดยเฉพาะ
ป่าเขาลำเนาห้วย ต้นไม้ สัตว์น้ำ สัตว์บกและนกนานาชนิด เพราะในมหาชาติคำหลวงมีสาร
พรรณาของพระนางมัทรีเกี่ยวกับป่าหิมพานต์การพรรณาธรรมชาติในกัณฑ์ทานกัณฑ์, กัณฑ์
วนประเวศน์, กัณฑ์จุลวันวิวัฒนา, กัณฑ์มหาวนวิวัฒนา, กัณฑ์กุมารบรรพ, กัณฑ์มัทรี, กัณฑ์
สักรบรรพ, กัณฑ์หาราช, กัณฑ์ชติยบรรพ, และกัณฑ์นครกัณฑ์ ในเรื่องนี้พระเวสสันดรถูก
เนรเทศให้ไปอยู่ในป่า พระนางมัทรี และสองกุมารจึงตามเสด็จไปด้วย จึงมีการชมป่าทั้ง
ตอนเสด็จเข้าป่า และตอนเสด็จกลับพระนคร ผู้วิจัยใครจะยกตัวอย่างการพรรณาสภาพ

ของธรรมชาติเท่าที่ปรากฏบางกัณฑ์ ดังต่อไปนี้

4.3.2.1 กัณฑ์หิมพานต์

4.3.2.1.1 "ทั้งพฤษภาชาติอันมี เขียวขจีเป็นทิวทาง
กลางไพร"

4.2.2.1.2

...หญิงโสดนาฏกีนรี สโมสรมินดีรำฟ้อน บ้างเรอร่องรมไพร...
พระผู้เป็นเกลาเจ้าธานี, โคตมศีลมังง เลาแล... พระองค์จักทรงฟังชล
หลังไหล ในแนวไพรทอธาร... เสียงซูลาไลยไหลลง ครครดกุดกรุง
กระแสนที่ บมิซาคแล... พระองค์จะไคเสาวนนานาฏกีนรี อุนรำรื่อง
เรื้อยเสียงจเนือยจับใจ... พระองค์จักเชยชมชูชื่น, จักเต็มคูนคิดของใจ
สนมกรมในบรางทาวอนุสร, เลาแล... ประการหนึ่งพระองค์จะไคฟัง
เสียงประคองสูงกุนานา เลาแล... อันก็กกองในทองศิริภูษา เป็นที่อาไศรย...
คือฝูงนกเคากู กุชานูประสาธนรอง พิกกกีกองสยบสยง... สิงหราช
ผูกคณนของ พยัคฆรายรองเริงแรง... ปีกปกออย่างวกราย หางลำ
ลวดคล้ายวิจิตรเลขา...

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 43-44)

4.3.2.1.3 "หญ้าแพรกนุคพื้นไพรษา เขียวขลิบยับตา
โมราเทียมทัน... คาชพรอมคอมทองเวียรวัน ภูมรินดินฉัน รับรศเรณู.....
.....ของแมวเกดแก้วมุกมัน คอกควงพวงพรรณ เหมือนตฤสมุขมณกา"

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 44)

4.3.2.2 กัณฑ์ทานกัณฑ์

"เมื่อเข้าชนนชอกป่า แคมคาหญาคมบาง กกแซมทวาง
วลีกาจ มุงกตายนคาสปลองแผก"

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 77)

1 ถ้าหากบางตอนมีการพรรณาสภาพของธรรมชาติยาวเกินไป ผู้วิจัยจะยก
ตัวอย่างมาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

4.3.2.3 กัณฑ์วนประเวศน์

4.3.2.3.1

...จะเห็นไศลสถานหนึ่ง อันนั้นกึ่งกลางหน... ชื่อวิบุลาจจรพัว อยู่ปลาย
 ขางทางเทอย... พฤษเจระอญจราวคอก สรคั้งกรยกรน.....
 .....
 โดยอิสานนาลึก ทางเทาทีกอนุจร... มีสระขรโสดลา ลัญจาชื่อมุจลินทร...
 อันประดับควยอรพินชุนาณีก บุนพริกจงกล... อีกรูปลพนภกนี เสาวคนชีก
 พนนภา...

(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า 106-107)

4.3.2.3.2

...อารญสร้อยสรุพู ขรณีรุกวงคยรต์... บุษปณลยรต์ก้องกิง สองสิ่งไม่มีพรณ
 ...อนนอรคควยพิทคากร พินชุสรสยงมาทूर... พรณากุณนาเนก ปีกเพ็ชง
 เลขลายงาม.....
 คุร์นภบาลเสด็จเทา ทางเซราะเซาขนุองโพ... มีชลไหลบเอื้อน บเปื้อนแฉะ
 ชุชด... ทาวชกัจะยลสระสโรช อันชื่อโบษขรณี... อันมีทรมทำทุมแลไหล
 กุมบคโครศรีภัสสาร... อันตรการควยชลจร มกรกุ่มภมิมัจจกุ่มกรรกฏนลไปโดย
 ... คยรตประไฟพิจิตร...

(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า 108)

4.3.2.4 กัณฑ์จุลวันวันฉันทนา

4.3.2.4.1 "กักรพราหมณ์ เขาขวงงามลออ คาคำถ่อมอ

หมื่น ไม่ไล้เห็นหอมจ... สมทรยกคันชมาทน์ โดยคำมอาทิสวคณธ์"

(กัณฑ์จุลวันวันฉันทนา หน้า 141)

4.3.2.4.2

...สรพุษยวพรวายเพรา คุจจุเขานิลาญชัน หุกวางพรรคกระแบก ตคยรแมกมีมี
 สาง... สรครอยางวังราย ทรสายกิงช็อชฎ... ทองลมลัดสันโทน ทบทาวโอน
 สันทวย... ปุรยบชายมวยมิกเหลา เมากลึงเกลาเกลือกเคิร... นกหกเห็นเหลือ
 แผล จับไมแซชันชาน... สัตวบันสารเสียงศรี คุจคนตรีสารสวรรค...

(กัณฑ์จุลวันวันฉันทนา หน้า 142)

4.3.2.4.3

...คูกรทสี่พราหมณ์ ไม่ม่วงงามมชวิคฺขุน... รังรงหว้าฟิงภุญช์ พิเภทเพจนกา
กาญจน... สมอหมากขามป้อม พกคาคอมทั้งลำตัญ... โปบายครบอกบาน
พุทราหวานร่วงเวใจ... พลับทองดังล่องเสียง ผลเรื่องรังรองไร... หมาก
สังสรลมไทร ใบทรสมทรสายศาล...

(กัณฑ์ลวณวัณณา หน้า 143)

4.3.2.5 กัณฑ์มหาวนวัณณา

4.3.2.5.1 "ยอมไม่มีลูกช้อย ต่างต่างหอยคอกควงแครง

ปลาดายยอกจำเทอคแหง แสงพยงเมษมีพรณ"

(กัณฑ์มหาวนวัณณา หน้า 158)

4.3.2.5.2 "บ้างชวยยบไส เกิดแกมในสมบุรณชจี

บ้างชาวณ่องมี ในสระศรีคาศวงแครง"

(กัณฑ์มหาวนวัณณา หน้า 162)

4.3.2.5.3 "รำเจียกก้อมกรณิกา ก็มี... ฉบายานควง

คอก ก็มี... รกฟ้าออกอินทนิล ก็มี"

(กัณฑ์มหาวนวัณณา หน้า 163)

4.3.2.5.4 "ราชพดกฏกไซจร ก็มี... ไม่คยรครกดูเลศ

ก็มี... ครึงเคื่อนเจศณมคณช ก็มี... จรุงจรบลาบายโศช ก็มี... ฮัญชันไซคาคาชาว
ก็มี... โททเลจาวควงคอก ก็มี"

(กัณฑ์มหาวนวัณณา หน้า 164)

4.3.2.5.5 "เต่าปลาหลามเหสีเหล่า ก็มี... กุ้งกคแพร์

ตเพียรทอง ก็มี... มงงกรณล่องเซซา ก็มี"

(กัณฑ์มหาวนวัณณา หน้า 165)

4.3.2.5.6 "มีราชสีห์พยัคฆราช เคียรคานในกลางคอง

มีฮัศมุขีคชยรรยง ทรนงในพนาคร มีชมคบำเรศมฤคคณา พลพาลไกรษร มีหง
สมรรถพนจร รมงมรกำพงไพร"

(กัณฑ์มหาวนวัณณา หน้า 166)

4.3.2.5.7 "มีหมูแลแรดตัวผู้ตัวเมีย พังพรแวคประโดยคล
อันคำเอดคำอเนกานนต์ แทบอาวุธคูเหลือหลาย"

(กัณฑ์มหาวนัฎฉนา หน้า 167)

4.3.2.5.8 "เห็นเตนตรแบนนเกอี้ยงแอน หวายหวายไม้
ทรสมสวร พุงทองทรเลหสระทรหวล รัญจวนฐูชนชมเมียบ"

(กัณฑ์มหาวนัฎฉนา หน้า 168-169)

4.3.2.5.9 "กวักกว่าเปลาป่าโจษจด ออกเอียงอลวล
ก็ร้องวางเวงเวหา ชงงแขวเหี้ยวรุ่งเร็นกา จับจอมพฤษษา สรหลายสรหลมชมกัน"

(กัณฑ์มหาวนัฎฉนา หน้า 170)

4.3.2.5.10 "สาริกาแขกเต่าชานขัน บันลึงลายพรหม
พยงพญแมนชยน แขกเต่าขาวเหลือองรคาศคยร แดงขยวพิศพयर คือมีในฉากจันจาร"

(กัณฑ์มหาวนัฎฉนา หน้า 171)

4.3.2.5.11 "พนคณนทคคฤคค ถอดอयरยงรม รักรักรี่ไปมา
พนคณนทคคภาษา กรวิกภาภา พิจิตรปึกปานชยน"

(กัณฑ์มหาวนัฎฉนา หน้า 172)

4.3.2.5.12 "หญ่านำวรรัสพนพฤษษุกรทง นานาในไพรพง
พิศาล ป่านนมีกพลิมฤคคางคคประมาณ สติคสถานสถาพร พิบูลย"

(กัณฑ์มหาวนัฎฉนา หน้า 173)

4.3.2.6 กัณฑ์กุมารบรรพ

4.3.2.6.1

...เท้าไม้ฉากไม้ไผ่ ทยมตุมไซตุมชวริค แจมแด .....

.....

ทงหมากหวดแลหมากหาด ลูกพลับคานพลองคองมากแด... ลูกข่างลูกของ
แมวมวงขอแนวมวงไซ้ แดงกวาไรแดงแกว มากโสค ... ลูกไม้เอนไม้ฮอย
เงื่อนฉิ่งน้อยฉิ่งคิมหัน...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 188)

4.3.2.6.2 "โพพนมขุนชนาค อยู่ในอวาศนี้เห็นงาม
โศกไซ้... ไชยธรรมมงคลคาช ชวิคช้วนชาคคกดิน อยู่แล... คอกไม้กยวเกษา
ลูกไม้ราแรงเสพนี้"

(กัณฑ์มารบรรพ หน้า 212)

4.3.2.6.3 "อันวาสรอยสรพู่ทาง ๆ บานกรข้างแข่งใบ
อยู่ไล่... งอกข้างเขาผาแผ่น ควงครแบนบานงาม กว่าขึ้นแล"

(กัณฑ์มารบรรพ หน้า 213)

4.3.2.7 กัณฑ์ทรี

"ตูมเหลืองหล่นสุกเอง... ผลไม้สุกโสภา แม่เก็บเอามา
เพื่อเจ้าแล... ผลไม้มากหลากหลายมี สองโคมมีประพาศเลนแล... รากบวงวาว
บววดค โอชารศอรอยหวาน... กรจับตรการแกมราก รศลาขหลากหลายพรรค"

(กัณฑ์ทรี หน้า 249)

4.3.2.8 กัณฑ์ลักรบรรพ

"เท่าไม้ฉากไม้ไผ่ เข็มตุมไขตุมชวิค จะแจ่มแล.....
หมากหวดแสดหมากทาด ลูกพลับคาชพลองคองมากแล... ลูกขางลูกของแมว ม่วงขอ
แฉวม่วงไซ้ แต่งกว่าไรแต่งแถมมากโศก... ลูกไม้เอมไม้้อย เจ้อมีดั่งน้อยดั่งนิมนั้น"

(กัณฑ์ลักรบรรพ หน้า 268)

4.3.2.9 กัณฑ์มหาราช

...สาขาทวงเพศกึ่ง แฉวน้ำวิ้งวางมา... บุษบาบานโคยคอก ทุกชนนชอกไซซจร
...ขวางสลอนควงลูก บกักปลุกเปนแนว... อริญแฉวใถื่อนคอง นกร็ร็องคองหวากน...
สำน่านานาเนก ปีกพยงเลชเลช... ภาษาคัมพีกอง ต่างคางร็องรับกน...
กาลเมื่อปลืพใบแฉง คอกขึ้นแฉงไผยผล พลพิทคคอยาย อยุนน..."

(กัณฑ์มหาราช หน้า 310)

4.3.2.10 กัณฑ์ชัศติยบรรพ

"อันวามหิมาเมฆมีคมิค ชุ่มอัมพิศพิศอนทวาทวีปแล...
ฟ้าแมลมมสนนร็อง ท้องฟ้าชยวชช่า ยงงฝนพพร่าพรอยพพร่า อ้ออ้ออัมพระงม ค้วย
กำลังลมพยุพคันน"

(กัณฑ์ชัศติยบรรพ หน้า 332)

4.3.2.11 กัณฑ์นครกัณฑ์

"ฝูงสกนธ์รี้ รักมีมีใจสงงแล... บร่ำร้อง

สยงหวาน สยงหวานคาลแด โสคแล"

(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า 351)

การพรรณนาสภาพของธรรมชาติในมหาชาติคำหลวงนี้ไพเราะมากและมีปรากฏอยู่ในกัณฑ์ต่าง ๆ ถึง 11 กัณฑ์ และการพรรณนาในแต่ละตอนนั้นนอกจากจะไพเราะแล้วยังทำให้ผู้อ่านเห็นภาพพจน์ตามไปด้วย อสังการชนิดนี้จึงทำให้มหาชาติคำหลวงมีความงามเพิ่มขึ้นอีกมาก

4.3.3 การพรรณนาสภาพคนชั้นต่ำ

ในมหาชาติคำหลวงมีการพรรณนาสภาพคนชั้นต่ำอยู่ 3 คน คือ ชูชก นางพราหมณี แลพรานเจตบุตร ทั้งสามคนนี้จะแสดงกิริยาท่าทาง และการพูดจา ซึ่งทำให้ผู้อ่านเห็นสภาพของคนทั้งสามนี้อย่างชัดเจน ปรากฏอยู่ในกัณฑ์ชูชกบรพ กัณฑ์กุมารบรพ และกัณฑ์มหาธาต

4.3.3.1 ชูชก

4.3.3.1.1

...บังจะมีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อชูชก อยู่ในบ้านนอกชอกชอน เป็นพราหมณ์จรในบ้านพราหมณ์ทั้งหลาย อันชหมายชื่อพุนิวริชิตเมืองกาสิงครามฐรรน... แลพราหมณ์นนโคทงรอยกรสาปน เป็นลาภควยเคอรชอทาน ทุกวันวารแกมหาชนหงหลายบมิชาติเลย...

(กัณฑ์ชูชกบรพ หน้า 119)

การพรรณนาสภาพของชูชกตอนนี้ ทำให้ผู้อ่านทราบว่า ชูชกเป็นพราหมณ์ที่ยากจนต้องขอทานเลี้ยงชีพ แสดงว่าชูชกเป็นคนชั้นต่ำ การสร้างตัวละครและการวาดภาพให้ตัวละครเป็นชอทานเช่นนี้ สะท้อนสภาพความเป็นอยู่ของชาวอินเดียด้วย

4.3.3.1.2 "พราหมณ์ก็กุมเกือกเสือกสบบ กบกับตีนคนใหม่้น โสคแล... กสพายถูงไถ่ ใส่กับบ่าคนลมอมแล... ก็กทำประทักษิณสามรอบ คอบอมิกคาเมียบคนแลแล้ว... พราหมณ์ชูชก น้ำตาตูกชูเช็ด เคอรคยวเคัจจนไป ปลยวแล"

(กัณฑ์ชูชกบรพ หน้า 128)

การพรรณานี้ทำให้เห็นท่าทางของชูชกขณะที่สวมรองเท้า ก่อนที่จะออกจากบ้านไปขอสงกุมาร แก่สวมรองเท้าและสะพายยาม การพรรณานี้แสดงว่ารองเท้าของชูชกไม่พอดีกับเท้า นอกจากนี้ยังร้องไห้เพราะคิดถึงนางอมิตกสิศักด้วย

4.3.3.1.3 "คุณรสงฆ์ สองสายใจปรจาก พี่น้องพราก พระภูมี้ ท่านแล... เพื่อฟังสงพรหมณแสรก พยงร้องแถกเอาขวัญ สองจาบลัย บอยุเลอย"

4.3.3.1.4 "ส่วนชูชกพรหมณเถ่า ครั้นนมมีเห็นสองเจ้า ราชกุมาร ในสถานทีนั้น... มนนั้นก็ล่าวมียอยก ตักก้อยคคำแสดง ด้วยชิงแชนงแก่ พระราชฤายี่คีนคคี คองนี้"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 196)

การพรรณานี้ทั้ง 2 ข้อนี้ ทำให้ภาพพจน์ เห็นว่าชูชกเป็นคนซนคำพูดจาไม่ไพเราะ กระโหกโหกฮาก จนกระทั่งใคร ๆ ได้ยินก็ตกใจขวัญหนีไปหมด สงกุมารก็ทรงพระทัย กังแสดงเพราะจะต้องไปกับชูชก นอกจากนั้นชูชกยังพูดจาแสดงกิริยาหยาบกระด้างต่อพระ เวสสันดรอีกด้วย

4.3.3.1.5 "เมื่อนั้น เถ่าลีนลาตาเหลื่ออก ถือปลายเชือก ชาวตามครรองแล... ก็ไม่เท่าทายกว่า คำรามว่าเวอยไป ออย่าอยู่เลอย... จับวัล วายสองอ่อน บให้หย่อนทุกที่อย่างนั้น... ตามคีสองกำพรา ต่อหน้าราชรนตาย คคาวแล"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 196)

ข้อความนี้ก็เป็นกรพรรณาสภาพของชูชก ว่าเป็นคนมีจิตใจร้าย เอาเถ่าวัลย์ บุกพระกรของสงกุมาร เพื่อจะจูงและลากสงกุมารไป ก่อนจะออกเดินทางก็สี่สงกุมาร โดยไม่เกรงพระทัยพระเวสสันดรซึ่งยังประทับอยู่ที่นั่น

4.3.3.1.6

...ส่วนชูชกาจารย์ เหมอมอาหารอนนนานา เอากรอยาแวนมาก เถ่ากอิงอนาก ตากตากทนนอนอยู่แล... เหตุว่าอาหารยอมของหวานอชยร ก็มาบคยพ้อทรให้ ทล ก็ถึงทีกรวนกรวาย รทครทาย เถ่าก็ตายวายชีวิคแล...

(กัณฑ์มหาธาต หน้า 307)

การพรรณนาสภาพของชูชกตอนนี้ทำให้เห็นว่า ชูชกเป็นคนตะกละ เห็นแก่กิน พระเจ้ากรุงสยามโปรดให้พนักงานจัดหาอาหารดี ๆ มาให้ เพราะเห็นว่าชูชกพาเอา สองกุมารมาถึงเมืองเซตุคร พระองค์จึงพระราชทานเลี้ยงตอบแทนแก่ชูชก ชูชกเดินทาง มานานก็หิวโหย พร้อมทั้งเห็นว่าอาหารล้วนแต่ของดี ๆ ทั้งนั้น จึงกินจนท้องแตกตาย

4.3.3.2 นางพราหมณี

4.3.3.2.1

...อันว่าพราหมณีทั้งหลาย เขาก็ว่าฟังคองนี้ ว่ามาเราจะให้ขับพา อมิตคานี้ หนีจากบ้านเรา และจะไหม้นไปเอาตัวขาวเทอญ... เขาก็ไปชุมนุมกันในตาดัง บ้างก็นั่งในท่อน้ำ บ้างก็ค้ำก้นไปนั่งในจระกอก บ้างก็แยกกันออกไปนั่งในตรหลาด เพื่อจะคาให้อมิตคานี้หนีไป... (กัมพูชาบรรพ หน้า 120)

4.3.3.2.2

...ผู้หญิงโง่ทรนทรน ในค้ำวคยรตเยาะเหยา แม่แม่แล... เมื่อนางเอาอม อายบ หิวหามนำมาเรือนเลานน... ผู้หญิงเบื้อนบยวปาก, ตักภอภาคโยไฟ ยยงแล... บางสรโบเป็ลือยเปลา แลนคลูกเคลตามตยนคานแล... บพาน เขาจับจู้ ให่มึงเอาเกอปปุเปนผว คองนี้... หน่าให้หัวสิทหาย โจมูแมบราย รุยงงงามเงใส... คองจริงโคตรนามแม ยายเกอแกทำเช็ญ แกแมตา... (กัมพูชาบรรพ หน้า 121)

ตัวอย่างทั้งสองนี้ ทำให้ผู้อ่านเห็นสภาพของนางพราหมณีทั้งหลายว่าประพฤติกวีเป็นคนชั้นต่ำ เช่น เป็นคนปากจืด จีบปากจืดคอด้านางอมิตคานี้ว่าเป็นสาวเป็นนาง รูปร่างหน้าตา กิ่งคางม แทะลัดับมาโตสามี่แก เป็นต้น

4.3.3.3 พรานเจตบุตร

...ผู้สำนักนี้ในวงกฎ ทรงเพศุพรตเอาบุญ... มึงมีคุณเค่นโคลก ทำดีคไสรกก็จะถึง... มึงมาลูปาใหญ่ สงคไสสงแข... แลมึงมาแสวงหา ลูกหา, มึงบมิฐจักมีมือพอมึงมูราว ถานเวอย... มึงนี่เคอยคุดจนกยางแฝงแฝง ห่าเพศคองซึยขาว... จีวทรูมึงมียาวเลอยกุกอก... ส่วนเนื่อมึงกุกก็จะพลาแลสยบไม ใหไหวเทพยคา บูชาพระพนศบคี่... มนนมึงมี เทาโค ทงด้นในสันนอกน... อีกกบอหวามึงกุกจะผา กุกจะกลาเอาขวนน หวามึงออกแล... กุกก็จะออกทำอถรรพ เซอญพลีกรรมการมูทชนน... สุกไป กุกก็จะตัดหวาใจมึงจี ฉนึกลางใจไฟ... (กัมพูชาบรรพ หน้า 135-136)

ข้อความนี้เป็นการพรรณนาสภาพของพรานเจตบุตร ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าพรานเจตบุตรเป็นคนพุกจาไม่สุภาพ เพราะเป็นชาวป่า พุกจาชุกกรโขกชุกก เพราะรู้ว่าชุกกจะไปขอสองกุมาร แต่ชุกกก็ปฏิเสธ

4. 3.4 การพรรณนาสภาพคนมีความกลัว

ในมหาชาติคำหลวงมีการพรรณนาสภาพคนมีความกลัว ได้แก่พระนางมัทรีจะตามเสด็จพระเวสสันดรออกเดินป่าก็มีความกลัวต่าง ๆ และตอนที่กลับมาจากหาลไม้แล้วไม่พบสองกุมาร ชุกกกลัวพรานเจตบุตรและสองกุมารกลัวชุกก

4. 3.4.1 พระนางมัทรี

"นางก็มีตนพรรณน ส่นรรววดูจตัวไก่อ นนชพระไม้คอง
ไล่ตามทัน รันให้อ่อนนนั้น"

(กัณฑ์มัทรี หน้า 254)

ตอนนี้เป็นการพรรณนาสภาพของพระนางมัทรีเมื่อเกิดความกลัวตอนที่พระนางกลับจากหาลไม้แล้วไม่พบสองกุมาร

4. 3.4.2 ชุกก

"อันว่าพราหมณ ครั้นไคยีนคำเจตบุตร ลุทธอันกล่าวกล้า
ว่าจะฆ่าชีวิตคนเสีย เมื่อนั้น... ก็ระคคตกใจ กลววแกมรณยานคราย ที่จะ
ฉิบหายวายวอดคนนั้น"

(กัณฑ์ชุกกบรรพ หน้า 136)

ตอนนี้เป็นการพรรณนาสภาพของชุกกเมื่อเกิดกลัวพรานเจตบุตร เพราะพรานเจตบุตรชูชุกกว่าจะฆ่าเอาเนื้อมาปลา และเสียบไม้สังเวทยเทพยดา และเจ้าป่าเจ้าเขาจะฆ่าแหละเอามัน และสันนอกสันในออก จะฆ่าหัว จะแหวะเอาขวัญออก ในที่สุดก็จะเชือดเอาหัวใจมาปิ้งไฟ

4. 3.4.3 พระกัณหาชาติ

4. 3.4.3.1 "เจ้าชาติก็หลึกหนี กลววพยงผีลูกไหลแล"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 186)

4.3.4.3.2

...อันว่าพระราชกุมารกุมารี่ ครั้นได้อินคี่พราหมณกรรจ์ คำถนัดถันบมิอาจ แลแกลงกลาวผาคองงนน... สองเจาก็ทรนกกใจแก่พราหมณาป แกลงกลาว หยาบอินกรรจ์ ก็หนีไปบูรณศุลาควยควนแล... แลวกั้แควคูลาศลไป จากหสังบรรณศุลาไลยนน เลาแล... แลวกั้คนคนเขาไปเรนในพรนอม ทาคอบคอมแลดูคานแล..... กั้หนีไปขุยกบยง เทาถึงผงงจตุรัสโบบุชชณี นนนแล... กั้บงเปลือกไมคิตยว คากรองกยวยกวเอาอีกโสด... กเทศนไปผผำ ลงในน้ำควยควนแล... พระ ราชกุมารทงสองก็เรูรอก ขอนซอนในตระพงง แลนำบงทวบวบงเกลว เพื่อสองเจาคกกหมาบาใจหาย เพราะกลววยยวพราหมจะมาทหายคนไปในดินนน...

(กั้บทกุมารบรรค หน้า 195)

ตัวอย่างทั้งสองนี้ เป็นการพรรณาสภาพของสองกุมารที่กลัวชุก พยายามหนี ชุกเข้าไปในป่า และในที่สุดก็ลงไปซ่อนในสระโบกขรณี ใช้ใบบัวบังพระเศียรไว้

4.3.4.3.3 "เมื่อนนนสองกุมารกุมารี่ ทนแก่พราหมณคี่บมิได้ ร้องไห้แลนหนีพลง โสดแล... กั้แลนไปรงงผงงไปรรว กลวพราหมณคี่พราหมณ ค้า คันนคองป่าไปยงงสำนักนั้พระมหาสัทว โสดแล"

(กั้บทกุมารบรรพ หน้า 207)

4.3.4.3.4 "ราชกุมารทงสองมีทว สันรรววจทวไก อนนทหายไมคองไลตามคี่กั้แลนหนี โสดแล"

(กั้บทกุมารบรรพ หน้า 224)

ตัวอย่างทั้งสองนี้ เป็นการพรรณาสภาพของสองกุมารที่มีความกลัวชุก เพราะถูกชุกคี่

4.3.5 การพรรณาสภาพเด็ก

ในมหาชาติคำหลวงนี้ มีการพรรณาสภาพของพระกั้มหาชาติ อยู่ หลายตอน เช่น ปรากฏในกั้บทกุมารบรรพ กั้บทมหาธาธา และกั้บทชัคคิยบรรพ

4.3.5.1 กั้บทกุมารบรรพ

4.3.5.1.1

...อันว่าเจ้าชาติกุมาร ครนทูลสารสุนองพระราชบิดา เจ้าพญากั้จะทำให้ พอพระราชหฤทัย โดยอัทธาศรย ทวญพอนนน... เจากั้ผายผาค ลุกจาก อาศนควยงาม ปองไปรับพราหมณนน... เจากั้ถาม ดูกรลุงพราหมณาภก ไก อยวตุงโตชเหน้อยหนัก มาหลานรักษจะชวยชฐ เชอญชัคคิ ไปปรีคั้เทอญ...

(กั้บทกุมารบรรพ หน้า 186)

ข้อความที่ยกมาตอนนี้ เป็นการพรรณนาให้เห็นว่าพระชาติเป็นเด็กคือเชื้อพึงพระ
ราชาธิกา พระราชาธิกาให้ไปต้อนรับชุกก็ไป และแสดงกิริยาท่าทาง และใช้คำพูดที่ชวนให้
เห็นว่าทรงเป็นเด็กที่น่ารัก

4.3.5.1.2

... อันว่าเจ้ากัณฑ์ ก็จินตาคงนี้ ก็ก็มีควรรจรรจา ค่ายออกยากก็เปนสองสนอง
คำ ควรยกยู่พระราชโองการท้าวผอไธ... เจ้ากัณฑ์ก็ขึ้นมาจากโบษชนี่
คัจเจาชาติผู้พินน... เจ้าก็กราบกำสรวลเหนือพระบาท เบื้องซ้ายพระมหาสัคว
บมิลลาศ รัศขอพระบาทบมิลลา ให้ไปมาแค้นคิด ออกระอิจกวาขึ้นแล...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 200)

ตอนนี้แสดงให้เห็นว่า พระกัณฑ์เชื้อ พระราชาธิกาเหมือนพระชาติ ขึ้นมาจาก
สระโบกษรณีเช่นเดียวกัน

4.3.5.1.3

... เมื่อนั้นหลงสองกษัตริย์อ่อนคือสาลี ครั้นพราหมณ์ตีก็ปรี เปนเลือดแล...
อันว่าเลือดสองกุมารไหลออกสรวก เมื่อเถาชุกตามตีทุกความนูน... เมื่อ
มนต์เจาผู้ใสของหญิงเอาหลงนี้มาปอง เมื่อมนต์เจาผู้ของใส ที่ชายเอา
หลงนี้มากน นถอยรองไว้วายฟาด เพื่อสองราชกรณาแค้น โสคแล...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 207)

คำประพันธ์นี้ เป็นการพรรณาสภาพของสองกุมาร เมื่อยามที่ถูกชุกเขียนตี
ชุกก็พระกัณฑ์ พระชาติก็เอาหลังมากัน แสดงว่าสองกุมารทรงรักใคร่กันมาก

4.3.5.2 กัณฑ์หาราช

4.3.5.2.1

... คุณรชาเจ้าแห่งยุพราช อีกอมาทยลกขุน... เพื่อครุ่นเด็กใด... อนนมี
ภักตนั้นใสตศักดิ์... งามพึงรักพึงชม โฉมออกมเรืองรอง... คุณประคองรูปทอง
ชเกลา... แลขางทองเหลาหลอแล... แดเวราราคีเรื่องไร... ควยแสง
ไพเราะ... คุณรเราชชวาล โอไปคุณรการแถตาเรา กวาขึ้นแล...
แลภักตราชกุมารนูนใสดงามคงถา... คือแห่งทองชโกษชเกลา... คือคัจ
รูปทองชเหลาชหลอ...

(กัณฑ์หาราช หน้า 286)

ตอนนี้ เป็นตอนที่พรรณนาให้เห็นว่าสภาพเด็กนั้นมีพระพักตร์ใสทั้งสององค์งาม
น่าชม ร่างกายเปล่งปลั่งเหมือนกับรูปทองที่หล่อและเกลาแล้วอย่างสวยงาม

4.3.5.2.2

...แล้วท้าวชุกก็ให้ประดับสายใจจอมราชทรงสอง... ด้วยเครื่องทองพิจิตร พิพิธ
สรพฐาภรณ์ต่างต่าง.....
ทรงผาแก้วจิตรพริศพราย เพชรคนน...
ทรงกุ่มพลทักซาร คอกไม้มาลจวงจันทน์ คลาศแล... แล้วประดับด้วยสรอย
สังวารวรมาศ สรเองคาคคัมครวงาม ชื่นแล...

(กัณฑ์มหาราช หน้า 295)

ตัวอย่างนี้เป็นการพรรณนาสภาพของสองกุมารเมื่อทรงเครื่องเสร็จเรียบร้อยแล้ว
แล้วอย่างงดงามและสง่าสมกับเป็นหน่อเนื้ออภิชาติ

4.3.5.2.3

...ส่วนอรอุไทยพี่น้อง แลชะชะของแขนงนมาด้วย ควนแล... ถึงพระแม่เจ้า
สองเจ้า ลมกลิงเกลาเกสือกเกษ เหนืออุทรเศรษฐาครนน... ในตรับุคนน
อันวาสิรารศรารา ก็ไหลออกมาจากปุระโยชร ทานไซ... เจกน้ำในสุทราย
ระหัด อัสจรรยุดาลดูหลาก ทรงเขาสู่ปากสองโปกก อามอิมอกเอมใจ นีวองค์
อุไทยพิสุทธิ หนอสมมุติเทพ แม่ไปโคเสพยรศกระษयर ก็จะนยรชัพ โสคแล...

(กัณฑ์ชคิยบรรพ หน้า 329)

คำประพันธ์ตอนนี้เป็นการพรรณนาสภาพของสองกุมารเมื่อได้พบพระราชมารดา
ทั้งสององค์ต่างก็มีกิริยาอาการเหมือนกับเด็กทั่ว ๆ ไป เช่นเอาพระ
เศียรกลิ้งเกสือกที่พระอุทร และทรงกระหายนม น้ามนก็ไหลออกจากต้นของพระนางมัทรี
ไหลเข้าสู่ปากสองกุมารทันที ถ้าสองพระองค์ไม่ได้เสวยพระกนิษฐารากจากพระราชมารดา
ก็เหมือนกับว่าจะสิ้นพระชนม์ลงไปทันทีทันใดนั้น

การพรรณนาสภาพของบุคคลต่าง ๆ ในมหากาพย์คำหลวงนี้ทำให้เพิ่มความงาม
ความไพเราะขึ้นอีกประการหนึ่ง เพราะทำให้ผู้อ่านเห็นสภาพของบุคคลชัดเจนขึ้น เห็น
ความแตกต่างกันระหว่างสภาพของแต่ละบุคคล เช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี และ
สองกุมาร ทรงมีพระอุปนิสัยและอิริยาบถละเมียดละไม นิมนวล ต่างกษุชุกซึ่งมีอุปนิสัย

และกิริยาท่าทางที่ดูร้าย น่างิ้วและเกรี้ยวกราด พุคจาหยาบคาย กระจกโสกฮาก แม้แต่การแสดงความคิดของพระนางมัทรี สองกุมาร และชูชกก็แตกต่างกันไป

ข้อสังเกต อสังการชนิดนี้บางแห่งอาจจะนำเอาอุปมาและรูปกะเข้ามาช่วยในการพรรณนาเพื่อให้เห็นสภาพของบุคคลและธรรมชาติได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

4.4. สังกยะ คืออสังการที่แสดงความคิดว่าสิ่งนี้จะเป็นอย่างนี้หรือสิ่งนี้ เพราะมีลักษณะเหมือนกันทั้งนั้น ทำให้เกิดความสงสัย ว่าสิ่งนี้จะเป็นอย่างนี้หรือไม่ เพราะมีลักษณะเหมือนกัน ในมหาชาติคำหลวงมีอสังการชนิดนี้อยู่บ้าง ดังปรากฏอยู่ในกัณฑ์กุมารบรรพ และกัณฑ์มหाराช

4.4.1 กัณฑ์กุมารบรรพ

4.4.1.1 "ดูคำเนอรบุรยาตร พยงกัมลาลงมาดิน ฉาว่าอินทร นฤมิต โสกลแล"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 185)

คำประพันธ์ตอนที่ยกมานี้ เป็นตอนที่ชูชกเดินป่ามาขอพระกัณหราชาสี เมื่อเดินเข้ามาใกล้กับบรรณศาลา พระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นก็ได้ทรงบรรยายว่า ชูชกนั้นงามราวกับพราหมณ์คือ ผู้ประพาศิเยียงพรหม พระเวสสันดรจึงได้รับสั่งให้พระกุมารออกไปดูว่าใครมา พระกุมารได้กลับมากล่าวว่า มีพราหมณ์แก่ คงจะเป็นชาวกลิงคราชภูริเดินมายังอาศรม งามราวกับพระพรหม หรือว่าพระอินทร์เนรมิตกายลงมา

4.4.1.2 "รอยรูปยักษบรู้ แปรเพศผู้เผือกลาว กว้าขึ้นแล"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 209)

4.4.1.3 "เต้านี้รอยผีเสื้อ เยียวเคื้อคนคี่ไส้ พ้อฮา"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 226)

พระพุทธองค์ได้รับสั่งแก่พระภิกษุสงฆ์ว่า ชูชกมีรูปร่างหน้าตาน่างิ้วหรือจะเป็นยักษ์แปลงกายมา

4.4.2 กัณฑ์ทหารราช

"มนนนี่ไซ่ไซ่พร้าหมณ์ มีใจลามใจโลงันน... ฝูงพวกพร้าหมณ์มีมา
ยอมกรูณาแกคนลันท้าว... รอยปีศาจต่างยักษ์ แปรเพศมดักมาเป้นพร้าหมณ์มั่ง"

(กัณฑ์ทหารราช หน้า 291)

พระกัณฑ์หาพูดเล่าเรื่องเกี่ยวกับซุกกที่เขียนตีพระองค์ถวายพระเจ้ากรุงสุโขทัย และตรัสว่าซุกกนี้คงไม่ใช่พร้าหมณ์ เพราะพร้าหมณ์นั้นมีใจเมตตากรุณาต่อผู้อื่น แต่ซุกกนี้ คงเป็นปีศาจ ผีศาจหรือยักษ์จำแลงกายมาเป็นพร้าหมณ์

4.5 อติศยะ คืออสังการที่กล่าวพรรณนาถึงสิ่งต่าง ๆ อันไม่เป็นไปตามลำดับ ของเหตุผล เพื่อแสดงความประเสริฐของวัตถุนั้น ๆ ที่ในภาษาไทยเรียกว่า "การกล่าว เกินจริง" ในตำราอสังการศาสตร์ของนักอสังการศาสตร์บางท่าน เช่น มัมมภูกะ และภามหะ เรียกว่า อติศโยกตี¹ อติศย แปลว่า มาก, ยิ่ง อุกติ แปลว่า วาจา, การพูด อติศโยกตี จึงแปลว่า ความเพ้อเจ้อยิ่ง คือการกล่าวถึงสิ่งที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ ในมหาชาติคำหลวงมี อสังการชนิดนี้ปรากฏอยู่หลายแห่ง คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์จุลพนวันวิมมณา กัณฑ์ มหาวนวันวิมมณา กัณฑ์กุมารบรรพ และกัณฑ์นครกัณฑ์

ในการวิเคราะห์อสังการชนิดนี้ ผู้วิจัยใคร่จะจัดเอาฝนโปกษรพรมษ อิทธิ ปาฏิหาริย์ พรบางประการที่พระอินทร์ให้แก่พระนางมยุสคี พระเวสสันดรประสูติแล้วตรัสได้ ทันที และขอพระราชทานทรัพย์จากพระราชมารดามาประทานแก่ผู้คน ๑๐๐๐ คำสิ่ง แม่ข้างพาลูกข้างคือบัจจยนาคเหาะมาในท้องฟ้า แ่นดินแยกออกขนาดเท่าราชรถหมุนให้ พระเวสสันดรทอดพระเนตร เมืองเป็นครั้งสุดท้าย ก่อนที่จะเสด็จเข้าไปนวมชถือศีลอยู่ใน ป่า แ่นดินไหว 5 ครั้ง เมื่อพระเวสสันดรทรงคิดว่าจะบำเพ็ญพระบารมี เมื่อพระราชทาน ข้างบัจจยนาค สองกุมาร พระนางมัทรี และเมื่ออภิศริย์ทั้งหกองค์พบกัน ห่าฝนแก้ว 7 ประการ รวมทั้งการชมธรรมชาติแล้วเปรียบเทียบให้เกินจริงเหล่านี้ก็เป็นอติศยะ หรือ อติศโยกตีด้วย อสังการชนิดนี้ จึงอาจจัดได้เป็น 2 พวก คือ

¹ในหนังสือ "สังสกต-ไท-อังกฤษอภิชาน, กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2507 แปลอติศโยกตีว่า ความเพ้อเจ้อยิ่ง

4.5.1 อติศยะ (การกล่าวเกินจริง) ที่เกี่ยวกับอภินิหาร ปาฏิหาริย์ และปรากฏการณ์ที่เป็นไปไม่ได้ในชีวิต แต่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีพุทธศาสนา เพื่อแสดงให้เห็นเจตนาและศรัทธาอันสูงส่งของพุทธศาสนิกชนที่ต้องการสร้างเสริมให้พระบรมศาสดาเป็นอติเทพ เช่นเดียวกับศาสดาของศาสนาอื่น เช่น พระเยซูในคริสต์ศาสนา เป็นต้น อสังการชนิดนี้ถ้าจัดเป็นรสรวรรณคดีก็จะอยู่ในประเภทอภินิหาร คือรสแห่งความประหลาดใจ นั่นเอง ผู้วิจัยพบอติศยะประเภทดังกล่าวในตอนที่พรรณนาถึงเหตุการณ์ที่ปรากฏขึ้น ต่อไปนี้

4.5.1.1 ฝันบอกพรพรหม

4.5.1.1.1

...ในตรับัดนั้น บันนมหาเมษพยูห์ จรกลูขึ้นกลางโพยมากาศ โสคแล...
อันว่าหาฝันสรวรรคชื่อโฆษรพรหมชารา ก็ตกลงมาเมื่อนั้น... น้ำฝันนั้นมีแสง
คจุนทองแดงบมิเศรา ทรัษทราวเทาซุรณีคอบอยู่เลย... อันว่าคนทรงหลายผู้ใคร
ใหญ่ขององค ฝันก็ตกลงชุมทราวอาบทวสรีราพพ สบสรรพวงคนผู้ใครนน...
อันว่าคนทรงหลายผู้ใดแลมมีใจปราดนา ฝันก็มาเมลดหนึ่ง ต้องตงซึ่งผู้จงใคร
นน...

(กัมพิทศพร หน้า 7)

4.5.1.1.2

...อันว่าทาวสหัสเนตร ผู้เป็นสุรเชษฐเทพดา... ชักจินตนาปีกดงนี้.....
.....
อาตมจะบุงงหาฝันโฆษรพรหม ให้ปรวักนาการตกลง เพื่อประสงคจะสงเคราะห์
เงาะแกชุนทงหลายในปีคนี้เทอญ... อามเรศูรสำแดงพล บงงหาฝันโฆษร
พรหม ใหญ่ทกในสโมสรุกระษัตริยทงหกนน... บนนคาคนุใคแล ใครปราดนา
เพื่อจะอาบ เมล็ดฝันนนก็ชุมชาราบสรีราพพ สบสรรพวงคนผู้ใครนน... แมอันว่า
หยาคหนวยเมล็ดฝัน ก็ไปติดไปแปมตง คนผู้ไปประสงคซึ่งจะอาบนน โสคเลย
... เมล็ดฝันนนกลิงกลอก ไหลกระหลอกเลื่อนไป กุจนาคางตงแต่ใบงกช
มีอากการกำหนดเหมือนดงนน...

(กัมพิทศดิยบรรพ หน้า 330-331)

ในเวสสันดรชาดก มีฝันบอกพรพรหม 2 ครั้ง ครั้งแรกคือตอนที่พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วได้เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์เป็นแห่งแรก พระประยูรญาติมาเฝ้าแต่บางองค์ไม่ถวายอภิวัณท์ พระองค์จึงทรงแสดงอภินิหารด้วยการ

เสด็จเหาะขึ้นสู่ท้องฟ้า พระประยูรญาติเห็นดังนั้นจึงถวายบังคม เมื่อพระองค์เสด็จลงจากท้องฟ้าก็บังเกิดฝนโบกขรพรรษตกลงทันที และครั้งที่สอง ตอนที่ษัตรีทั้ง 6 พระองค์ได้พบกันแล้วถึงแก่วิสัญญาภาพ อีกทั้งทหารในกองทัพก็เป็นลมล้มสลบกันหมด ไม่มีผู้ใดพื้นลุกขึ้นมาสักคนเดียว พระอินทร์จึงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมาให้ความเป็นชาวชานแฉ่งที่ต้องการ ผู้ใดไม่ต้องการก็ไม่เปียกเลย เพราะเมล็ดฝนนั้นจะกลงไปเหมือนน้ำที่หยดลงบนใบบัวฉะนั้น

4.5.1.2 อธิษฐานปฏิหาริย์ และพระเจ้าสุทโธทนะถวายบังคมพระราชโอรส 3 ครั้ง

4.5.1.2.1

... อันว่าพระยูฆานสูงสาร ก็ถึงแก่อัครภุชชานสมาริ อันเป็นอาทิแก่อภิญญาคงจนน... พระยูฆนฤททชกจากอาศน์ เสด็จจากคาคในคคะนาคแร... กุจคงจะเรียราย ปรายลลอบววบาท เหนือเกล้าญาติตระกูล อันมุลมาชุมนุมในที่นั้น... พระเจ้าจึงงุทำปราชฎิหารยาศรรยอนนอรค กุจยมกปราชฎิหารยในตนคัมทามพพฤษน...

ตอนนี้ เป็นตอนที่พระญาติวงศ์ไม่ยอมถวายบังคมพระองค์ (พระสิทธิตถกุมาร) เพราะเห็นว่าพระองค์ยังเด็กอยู่ พระองค์จึงทรงแสดงอธิษฐานปฏิหาริย์ด้วยการเสด็จลุกขึ้นจากพระอาศน์ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปมาบนท้องฟ้าเหมือนกับที่ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ บริเวณต้นคัมทามพพฤษ

4.5.1.2.2

... จึงกรุงสุทโธทนะเห็นอัศจรรย์ ก็ทูลพดัดดังนี้... ข้าแต่พระมุนีนารถ ข้าเห็นพระบาทบุคคล แห่งพระทศพลบพิตร อันพิจิตรวิมวาทรีนำเกล็ดไถล เพื่อจะให้ไหวกาฬเทพิด ในวันพระมุนินโทรทยนน... พระบาททรงสอง ฉลองขึ้นเหนือเกล้าทสี่เกล้ากาฬเทพิดน... ข้าเห็นเสร์จ ใหวพระสุรรเพ็ชฎมววบาทแล... อนี้คือชาถวายบังคม เป็นประณมแห่งขานผู้สการแกทานแล... ในเมื่อเจ้ากูชเสด็จบรรทม ไตรมชมพพฤษไสยาศน์ เมื่อแรกอาทิตย์แสงศรี ในวุ่นพระราชพิธีการยมงคลน... ข้าเห็นรมชมพพฤษรัตนพิศาล ทรงตระการกว่าขึ้นแล... ข้าใหวพระบาททรงสอง แห่งพระศฤกคทศพลบพิตรแล... อนี้คือข้าใหวพระบาทล่ายอง เป็นคำรบสองแห่งชา ถวนหน้าญาติสรเสธอญ เมอลอุกฤษฐกว่าขึ้น

แล... ในกาลครมัต อันว่าข้าเห็นอัศจรรย์, แต่ก่อนนั้นหม่อมเห็น แลมาเห็น
เป็นปรากฏ คงนี้... ข้าไหวพระบาทู แห่งพระสุมณูฏานารณายกแล...
อันคือขาเคารพควยงาม ถวนถึงสามแห่งชา ทุกท้าวฟ้าอัศจรรย์โสดแล...

(กัณฑ์ศพพร หน้า 5-6)

ตอนนี้เป็นตอนที่พระเจ้าสุทโธทนะศรีสกับพระพุทธเจ้าว่าพระองค์เคยถวายบังคม
พระพุทธเจ้ามาแล้ว 2 ครั้ง คือ ครั้งแรกตอนที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระเยาว์อยู่ ทั้งพระทัย
จะให้พระพุทธเจ้า (พระสิทธัตถกุมาร) ทรงไหว้ภาพเทวีลดาบส แต่พระบาทของพระองค์
กลับขึ้นไปอยู่บนศีรษะของกาลเทวีลดาบส ครั้งที่สอง ตอนที่มีการพระราชพิธีวิวาห์มงคล
(โถนา) พระองค์ (พระสิทธัตถกุมาร) ประทับอยู่ที่ต้นหว้าตั้งแต่เช้าจนถึงบ่าย แต่เงา
ของต้นหว้าอยู่ตรง ไม่ได้เปลี่ยนไปตามแสงอาทิตย์ และครั้งนี้คือ ตอนที่พระพุทธเจ้าทรง
แสดงยมกปาฏิหาริย์ที่เมืองกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะได้ถวายบังคมเป็นครั้งที่สาม

4.5.1.3 พระบางประการที่พระนางสมบรมย์ช้อจากพระอินทร์

4.5.1.3.1

...บพิตรในเมื่อข้าทรงครุภัก ในเมืองมรรตุมานุษยนั้น... จุงอรรชางครบาม
เอวรักรบรางขางคนแฉงเทอญ... มีทางทองสรแหบ อรรแฉงแนบนอยงามแฉง
นน... อันราบเพียงเกาตันธ พระพิศวกรรมรงเรชแล... สองนมแฉงเฉลา
ลเอง อยากลอยเคลงคลาทรวงทาวุนน... บพิตรอันวาเกษาเสวตร ศิริโรเพศ
อยามีหนึ่งเลย... บพิตรอันวาชูลีเฉวฉง อยามีคองคโสภาศนี...

(กัณฑ์ศพพร หน้า 19)

พระนางผู้สดีชอพร 10 ประการจากพระอินทร์ ซึ่งพระบางอย่างนั้นเกินความจริง
เช่น ขณะที่ทรงครุภักขอให้พระครุภักแบนราบ ถันไม่ค้อย พระเกศาไม่หงอก ผงชูลีไม่ติด
พระฉวี เป็นต้น

4.5.1.3.2

...อันว่าสวภาพทุองบมีทรวคเสมออก เป็นพรค้ำรบทกลิงแล... อันว่าสวภาพนม
บคูลอยคก ขอแค้นายกเทพทรงเพ็ชร เป็นพรค้ำรบเจ็คลิงแล... อันว่าสวภาพ
อยามีหงอกเหงาทุาวถึงสกนธิ ขอแศพระญญญญูแทุตย เป็นพรค้ำรบแปคประการ
โสดแล... อันว่าสวภาพสุชมฉวี ศรีสัมบรมบเศรา...

(กัณฑ์ศพพร หน้า 20-21)

4.5.1.4 พระเวสสันดรประสูติแล้วตรัสได้ทันที

...อันว่าพระมหากษัตริย์ ก็นำพระโอรสไปครองรับพระโอรสา... นางพระยากประสูติพระโอรส ปรากฏในท่ามกลางทางระวางตรอก... อันว่าพระมหาสัตว์เมื่อออกจากครรภ์พระมาดา ก็ทอดโยนนาถิมพลัน... ก็เหยียดพระหัตถ์ ก็นำพระวาทา... ขาแต่พระมาดา หักพยับอันใดมีมา ขาจะขู่ให้ทานบัดนี้ จงพลัน... อันว่าพระมาดาเจ้า จึงหยิบเอาทรัพย์สินค่าสิ่ง ให้ถึงมือเมื่อนั้น...

(กัณฑ์ทิมพานต์ หน้า 27)

เมื่อพระเวสสันดรประสูติแล้วนั้นตรัสได้ทันที และได้ขอพระราชทานทรัพย์สินจาก พระราชมารดาเพื่อประทานให้แก่ผู้คนเป็นจำนวนถึง 1,000 คำสั่ง

4.5.1.5 แม่ช่างพาลูกช่าง คือช่างปัจจัยนาคเหาะมาในท้องฟ้า

...ในเมื่อวันพระโพธิสัตว์ ออกจากครรภ์พระมาดา ยังมีแม่ช่างตัวหนึ่งพลันพาเอาลูกนั้นมา โดยเวหาบินมานุ กุญแจประคองไว้ในโรงอันเบญจมงคล... จึงพระมหาบุรุษใหญ่คนสมมติว่าช่างแก้วปรตยนาท เป็นที่ยินดีแก่ราษฎรบ้านเมือง เมื่อนั้น...

(กัณฑ์ทิมพานต์ หน้า 28)

ในวันที่พระเวสสันดรประสูติ แม่ช่างโคพาลูกช่างเหาะมาอยู่ในโรงช่าง ช่างเชือกนี้เป็นช่างมงคล เป็นช่างที่ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมือง

4.5.1.6 แฉกดินแยกออกขนาดเท่าราชรถ แล้วหมุนให้พระเวสสันดร โค้ดหอกพระเนตรพระนคร เป็นครั้งสุดท้าย

...พระออกจากวงขย ขอสายสองทรงบุศ เพื่อฉนินรุฎฐเมืองแห่งตนนั้น... ในปางนนั้นอันว่าพสุชาติแรก แจกคยงแคทานทาว กราวูระแห่งโอบมิฐาน ฤๅประมาทที่เทารถ... ก็ปรากฏลจักรฉนง ทยนโทยาขานูยงทยอมเมือง แห่งนนั้น... จึงพระหนอโลกนาล ก็เมอดนิวาศนวรสถาน เจ้าจอมปราถทรงสองในเมื่อนั้น...

(กัณฑ์ทิมพานต์ หน้า 86)

4.5.1.7 แฉกดินไหว 4 ครั้ง เมื่อพระเวสสันดรทรงคิดว่าจะบำเพ็ญทานบารมี เมื่อพระราชทานช่างปัจจัยนาค สองกุมารและพระนางมีตรี และอีก 2 ครั้ง เมื่ออัครียทั้ง 6 องค์พบกัน

4.5.1.7.1 "ในเมื่อพระแพศยันทรจินตนาในใจ ก็บันดาล
ไหวหวั่นโดยสำคัญมี พระมหาบัณฑิตล ก็ร้องก้องโกญจนาท พระเมรุราชก็หวาดไหว
เมื่อท้าวโศภนจินตนาตั้งนั้น"

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 29)

4.5.1.7.2

...ดูกรภิกษุผู้มี ผู้มีศีลทรงไตร เมื่อบรมโทธิเบศร์แพศยันทร มาประสาธปตยนาท
บวร พราหมณ์กพาเอาบุญชู จรจากนครเชตุครนั้น
...ไต่บังเกิดสยของพองทุกเสนชน ทั้งพลุชาติก็รอรอง ก็ก้องโกญจนาท พระสุเมรุ
ราชก็หวั่นไหว... ในเมื่อบรมโทธิเบศร์แพศยันทรพระราชทาน เทพยคาถาบันดาล
โศภนจินตนาเมืองกาเสื่อง เพื่อฟังขจรอนันต์...

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 33)

4.5.1.7.3

...ชุกก็หายกุกที่อนันต์คุ้มด้วยน้ำทักษิโณทก ยกยอมาเมื่อนั้น... ดูกรพราหมณ์
จงอย่าขามแลมา นี้ทวัน... ชุกก็ตั้งปฐิฐานปราถนา แกสสรเพชคาชาณยกโยค
อนันต์จะไหวทโมกษนฤพานนน... ชุกก็หลอนน้ำทักษิโณทก ตกกลงมาด้วยคู้ ในธรรณี
คุณนน... ชุกก็ไหแผนดินจีนจล ทววมณฑลจักรวาท ชุกก็ไหสองสารแกพราหมณ์
นน...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 202)

4.5.1.7.4

...ชุกก็กุมเปื้องหัดดาไหมหิณี อันมีลักษณะเชื้อชาติบรรพชนั้น... ชุกก็หายกุกที่อัน
คุ้มด้วยน้ำทักษิโณทก ยกยอมาเมื่อนั้น... ทวาชจับจ่ายเปันทาน ไหวด้วยทาน
ด้วยพื้น ไหวด้วยจีนด้วยชม นปรารมปรารพเลย... จำเรออุรามาถูสมกษेत्र
ทุกประเทศเมืองเกษม เปรมประชาศุขสานุติ ในเมื่อกาลกัณนั้น... ในเมื่อ
ชุกไหพระมัทรีเปันทาน ทัวจักรพาทพิงกัถัวกวาจีนแล... แมมนุชยตีนเตน ก็มา
เสุนแสยงหัว โสศแล... ในเมื่อโศภนประสาธ เมียรักราชเปันทานนน...
แผนดินคานไหวหวั่น ร้องก้องปรันประคิรพยหัวแล...

(กัณฑ์จักรบรรพ หน้า 271)

4.5.1.7.5

...เห็นทกกระษัตริย์ทั้งโรทร้องว่าไร ชอนชบไปเมื่อนั้น... บมิอาจกลั่นนกรุณา
 ฟายนาคาโสگانนุต ทุมเทงตนตระควาคินสินสมฤติ เสพพิสัยฎีภาพทงผอง
 โสคแล... อันวาทระมวลสุกธอาศรมบท... อโหสิปรากฏกุศลสุลาวัน อนนตของยุ
 คันตวายุวาท รนาศรณั้หักทาวทบัลง เลहनน... พนญเขาทงหลายแลนที่
 อนนุมีในไพรพระหารญ กวีจลอุ้ศจรยคาลคูปแลก แดกกวาชรรมคฺาในบัคคยวนน...
 อันวามหาปรัดพีเีนผไทแพน แณนผเทศมณฑล... คัจจรวีไหวทวนนปนนไปมาเมื่อ
 นุน... อันวามหาพิศาลสมุทตคเปนคสิ่น คี่นทีฟองฟุงพิคผงง คงงจะตีทวงททาย
 รัวรักรราชทงหลายสลับแล...

(กัณฑ์ชคิตยบรรพ หน้า 329-330)

4.5.1.7.6

...อันว่าเทพยดาอคุยเคช อนนอยู่ในเขาหิมเวศวรภณัน... กัมนนุภาสรุมนนุเลง
 เครงคถานุ สรทีนทวททุกพายุผเทศแล... จบจักรวาทไหวทวนนุ คินฟาพะพนนปนน
 ปุานไกวกวาขึ้นแล... อันวามหิมามาเมขมีคมีค ชูอมอัมพิศทิสอนนทวทวิปแล...
 พุาแมลอมลนรอง พองฟ้าชยวชชา ยงงผนพพร่าพรอยพร่า อืออึงอัมพรระงม
 ควยก่าลงงลมพยุคันน...

(กัณฑ์ชคิตยบรรพ หน้า 332)

4.5.1.8 ท่าฝนแก้ว 7 ประการ

...อันว่าท้าวพนนตา... ยงุงพรธรรษา มหาสัปคพิชรัตนทงหลาย... อินทร
 ก็ฉายไททกเทมูตรบัค... หนาวงงกษัตริย์เบื่องนุรพมุลมาก... ปลากบัคจิมพิศทาย
 คลวง... แหวงงหลวงเรือนราช เกาแก้วสาคเปนเปลว... พอพยงเัว
 อรรชางค... กัวางไททกไหลคุดคกลงมา... ครวนาคจุเมษพยุท จรบุญขึ้นกลาง
 คัคคณ... ก็ไทเทมูธรณีคลพยบพ... ก็คุดกลนลงพองผงงแล... แลวอินทริก็
 ไททกทววนคร ทีลุมคอนคาลราบ ชรบยลีนเสมอกัน สำคัญพองเขาแล...

(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า 357-358)

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับพระนคร ก็ทรงรำพึงว่า พวกยาจกเมื่อทราบว่าพระ
 องค์เสด็จกลับบ้านเมืองแล้ว ก็คงจะมาหาและขอทรัพย์สมบัติ อีกทั้งพระองค์ก็เพิ่งเสด็จ
 กลับมา ไม่มีทรัพย์สมบัติอันใดที่จะพระราชทานให้แก่พวกยาจกนั้น อาศน์ของพระอินทร์ก็ร้อน
 เป็นไฟ จึงส่องทิพเนตรดูก็รู้ความหมก จึงเนรมิตให้เกิดท่าฝนแก้ว 7 ประการตกลงมา
 มากมาย ท่าฝนแก้วนี้ถ้าตกลงที่เรือนผู้ใด ก็เป็นของผู้นั้น นอกจากนั้นที่ตกออกไปนอกตัว

เมืองก็ให้อำมาตย์เอามาเก็บไว้ในพระคลัง เพื่อเอาไว้พระราชทานเป็นการสร้างสมพระบารมีที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าของพระองค์

4.5.2 อติศยะ(การกล่าวเกินจริง) ที่เกี่ยวกับการชมธรรมชาติ ด้วยการเปรียบเทียบให้เกินจริง¹ เพื่อให้เห็นความงามของธรรมชาติให้กระจ่างชัดขึ้น การชมธรรมชาติในมหาชาติคำหลวงมีทั้งที่ชมอย่างตรงไปตรงมา อย่างที่กล่าวแล้วในอสังการชนิตที่ 3 ที่ชื่อว่า ชาติ: และการชมธรรมชาติที่กล่าวเกินจริง ที่ชื่อว่า อติศยะนี้ ในมหาชาติคำหลวงมีปรากฏอยู่ในกัณฑ์ต่าง ๆ ที่มีการเดินป่า เช่น กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์มหาพรต และกัณฑ์นครกัณฑ์ ดังนั้นในการวิเคราะห์อติศยะชนิตนี้จะวิเคราะห์เป็นกัณฑ์ ๆ ดังนี้

4.5.2.1 กัณฑ์จุลพนวันฉณนา

4.5.2.1.1 "สรรพชวยพรายเพรา ภูฏูจเขานิลาณชัน"
(กัณฑ์จุลพนวันฉณนา หน้า 142)

กวีเปรียบเทียบว่า ต้นไม้ต้นสูงใหญ่เขียวสวยงาม เหมือนภูเขาคือ นิลานชัน

4.5.2.1.2

...นกกคเห็นเหลือแหล่ จับไม้แซ่ขันชาน... สัตว์บันสารเสียดูศรี คุจคนตรีสาร สวรรค์... คุเหวพรรคภูลโลก นกลางโบบินฉวาง... รัรอุ่งวางไผผาย จับไม้กรายเกรินกอง... สารคุจรองรยภคน อันเคิรหนทางเหน้อย...

(กัณฑ์จุลพนวันฉณนา หน้า 142)

กวีเปรียบเทียบว่าเสียงนกที่กำลังร้องประสานเสียงกันนั้น เหมือนกับเสียงคนตรีสวรรค์ นกคุเหวและนกโพระคกร้องเหมือนร้องเรียกคนที่เดินทางเหน้อยอยู่ในป่า เช่นนี้เป็นการกล่าวเกินจริง

4.5.2.1.3 "กล้วยหอมกล้วยงาช้าง ลูกอ้ออ่างงาญุชร"
(กัณฑ์จุลพนวันฉณนา หน้า 143)

กวีเปรียบเทียบว่า กล้วยหอมและกล้วยงาช้างนั้น ลูกใหญ่เท่ากับงาช้าง

¹ในการชมธรรมชาติด้วยการเปรียบเทียบให้เกินจริง บางทีก็ใช้อสังการชนิต "อุปมา" ในการพรรณนาด้วย

4. 5.2.1.4

...พวงพุ่มไม้ม่างอื่น ซอซอขุขึ้นแซ่รงสอสวาย... โรอยควงพวงผลพลาย
หลายหลันปลุกยบูนปาน... ออญแกหามคียบสูก ซอซอขุขรุกระโยงยาน...
กบของสองสันฐาน ปานปรยบมวงสุกไสซจี... ซายโคเคอนแหบให้ นัง
กายู่โตเปรมปรีดิ์... เลือกกินโคยอิญ มวงกิงแปลปลิดถึงมือ... สุกคียบ
ตกกิงกอม พกคาคอมคuibถือ... กลินรศพันเลอศลือ คือรศฟาโลลูกงาม...

(กัมพูจลวนวันฉณา หน้า 143)

กวีเปรียบเทียบกลิ่นและรสของมะม่วงว่ากลิ่นหอมเป็นเลิศ และรสหวานเป็นยอด
เหมือนกับมะม่วงสวรรค์

4. 5.2.1.5 "อวาศคือวาศพ ฅบโลกไตรทริงษ...

ไม้ไหลเลอคแลฟิง คำนิงนันทโนทยาน"

(กัมพูจลวนวันฉณา หน้า 143-144)

กวีเปรียบเทียบว่าอาศรมหรือบรรณศาลาของพระเวสสันดรนั้นงามเหมือนสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์ และต้นไม้ก็งามเลิศเหมือนต้นไม้ในสวนนันทวันของพระอินทร์

4. 5.2.1.6 "บุษปมาลยบานแกล้งกรอง ในกันลองกันลงไพร...

ซอซอขุกะแก่วงไกว คือชงไชโยโบกโยยบน"

(กัมพูจลวนวันฉณา หน้า 144)

กวีเปรียบเทียบว่าต้นไม้ที่มีซออ่อนซอ เมื่อถูกลมก็แก่วงไกวอยู่ไปมา เหมือน
กับธงชัยที่ตอมลมสบค้อยู่

4. 5.2.1.7 "ดอกไม้อหลายแสงโส้ค บานช่วงโชติทังไพรพน...

พวงพุ่มในนภคล คากลคาคควยควงคาว"

(กัมพูจลวนวันฉณา หน้า 144)

กวีเปรียบเทียบว่าดอกไม้ที่กำลังบานอยู่ในป่านั้นมีสีต่าง ๆ เหมือนกับควงคาวที่
คารคายบนท้องฟ้า

4. 5.2.1.8 "ทองหลางสรล้งกัญจน์ บานเรื่อกรุง

คือเพลิงพราย"

(กัมพูจลวนวันฉณา หน้า 144)

กวีเปรียบเทียบว่า ดอกทองกลางเป็นสีทอง บานสว่างเหมือนแสงไฟ

4.5.2.1.9 "ชยพฤษภมรุรง เพจพยงพิโคธวาย"

กวีเปรียบเทียบว่า ต้นชยพฤษภและต้นมะรุรงเรียงรายกันอยู่ และกำลังผลิดอก

เต็มไปหมดเหมือนกับจะถวายเป็นบูชาต่อรุกขเทวดา

4.5.2.1.10 "คำโกไทรโตรคตร่าง กิ่งกระชางเงกไม้แมน"

(กัณฑ์จุลวันวันฉัตร หน้า 144)

กวีเปรียบเทียบว่า ต้นคำโกไทรโตรคตร่างใหญ่อยู่โดดเดี่ยว กิ่งส้างงามเหมือนต้นไม้

สวรรค์

4.5.2.1.11 "สระโบกขรณี ไกลฎฐิเจ้าจอมไตร... เป็น
ที่จำเรอญใจ น้ำสระใสหมคมุดทิน... อาเกียรณอุบลัทม์ สโรชรตนรวายริน... พยง
สระสำอางอินทร์ อันชื่อนันทโบกขร"

(กัณฑ์จุลวันวันฉัตร หน้า 144-145)

กวีเปรียบเทียบว่า สระโบกขรณีที่อยู่ใกล้บรรณศาลาของพระเวสสันดรนั้น สวยแล้ว
สบายใจ น้ำในสระก็ใส มีดอกบัวมากมาย งามเหมือนสระของพระอินทร์

4.5.2.1.12 "กระจัปใหญ่มีในโบกขร เท้าสีษะกาษร แลใบ
บแรงภักษภญช"

(กัณฑ์จุลวันวันฉัตร หน้า 145)

กวีเปรียบเทียบว่า กระจัปในสระโบกขรณีนั้นใหญ่เท่าหัวกระเปือ

4.5.2.1.13

...ป่านั้นหรรษที่นหอมจ๋ เรือยเรือยรยุลม ราวพยร่าเพยรศมาลย์...
กลั้วกลิ่นจวงจูนทนจรุงชาร กลิ่นมุขปเบงบาน บันเทิงบันเทาทรหวร...
ชายโคเคอรอรอนรนจวน จวบสรอยสรสวร ก็หายกัลหหายที่นหรรษ...

(กัณฑ์จุลวันวันฉัตร หน้า 145-146)

กวีเปรียบเทียบว่า ป่านั้นลมพัดกลิ่นดอกไม้หอมไปทั้งป่า ชายโคเคอรอรอนรนจวนใจ
เดินทางผ่านมา กำลังร้อน ๆ ก็หายร้อน มีแต่ความสดชื่น

4.5.2.1.14 "ดอกไม้งามเงื่อนแถม แสงยอดแถมณกาแรง"
(กัณฑ์จุลพนวันฉัตร หน้า 147)

กวีเปรียบเทียบว่า ดอกไม้ในป่านั้นงามเหมือนวาคไว

4.5.2.2 กัณฑ์มหาวนวันฉัตร

4.5.2.2.1 "ปลายยอดจำเทอดแท่ง แสงพวงเมฆมีพรหม
ขยมาพร้อมเพรา คุจคงงเขานีลาชั้น"

(กัณฑ์มหาวนวันฉัตร หน้า 158)

กวีเปรียบเทียบว่า ต้นไม้ในป่าใหญ่นั้นต้นสูง ๆ ทั้งนั้น ทรงยอดสูงนั้นสีเหมือนเมฆ
ต้นไม้เป็นสีเขียวเข้ม งดงามเหมือนเขาที่อนิลามุขัน

4.5.2.2.2 "จักจั่นแลบก็ษี คุจคนตรีตระสักรวรรค"

(กัณฑ์มหาวนวันฉัตร หน้า 159)

กวีเปรียบเทียบว่า เสียงจักจั่นและเสียงนก เหมือนกับเสียงคนตรีสวรรค์

4.5.2.2.3 "ไม้ไผ่ไสสงหวาน สารคุจร่องรยกฝูงคน"

(กัณฑ์มหาวนวันฉัตร หน้า 159)

กวีเปรียบเทียบว่า เสียงต้นไม้ในป่านั้นเวลาต้องลมเสียงไพเราะ เหมือนเรียก
ฝูงคนที่เดินทางอยู่ในป่า

4.5.2.2.4 "ท้าวสร้อยสมบุรณ์ศรี ปรคุจสร้อยนกงุทอง
ลปัดอันอ่อนกลัยง พักพุ่มพวงสำลีของ"

(กัณฑ์มหาวนวันฉัตร หน้า 160)

กวีเปรียบเทียบว่า ดอกหญ้าที่สวยงามราวกับสร้อยที่คอของนกงุ และกำลัง
ผลิบานอ่อนนิ่มเหมือนสำลี

4.5.2.2.5 "มีน้ำผ่องแผ้ว คุจควงแก้วพิรุไรใส"

(กัณฑ์มหาวนวันฉัตร หน้า 161)

กวีเปรียบเทียบว่า น้ำในสระในป่านั้นใสเหมือนแก้วไพฑูริย์

4.5.2.2.6 "น้ำช้อยขึ้นชลใส คือในเทพสระสวรรค์"

(กัณฑ์มหาวนวันฉัตร หน้า 162)

ก็เปรียบเทียบกับว่า น้ำในสระนั้นใสเย็นชื่นใจ เหมือนกับสระบนสวรรค์

4.5.2.2.7 "พุ่มเหงฟ้าพักแฝง ก็มี... แทะผ่องแผ้วมุจลินทร
ก็มี... เท้าไทรคินกลางคู ก็มี... สองสิ่งดูเทากลอง ก็มี"

(กัณฑ์ท้าวณวันฉนวน หน้า 164-165)

ก็เปรียบเทียบกับว่า พักแฝง และแดง มีอยู่ตามริมฝั่งสระมุจลินท์ มีลูกเท้าไทรคิน
บ้าง เทากลองบ้าง

4.5.2.2.8 "กรรณิกาคำใบสราน ก็มี... พยงหรือคาลพราย
เพรอส ก็มี... พยงไฟเกอดกลางพน ก็มี"

(กัณฑ์ท้าวณวันฉนวน หน้า 165)

ก็เปรียบเทียบกับว่า ดอกกรรณิกานั้นก้านเป็นสีเหลืองแสงสว่างราวกับหรรคาลทอง
เหมือนกับกองไฟลุกสว่างอยู่กลางป่า

4.5.2.3 กัณฑ์หาราช

"อันว่าพระเนตรทงสอง บัดนี้หมองดูแดง คุจแสงดาว
โรหิณี แลนท้าว... อันว่าพระราชบิดามีน้ำตาไหลหลั่ง พยงน้ำครั่งแสงฉนวน
แลพธฮา"

(กัณฑ์หาราช หน้า 291)

ก็เปรียบเทียบกับว่า พระเนตรทั้งสองของพระเจ้ากรุงสุโขทัยหมองแดงเหมือนแสง
ของดาวโรหิณี และน้ำพระเนตรแดงเหมือนน้ำครั่ง

4.5.2.4 กัณฑ์นครกัณฑ์

4.5.2.4.1

...อันว่าฟังพวกพุดทุกพรรณ อนนฐันฐ์หุ้บหอนนเลอ ก็คือครุฑว่าเรือพระโพธิสัตว์
โสดแล... อันว่าศับทครุฑหุ้บ เป็นตนว่าภณีสแลสังขบันเคาะ อันไฟเราะหรงม
บนนสารฐมบนนภา คือสงยเมฆครรชิต ทวาททุกทศกีกกอง ในทาทองมหรณพ
สรมุทรนน...

(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า 340)

กวีเปรียบเทียบว่า เลียงคนครีที่บรรเลงประสมประสานกันไพเราะ เหมือนเลียง
เมฆบันลือ ดังก็กกองไปทั่วทุกทิศ

4.5.2.4.2 "อันว่าเจ้ามัทรี อรรคเทพีพิลาศ... อนนเปน
ลูกรักราชธิดา นางพญาเขาวมาลย เนื่อนงพาลนงโพธ... อนนกอปด้วยพระโอรุแดง
ฉรร คุคจพรรณลูกไทร ไยคำลึงสุกแซม"

(กัมพันครกัณฑ์ หน้า 348)

กวีเปรียบเทียบว่า ริมพระโอรุของพระนางมัทรีนั้นแดงเหมือนลูกไทร หรือลูก
คำลึงสุก

การกล่าวเกินจริงทั้ง 2 ชนิดที่กล่าวแล้วนั้น คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอหิปาฏิหาริย์ศักดิ์
หรือ การชมชมธรรมชาติที่มีการเปรียบเทียบให้เกินจริงนั้น ทำให้ได้เห็นความไพเราะและได้
รับแงงามที่แปลกออกไปจากอสังการชนิดอื่น ๆ เพราะการกล่าวเกินจริงนั้น บางครั้งก็ทำให้
สิ่งที่นำมาเปรียบเทียบนั้นชัดเจนขึ้น หรือเป็นการเน้นให้เห็นจริงตาม เช่น กวีเปรียบเทียบ
ว่าน้ำใสระนั้นใสราวกับแก้วไพฑูรย์ ดังความว่า "มีน้ำนองแก้ว คุจควงแก้วไพฑูรไล"
ไม่ได้หมายความว่า น้ำนั้นใสเป็นสีเขียวเหมือนแก้วไพฑูรย์ มิใช่ว่ามีแก้วไพฑูรย์นั้นอยู่ใน
สระน้ำนั้นจริง ๆ แต่การเปรียบเทียบเช่นนี้ทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นว่า น้ำนั้นใสเป็นสีเขียว
งามมาก

4.6 ประติวิสตุปมา คืออสังการที่กล่าวถึงสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง ถึงแม้ไม่
ได้ใช้คำว่า "เหมือน" คำว่า "ประติวิสตุปมา" มาจาก คำว่า "ปรติวิสตุ" สนิธิกับ
"อุปมา" แปลว่า การเปรียบเทียบโดยกล่าวถึงอีกสิ่งหนึ่งซึ่งมีลักษณะเด่น อาจเปรียบเทียบ
ได้อยู่แล้ว

ในมหาชาติคำหลวงเมื่อสังการชนิดนี้อยู่ประปราย ดังปรากฏในกัณฑ์วนประเวศน์
กัณฑ์กุมารบรรพ และกัณฑ์มัทรี ดังนี้

4.6.1 กัณฑ์วนประเวศน์

"นางพญาเยาวโยค โนมล้ำโลกยสาวสวรรค์"

(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า 98)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบพระนางมัทรีว่ายังเป็นสาวแรกรุ่ง และมีสิริโฉมงดงามยิ่งกว่ามนุษย์ในโลก คืองามเหมือนเทพธิดา เมื่ออ่านคำประพันธ์นี้แล้ว จะเข้าใจได้ทันทีว่า กวีต้องการชมพระนางมัทรีว่า งามเหมือนเทพธิดา ด้วยการนำความงามของพระนางมัทรีไปเปรียบเทียบกับความงามของเทพธิดา โดยไม่ต้องใช้คำว่า "เหมือน" เลย

4.6.2 กัณฑ์กุมารบรรพ

"เป็นสาวน้อยนงโพธ หน้าขาวโบทนุรณจันทร จแจมนน"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 211)

ตัวอย่างนี้เป็นการเปรียบเทียบว่า พระกัณหาเป็นสาวน้อยแรกรุ่ง ผู้มีพระพักตร์งามเหมือนดอกบัว และดวงจันทร์เต็มดวงแจ่มกระจ่างนั้น การเปรียบเทียบในคำประพันธ์นี้ก็ไม่ต้องใช้คำว่า "เหมือน" แต่เมื่ออ่านแล้ว ก็ทำให้ทราบได้ทันที เพราะนำเอาพระกัณหาไปเปรียบเทียบกับดอกบัว และดวงจันทร์เต็มดวงแจ่มใส

4.6.3 กัณฑ์มัทรี

"อันว่าพระมัทรีศรีสุนทรางค์... เหนล้ำภาวเพศพิมล
เบญจางค์ลักษณะเลิศฟ้า"

(กัณฑ์มัทรี หน้า 261)

คำประพันธ์นี้เป็นการเปรียบเทียบว่าพระนางมัทรีงามพร้อมด้วยเบญจกัลยาณี คือมีลักษณะงามห้าแห่ง ได้แก่ผมนงาม เนื้องาม (คือเหงือกและริมฝีปากแดงงาม) ฟันงาม ผิวงาม และวัยงาม (คือดูงามทุกวัย) กวีไม่ได้เปรียบเทียบว่าพระนางมัทรีงามเหมือนอะไร แต่กลับนำเบญจกัลยาณีมากล่าว จึงเป็นการเปรียบเทียบว่า พระนางมัทรีนั้นงามด้วยลักษณะงามห้าแห่ง ดังนี้ เป็นต้น

4.7 สังกร คืออสังการที่กล่าวรวมกันหลายอย่าง คำสังกร มาจาก สั ออุปสรรค แปลว่า พรอม รวม กร แปลว่า กระทำ สังกรจึงหมายความว่ากรกระทำพรอมกัน รวมกัน คือนำเอาสิ่งต่าง ๆ มากกล่าวรวมกันไว้ ดังนั้นอสังการชนิดนี้จึงมีอสังการหลายชนิดรวมกัน มีปรากฏอยู่บางบางกัมมัท เช่น กัมมัทศพร กัมมัทธี และ กัมมัทหาราช

4.7.1 กัมมัทศพร

...ส่วนว่านางผู้นอง , เทียบแห่งห้องสงสาร ไปมานานคุณนั้น... นางก็ได้เป็นลูกสาวจาวจิตรแห่งกรุงกิงกิศวรรราช ทนนพทุโธบาทพระพุททกาศยปนน... เหตุนางเกอดมีอรุณทุกควยดวงมาลย เป็นสิ่งวาลยวรรเวจเขมจขบวน คือ คำนวณในคณคูนงามกว่าขึ้นแล... ก็มีสัญญาชื่ออรุจจทากุมารี สาวกระษัตริย์ สรรราชนนน...

(กัมมัทศพร หน้า 11)

ตัวอย่างนี้มีอสังการที่กล่าวรวมกันอยู่ 2 อย่างคือ

ชาติ: ได้แก่การกล่าวพรรณาสภาพหรือพระประวัติของพระนางอรุจจทา
กุมารี

รูปกะ ได้แก่การกล่าวอุปมาและอุปไมยเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกัน เพราะมีลักษณะเหมือนกัน ด้วยการใช้คำว่า "เป็น"

4.7.2 กัมมัทธี

...อันว่าพระมัทรีศรีสุนทรที่แล้วเลิศนาง... เห็นอุคมรูปสรรพางค์พิมลภักตร์... มีอกฤษฐุเกียรติยศศักดิ์สูงมาร... เป็นชิตุทาวทานมทฐราช... ยกกรคอนอกอาตมโอบอวลโดย... กรรแสงโศกสุดหฤหุยชคำรง... สิ้นกำลังลมลงแลอนาถ... คุจทนกทลีมาศอันคุด... เห็นอแผนพสุชาคลดาญสุลย... แทพบาทุมูลเมิลสยบสยงเนตร... แห่งสมเค็จพระเพศยันครภักศา ด้วยประการคงนี้แล...

(กัมมัทธี หน้า 256-257)

ตัวอย่างนี้มีอสังการที่กล่าวรวมกันอยู่ 2 อย่างคือ

ประวัติวิสฐูปมา ได้แก่การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยไม่ต้องใช้คำว่า "เหมือน" คือเปรียบเทียบว่าพระนางมัทรีมีความงามเป็นเลิศกว่านางคนอื่น ๆ ทั้งรูปร่างกึ่งคงงามทั้งองค์ พระพักตร์กึ่งคงงาม

อุปมา ได้แก่การกล่าวความเหมือนระหว่างสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบกับสิ่งให้นำมาเปรียบเทียบกับด้วยการใช้คำว่า "เหมือน" เป็นต้น ในที่นี้หมายความว่า เมื่อพระนางมัทรีตามหาสองกุมารไม่พบ ก็ใช้พระกรกระหม่อมพระอุระควยความอาลัยถึงสองกุมาร และทรงพระกันแสงโศกเศร้าจนสุดพระหทัย จึงสลบลงแทบพระบาทของพระภัสสศา เหมือนกับตนกล้วยที่ล้มลงบนพื้นแผ่นดินฉะนั้น

4.7.3 กัณฑ์หาราช

...คุณรชาเจ้าแห่งยพราช อีกรมาตยลูกขุน... เพื่อครุณเค็กโค...
อนนมีภักทรนั้นใสทรคักก็... งามพึงรักพึงชม โฉมอุคมเรื่องรอง...
ดูประคจรูปทองชเกลตา... แดขางทองเหลาหลอแล้ว... แดวเภาราคีเรื่อง
ไร... ควยแสงไฟเศรา... ดูรงเราชชวาล โอไปคตุการแกตาเรา
กวาขึ้นแล... แลภักทรากุมารนั้นใสคองคองฤ... คือแทงทองชโกษชเกลตา
... คือคจรูปทองชเหลาหลอ... พิไลณลอแสงใส... ในปากเภาแสงจรัส
โคมบริสรุจีโหติ ก็มีอำไพรุกงาม ในพระราชสนามเราคองนี้...

(กัณฑ์หาราช หน้า 286)

ตัวอย่างนี้มีอสังการที่กล่าวรวมกันอยู่ 3 อย่างคือ

ประคจรูปอุปมา ได้แก่การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยไม่ต้องใช้คำว่า "เหมือน" คือเปรียบเทียบสองกุมารว่าเหมือนเด็กที่มีหน้าที่สกลไสงามสง่า

อุปมา ได้แก่การกล่าวความเหมือนระหว่างสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบกับสิ่งให้นำมาเปรียบเทียบกับ ด้วยการใช้คำว่า "เหมือน, ประคจ" เป็นต้น หมายความว่า สองกุมารนั้นงามน่ารักน่าชม เหมือนกับรูปทองที่เกลตาแล้ว และช่างทองเป็นผู้หล่อออกมาจากแม่พิมพ์อันงดงาม

รูปกะ ได้แก่การกล่าวอุปมาและอุปไมยเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกัน เพราะมีลักษณะเหมือนกัน ด้วยการใช้คำว่า "คือ และเป็น" หมายความว่า พระพักตร์ของสองกุมารนั้นงามเหมือนทองแท่งที่เกลตา เหลา และหล่อแล้ว

4.8 อุตเปรกษา¹ คืออสังการที่ประกอบด้วยจินตนาการหรือเป็นการสมมติขึ้น กล่าวว่สิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง จะมีการเปรียบเทียบด้วยการใช้คำว่า "เล่ห์, ประเล่ห์, ประหนึ่ง, ประหนึ่งว่า" ในมหาชาติคำหลวงมีอสังการชนิดนี้อยู่บ้างเล็กน้อย ซึ่งช่วยให้มหาชาติคำหลวงมีความงามขึ้นอีกประการหนึ่งด้วย มีปรากฏอยู่ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์ท้าววันฉันทนา และกัณฑ์ชคิยบรรพ ดังนี้

4.8.1 กัณฑ์ทานกัณฑ์

"อาเจ้าจะเข้าแคนดงขัฏ ทรงสมบศสมบอภักตร์ไบแฝง หัวใจ
แม่จะแตกตายทาง นางขวัญเข้าเจ้าจะทำกลใด... เล่ห์เจ้าเคยครรไลยทุกเทศ
ทรงที่นั่งกิริเนถวรโจอมทอง แก้วกรหนกลองงดองหลอศรี คนนหามเหมมะฉีรราช"

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 55)

4.8.2 กัณฑ์ท้าววันฉันทนา

"วาริรศ หมคมุทิน กินลูกไม้ ไค้โดยใจ... ไค้โดยจิตร
อิมฎิไค้โดยจง คงความเสหน เล่ห์ทุกประการ โสคเทอญ"

(กัณฑ์ท้าววันฉันทนา หน้า 154)

4.8.3 กัณฑ์ชคิยบรรพ

4.8.3.1

...เข้าแทบพิตรภูมิศวรรราช... นีวพระบาทูยุงงยินชาว... กล่าวถึงสองกำพร้า
บางแลฤา... จงพิปรายประกาศ... แกษาแฉนนางนงนางานางพาลุกัควี อนน
มีทุกชลนันดุงลาญแสดง แหงหญไทยกลุมกลบ เล่ห์บุคคลอนนงูขบสขลมลลงน...

(กัณฑ์ชคิยบรรพ หน้า 323)

4.8.3.2

...เห็นหกกระษัตริย์ทรงไร้ทรอุงรู่ไร้ ซอนุขไปเมื่อนั้น... นมีอจกัณ
กุฎมา พ่ายนำตาโสگانนต, ทุมเทงศนกระคาวดินลินสมฤดี เสพยพิสัณญิภาพ
ทรงนอง โสคแล... อันวาทระมวลสกลอาศรมบ... อโหสิฐีปรากฏจุ
สาลวัน อนนตองยุคัันทวายุวาท รนาศรมัน้หักทวัพับลง เล่ห์น...

(กัณฑ์ชคิยบรรพ หน้า 330)

¹ในหนังสือ "สังสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน" กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2507 แปลอุตเปรกษา ว่า ความเมินหรือเพิกเฉยเสีย, ความไม่นำพาหรือไม่เอาเป็นอารมณ์, การเปรียบเทียบ, คำเปรียบเปรยหรือกล่าวเสียดสี

อสังการชนิดนี้เป็นอสังการที่ใช้ในความเปรียบเหมือนกับอุปมาแต่เป็นการเปรียบเทียบที่สมมุติขึ้น กล่าวเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนอีกสิ่งหนึ่งด้วยการใช้คำว่า "เล่ห์, ประเล่ห์, ประหนึ่ง, ประหนึ่งว่า" คำว่า "เล่ห์" แปลว่า คล้าย เปรียบ เช่น เหมือน ทางกับอุปมาซึ่งใช้คำว่า "ดุจ, คึง, พยง, ปาน" เป็นต้น

4.9 อากเชป คืออสังการที่กล่าวหรือให้เข้าใจการปฏิเสธ อสังการชนิดนี้ต้องการให้ผู้อ่านได้เห็นความยิ่งใหญ่ หรือความสำคัญของสิ่งที่ต้องการจะกล่าวถึงว่ายิ่งใหญ่ และสำคัญที่สุด ด้วยการให้การปฏิเสธกับสิ่งที่นำมากล่าวเทียบ ดังตัวอย่างจากพระคัมภีร์ สุโฆชาสังการ หน้า 190 ว่า

"พระชินเจ้าลำพังพระองค์เดียว ทรงณญพญามารนั้น ผู้มีเสนามากมาย เสียได้ การที่ทรงมีชัยนั้นมีด้วยประการใดเล่า น้อยไปหรือพระกำลังแห่งพระบารมีของพระชินเจ้าพระองค์นั้นเช่นนี้"

ตัวอย่างนี้แสดงว่า พญามารผู้มีเสนาเป็นจำนวนมากมาย ยังสู้พระพุทธองค์แต่ลำพังพระองค์เดียวไม่ได้ แสดงว่าพระองค์ทรงชนะพญามารได้โดยกำลังแห่งพระบารมีของพระองค์นั่นเอง หมายความว่า พระองค์ทรงมีกำลังแห่งพระบารมีมากกว่ากำลังแห่งเสนาของพญามาร

ในพระคัมภีร์สุโฆชาสังการเรียกอสังการชนิดนี้ว่า อากเชป แบ่งออกเป็น 3 ประเภทตามกาละ (เวลา) คือ

4.9.1 อตีตากเชปาสังการ กล่าวถึงเรื่องที่เป็นส่วนอดีตเป็นการปฏิเสธสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต

4.9.2 วัตตมานากเชปาสังการ กล่าวถึงเรื่องที่กำลังเป็นอยู่ เป็นการปฏิเสธความเพ่งเล็งของจิตที่กำลังเป็นอยู่

4.9.3 อนาคตากเชปาสังการ กล่าวถึงเรื่องที่จะเป็นในอนาคต เป็นการปฏิเสธการบรรลุนิพพานของทสรชนในอนาคต พร้อมกับเชิดชูพระนิพพานว่าเป็นวิสัยของคนดี

ในมหาชาติคำหลวงมีอสังการชนิดนี้ปรากฏอยู่ในกัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์กุมารบรรพ และกัณฑ์สักรบรรพ และมีทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวแล้วนี้ด้วย ในข้อ 4.9.1 และ 4.9.2 ที่ปรากฏในมหาชาติคำหลวงนั้นไม่มีปัญหาแต่อย่างใด ส่วนในข้อ 4.9.3 นั้น มีปัญหาบ้างเล็กน้อย เพราะกล่าวถึงเรื่องที่จะเป็นในอนาคตก็น่าจริง แต่ไม่ใช่เป็นการปฏิเสธการบรรพคุณิพพานของพระชนในอนาคต ในมหาชาติคำหลวงไม่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้ แต่กล่าวเชิดชูการให้ทานหรือทานบารมีว่าเป็นสิ่งที่ดีและเป็นวิสัยของคนดี ผู้วิจัยจึงใคร่จัดอนุโลมเข้าไว้ในหัวข้อนี้ด้วย

4.9.1 อตีตตากเขปาสังการ

...อันว่าพระโพธิสัตว์ก็รำพึงคงนี้ อันว่าพระโพธิสัตว์แต่ก่อน อนนมห่อนให้ทานหาปรการหากบหอนใด โสคเลอย... คืออิทรพัยอนนปรมาณเปันทานน... คือองคาพยุพสพสรพวงค์ แลชวางไหเปันทาน โสคแล... คืออาตมชีวิตรแลชปลิดไหเปันทานคงนี้... คือเมียบอนนรัก แลชชกัไหเปันทาน นิวไส... คือลูกอนนเสมอหุนยตาทงสอง แลชปองไหเปันทานน... แมโพธิสัตว์ทงหลาย บมิไคไทมหาปริตยาคทานหาปรการ นิวไส... แลจะไคเปนพระพุทชอุคคมเสร์จ สรรเพชญชานกบหอนมีมานในโลกนี้...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 220)

ตัวอย่างนี้เป็นอตีตตากเขปาสังการ คืออสังการที่กล่าวถึงเรื่องที่เป็นส่วนอดีต เป็นการปฏิเสธสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในอดีตที่ไม่ได้ทรงบำเพ็ญทาน 5 ประการที่เรียกว่า เบญจมหาบริจาค ได้แก่ บริจาคทรัพย์ คือ ธนบริจาค บริจาคอวัยวะ คือ อังคบริจาค บริจาคชีวิต คือ ชีวิตบริจาค บริจาคภริยา คือ ภริยาบริจาค และ บริจาคบุตร คือ บุตรบริจาค พระโพธิสัตว์นั้นจึงไม่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

4.9.2 วัตตมานากเขปาสังการ

4.9.2.1

...จะให้พระองค์จรแต่ในคงผู้เดียว เส็จเป็ลี่ยาณิดไป... เส็จจบทจรทางไคขาบาทจักไปตามองค... ขาขอยชอตามติด เสียชีวิตรบมิกิอุองค... แมพลัดพรากจากพระองค์ ชีพมววยมอดลงประเสริฐกัวยัง... แมมววยควยอัคคีประเสริฐกิวามีชนม แมจากจุมพล ทุกชลนพนปรมาณ...

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 40)

ตัวอย่างนี้เป็นวัตถุมานากเขปาลังการ คือ อลังการที่กล่าวถึงเรื่องที่กำลังเป็นอยู่ เป็นการปฏิเสธความเพ่งเล็งของจิตที่กำลังเป็นอยู่ กล่าวถึงพระนางมัทรีทรงขอติดตามพระเวสสันดรออกไปประทับในป่าด้วย พระนางทรงมีความคิดในขณะนั้นว่า เมื่อพระเวสสันดรถูกเนรเทศไปประทับอยู่ในป่า พระนางก็จะขอตามพระสวามีไปด้วย ถึงแม้ว่าจะไปสิ้นพระชนม์ก็ยังดีกว่าประทับอยู่ในพระราชวัง ถึงแม้ว่าจะสิ้นพระชนม์ด้วยไฟ ก็ยังดีกว่ามีพระชนม์ชีพโดยปราศจากพระสวามี ซึ่งนับว่าเป็นความทุกข์อันยิ่งใหญ่

4.9.2.2

...อันว่าทุกสิ่งในนั้นโสศ... อนนบงกศวรสร้างสโพิชจรรยา ดงกุนานี้จรูหล่า
...อนนพรำพรุพรำครัส... สุวภาพอรุทธธรรมอุคคม... แห่งปรณโพิชสัตว์ทง
หลาย... ลูกหญิงชายชโหแล... ทงเมียบแกวแกอนนสงวน อนนควรรักคว
ใคร... แยกจากญมาไผครางขอ... แลจะพอกินแห่ง แคลงที่จะคั้นเลา...
ก็มิควรรแกญญเภาโพิชสัตว์ ญจะหวงงตรัสแกสรรเพชคาญานในโลกนี้...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 219)

ตัวอย่างนี้เป็นกรกล่าวถึงสภาพในพระทัยของพระเวสสันดร ขณะที่ทอดพระเนตรเห็นชุกกกำลังตีสองกุมาร พระเวสสันดรก็ทรงกริ้วอยู่ในพระทัย แต่พระองค์ทรงชมพระทัยด้วยการทรงพิจารณาว่า การให้บุตรธิดาและภรรยาซึ่งเป็นสิ่งที่รักใคร่ห่วงแหนแก่ยาก คือผู้ชอนั้น เมื่อให้ไปแล้ว จะเอาคืนก็ไม่ควรแก่พระองค์ ผู้ซึ่งเป็นพระโพิชสัตว์ซึ่งหวังที่จะตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ พระองค์จึงทรงระงับความพิโรธลงได้

4.9.3 อนาคตากเขปาลังการ

4.9.3.1

...อันว่าท้าวชญจะหวงงเปนพระพุท ใจบริสุทธิ์หนอให้... ก็มิรูโรรรู้อย
ก็มิรูถอยรูถด... แลภาพระยศค่วยพระุทาน ให้ค่วยหญาญโจมจาย ให้ค่วย
งวยบมิตติ... เนานอนนิตยทุกเมื่อ เพื่อดาแลวาดงนณน... เหตุชหมน
หมนนุกรญา... คุจนนแลมหาราช...
อนนวารท้าวชญหวงงปองไปรุกัสตุวสุสรวรูกฟากฟ้า... แลขามาขอเปนลูก...
ลูกท้าวชคานนี้จงโค... อยุาไวเลอยนพอ เรงเกือกอกการธรรม ให้ค่วย
พลนทนนแคลน... แกชญามาถึงแดนคงใหญ่ คืออนนไผณนเห็น พระบาทนี้
.....

พระโพธิสัตว์คฤชชายหนึ่งเป็นดี มีอภัยทศจะใคร่ให้ทาน ก็ประดิษฐานลงทอง
พนนหนึ่ง ยืนซึ่งมืออุมาขอ ฟังพอใจวาขึ้นแล.....
อันวากุญมีจิตวิจิตรธรรม... กับมิกรรหิตให้แล... ลูกหาญเททานทองสอง...
แกทานอุมาแสงส่องใจขอ อันวากุญจะขอยอดทานบารมีท้าวฟ้า ท้าวแหล่งหลาเมือง
คน...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 190-191)

4.9.3.2

...อันว่าท้าวจะหวังเป็นพระพุทธรูป ใจบริสุทธิ์หนอให้... กับมิกรรหิต
กับมิกรรหิตด... แลภาพพระยศคฤชพระทาน ให้คฤชหาญใจมจาย ให้คฤช
งายบมิตติ... เนานอนนิตยทุกเมื่อ. เพื่อดาแลวาคงนั้น... เหตุหมั้นหมั้น
กรรณา... คุณั้นแลมหาราช.....
อันว่าท้าวจะหวังปองโปรดสัตว์สุวรรค์ฟากฟ้า... แลขามาขอเป็นลาภ...
ซึ่งเมียบท้าวคานนี้จึงใค... อยาไวเลอยุณพอ เร่งเกือกออกการธรรม ให้คฤช
พลันทันแลคน... แกชาญมาถึงแดนคงใหญ่ คืออันใฝ่ฝันเห็นพระบาทนี้...
.....พระโพธิสัตว์คฤชชายหนึ่งเป็นดี มีอภัยทศจะใคร่
ให้ทาน ก็ประดิษฐานลงทองพนนหนึ่ง ยืนซึ่งมืออุมาขอ ฟังพอใจวาขึ้นแล.....
.....
อันวากุญมีจิตวิจิตรธรรม... กับมิกรรหิตให้แล... ซึ่งเมียบท้าวเททานทางธรรม...
แกทานอุมาแสงสมส่องใจขอ... อันวากุญจะขอยอดทานบารมีท้าวฟ้า ท้าวแหล่งหลา
เมืองคน...

(กัณฑ์ลักรบรรพ หน้า 270-271)

ตัวอย่างทั้งสองในหัวข้อนี้เป็นการกล่าวเชิดชูการให้ทานหรือทานบารมีว่าเป็น
สิ่งที่ดีและเป็นวิสัยของคนดี หมายความว่าผู้ใดใคร่จะนิพพานก็ต้องบำเพ็ญทานและสั่งสม
ทานเอาไว้มาก ๆ ในข้อ 4.9.3.1 นั้น อยู่ในกัณฑ์กุมารบรรพ เป็นตอนที่ชูชกมาขอสองกุมาร
จากพระเวสสันดร ส่วนในข้อ 4.9.3.2 อยู่ในกัณฑ์ลักรบรรพ เป็นตอนที่พระอินทร์แปลงเป็น
พราหมณ์มาขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร การบรรยายทั้งสองตอนนี้ ข้อความเหมือนกัน
ทุกประการ มีแตกต่างกันที่คำบางคำมีไม่ครบเท่ากัน เช่นในกัณฑ์กุมารบรรพว่า "อนนว่าช
ท้าวจะหวังปองโปรดสัตว์สุวรรค์ฟากฟ้า" ส่วนในกัณฑ์ลักรบรรพว่า "อนนว่าท้าวจะปอง
โปรดสัตว์สุวรรค์ฟากฟ้า" เป็นต้น นอกจากนี้ก็ต่างกันที่การเขียนตัวสะกดการันต์ผิดแผกกัน
ไปบ้าง

4.10 เหตุ คืออสังการที่กล่าวถึงบุคคลผู้ที่ทำการอันใด เพราะเหตุใด เป็นการแสดงเหตุผลประกอบไปด้วยว่า ผู้นั้นน่าจะทำเช่นนั้น ๆ อสังการชนิดนี้เท่าที่ปรากฏในมหาชาติคำหลวงมีเฉพาะแต่ที่กล่าวถึงบุคคลว่าทำการอันใด เพราะเหตุใดเท่านั้น ส่วนการแสดงเหตุผลประกอบด้วยว่าผู้นั้นน่าจะทำเช่นนั้น ๆ ไม่ค่อยปรากฏเด่นชัดนัก และมีปรากฏในกัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์ชูชกบรรพ กัณฑ์หาวนวันฉมา กัณฑ์กุมารบรรพ กัณฑ์มหาธาต และกัณฑ์ชฎิยบรรพ

4.10.1 กัณฑ์ทานกัณฑ์

4.10.1.1

...บพิตรอนนवारวงฝั่งแม่น้ำ รอคฤทานาน... ลูกสาวหวานวางขวนนคกคินนุนนคนนใด... ฉนวนกรุงโกรมไยทชสาธาณ แกพวกพาลนบพพน... เหตุหมันชาวเมือง ชัยบุญเรื่องนฤโทษ... อีกหงษ์โหดเหี้ยนขนุ ปีกหางตงตกภก... ลุมปีกเปือกตมตาก ปิมประจากชีพนนใด... ฉนวนทานไททวยมาตย์ หกหมื่นลาศแลงมละ...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 51)

4.10.1.2

...คุกรสารวิบุตร อุตมอรหรรต... อันว่าสยงให้แห่งคนครชิต... จรดถึงอุทชิตศทนนใด... ฟิงยานแสดงภยแฉคอง... ไปในรงงวัคยงราช... ควยสารประกาศคองนี้... อันว่าชาวสี่พี่แฉงทำเชิญ... มนนนับเคนพระแพศย์นนคร... เหตุกฤษรทวนนไน... ชกัให้อมอก... ซึ่งสบคสคกมหาทาน นนไนสคแล...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 69)

ตัวอย่างในข้อ 4.10.1.1 นั้นกล่าวถึงเหตุว่าเป็นเพราะชาวเมืองชัยพระเวสสันดรให้ออกไปจากพระนคร เพราะวาพระองค์พระราชทานช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์ชาวเมืองกลิงคราษฎร์ไปซึ่งทำให้ชาวเมืองโกรธมากและในข้อ 4.10.1.2 นั้นกล่าวถึงเหตุว่าเป็นเพราะพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคไปนั้น เมื่อพระองค์ถูกเนรเทศ ต่างก็พากันร้องไห้ด้วยความจงรักภักดีต่อพระองค์

4.10.2 กัณฑ์วนประเวศน์

... เขาก็จะว่าพญานี้มีโทษ เราก็ว่าโกธรชั้หนึ... บัดนี้ท้าวธรรมิหกหมื่น
แลมาตั้งเป็นนาย... ความสหายสองเสนท ก็จะไม่สนเทหยทนทำเชิญ...
เพราะกฏเป็นประเคยกปรตยันตเออไอ้สวรวุรย.....
สองแผนคินคาลโกธร ภูมิควรแกตญูจะมกลางปดิโพทภายใน... วิเคราะห
ใจเจ็บแสบ ก็จะเป็นสยนเปลบปลาบแทง... ก็จะไม่ตอคววแยงยุทธุใหญ่
บชาไชสามาญ... เพราะกฏคยวคาลโทษ ก็จะไม่ไหชาวเจาโกธรแกกัน...

(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า 104)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงเหตุว่า ถ้าหากว่าเป็นเพราะพระเวสสันดรขึ้นครองราชย์ตาม
ที่พวกเจ้าเจตราชทูตถวายพระนครให้ครอบครอง พระองค์ก็จะมีความคิด และถ้าพระองค์
ขึ้นครองราชย์ ชาวเมืองสี่พีก็จะถือว่าชาวเมืองเจตราชภูร์เป็นศัตรู

4.10.3 กัณฑ์ชูชกบรรพ

"อนนว่าอมิตดาพราหมณี ไคยีนคคีเขาค่า ว่าพพกรูพรัง
บ้างพลางสั่งแสงคาปรทยค บ้างพลางสยคแสงคาปรทย เพื่อว่าจะไครชั้มนนหนึ
ไปไกล จากพิสยบ้านันน โสคแล"

(กัณฑ์ชูชกบรรพ หน้า 124)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงนางอมิตดาภูกนางพราหมณีคากะทภระทัง เพราะว่าจะอยาก
จะชั้ไล่นางไห้ออกไปไหพนจากหมูบ้านที่นางอยุ่ันน

4.10.4 กัณฑ์กุมารบรรพ

4.10.4.1 "พระราชกุมารทังสองก็เร็นรอก ซอนซอนในตระพงง
แลน้ำบงตวรววบงงเกล้า เพื่อสองเจาคกกหม่าบ้ำใจหาย เพราะกลัววอยยว
พราหมณจะมาททายตนไปในที่นน"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 195)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงสองกุมารว่าเหตุที่ต้องหนีลงไปสระบัวและใช้ใบบัวบังพระ
เศียรไว้ ก็เพราะตกใจกลัวว่าชุกจะมาจับเอาตัวไป

4.10.4.2 "ครันนุกูลว่าว่าจะเอาข้าทั้งสองนี้ไปให้ เป็นช่วงไข
เม็ญญู นิงว่าใส่... ก็ทำอิงฉิดการคือการให้หน้าให้ตา แก่ลูกพงาอนรัก ให้ลอบลัก
หนีไป เพราะว่าจะหวังให้เป็นไทคั้นเลาธา"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 196)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงตอนที่พระเวสสันดรพระราชนานสองกุมารให้แก่ชูชกแล้ว สองกุมาร
กลัวว่าชูชกจะพาทั้งสององค์ไปจากพระราชนาน สองกุมารจึงหนีไปซ่อนองค์ในสระบัว ชูชก
ไม่เห็นสองกุมาร หาอย่างไรก็ไม่พบ จึงพูดจาก้าวร้าวพระเวสสันดรว่า เมื่อตัวทูลขอสอง
กุมารแล้ว ได้ทูลว่าจะนำเอาสองกุมารไปเป็นข้ารับใช้ของนางอมิตตา ภรรยาของตน
พระเวสสันดรก็เปลี่ยนพระทัย ทรงพยักพระพักตร์ เป็นสัญญาณว่าให้สองกุมารรีบหนีไปเสีย
เพราะทรงหวังว่าจะให้สองกุมารนั้นเป็นอิสระตามเดิม

4.10.4.3 "ทุกขสงสารแห่งห้อง ไขจะทองแต่ตู่ นิงใส่...
สิ่งคนเคอนคินฟ้า ทุกถวนหน้าโสศเสมอถนน โสศใส่... ทุกขท่างลเหลือแหล
เพราะบเห็นหน้าแม่มัทรี ลูกเลย"

4.10.4.4 "อาดคงจริงออกท้าวไท ร้อยรูปไทรหารา ถาอิมเลย
...ราศรีคือกให้ ยวออกไทตรอมตาย นินาเจ้า... เพราะบมิเห็นแก้วกัฬาอนน้อย
ลห้อยหวังใจถึง ทุกเมื่อแล"

4.10.4.5 "ครันนคานิงราราช ก็จะทำให้หัวสวาทิหวนคั้น ถาถอย
เลย... แลลองโคดิงโคจ เพราะบมิเห็นสร้อยสาโรช แก้วกัฬาพีน"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 211)

ตัวอย่าง 4.10.4.3 กล่าวถึงพระชาติทรงรำไห้เมื่อพระราชนานพระราชนานให้
แก่ชูชกไป และทรงพรรณนาว่าไม่เฉพาะแต่พระองค์เท่านั้นที่ต้องตกอยู่ในห่วงแห่งความทุกข์
คนอื่น ๆ ก็เป็นเช่นเดียวกันกับพระองค์ เพราะต้องจากพระนางมัทรี พระราชมารดาไป
ตัวอย่าง 4.10.4.4, 4.10.4.5 กล่าวถึงพระเวสสันดรจะต้องทรงเสวราโศกรำไห้ไม่รู้
จักหยุด เวลากลางคืนพระองค์ก็จะต้องทรงพระกันแสงและทรงกระทุมพระอุระราวกับจะ
วายพระชนม์ชีพ เพราะไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นพระกัฬา คงจะทรงเสวราสร้อยละห้อย
หาอยู่ตลอดเวลา

4.10.4.6

๖. รูปช้างค้ำทวารโศกรู รูปและโสศกสิ่งยง ในที่นี้... รูปวาวูฎีกวาวูเถื่อน
ปนเป็นเพื่อนยลยงอยู่แล... รูปสิ่งหัดทวเหลือแหล่ จงขูให้แก่ทาวแม่มัตรี
โสศกเทอญ... ก็จะมีโสศกาชรรูป เพราะเพื่อนเห็นหน้ารูปต่างตา
แลนาทาว...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 214)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงของเล่นต่าง ๆ ของสองกุมาร ที่ปั้นเป็นรูปช้างค้ำทวารใหญ่
รูปม้า รูปวัว เอาไว้ก็ยังคงอยู่ เมื่อสองพระองค์จะต้องไปกับชุก รูปสิ่งสรวาสัตว์ทั้งหลาย
ก็จะเหลือไว้ให้พระนางมัตรีทอดพระเนตร เมื่อพระนางมัตรีทอดพระเนตรเห็นก็จะหยุด
กันแสงเศว้าโศก เพราะเห็นแต่รูปปั้นต่าง ๆ ไว้แทนองค์สองกุมาร

4.10.5 กัณฑ์ฆรรษา

"ออกนางตุโศกรตรอม บัดนี้ยอมเหลือองหลากแล... เพราะเพื่อ
แสวงหาลูกไม้ มาถวายแด่ไท้ทรงธรรม บพิตรนั้นน"

(กัณฑ์ฆรรษา หน้า 297)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงพระชาลีบุตรพระอัยกาว่าขณะนี้พระราชมารดา กำลังทรงชูปยอม
จนเหลือ เพราะว่าต้องหาผลไม้มาถวายพระราชาบิดาแต่ลำพัง

4.10.6 กัณฑ์ชฎิยบรรพ

"ตรากรตรอมไผ่ยอมเผือก ข้าเจกเลือดตาตุเกะเค้น เพราะเหตุ
แหแหเห็น สองสมเด็จจบคือสุร"

(กัณฑ์ชฎิยบรรพ หน้า 322)

ตัวอย่างนี้กล่าวถึงเมื่อกษัตริย์ทั้งหกพระองค์ได้พบกันแล้ว พระเวสสันดรได้กราบ
บังคมทูลแด่พระราชาบิดาและพระราชมารดาว่า พระองค์ พระนางมัตรีและสองกุมาร ต้อง
ทนทุกข์ทรมานจนผ่ายผอมซีด อีกทั้งทรงพระกันแสงจนพระเนตร เป็นสายเลือด เพราะเหตุ
ว่าอยากจะได้เฝ้าสองพระองค์

4.11. ทีปภูมิ (ทีปภูมิ) คืออสังการที่ความหมายของประโยคหลายประโยคสัมพันธ์กันอยู่กับความหมายของคำคำเดียว หรือสัมพันธ์กันอยู่กับคำต่าง ๆ ที่มีความหมายอย่างเดียวกัน คำนั้นอาจจะอยู่ตอนต้น ตอนกลาง หรือตอนปลายของบท ในมหาชาติ คำหลวงมีอสังการชนิดนี้อยู่บ้างในกัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์กุมารบรรพ กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์สังกัณฑ์ ซึ่งเป็นที่ที่นักคิดที่มีความหมายของประโยคหลายประโยคสัมพันธ์กันอยู่กับความหมายของคำคำเดียว

4.11.1 กัณฑ์ทานกัณฑ์

"ในเมื่อมหาสวดสวด ภพนายภชขอให้... ทวยถือได้ยืนมลาก กาลใดหากมีสิ่ง... ในกาลนั้นนอองอรรตจรรย สิบร้อยพนนภนภกษณ... สยวสทาน ทักทวตทน ทงหลายคนชนชี่น... แผนดินคี่นเคื่องไหว อปุทธยคี่นรนเร้งรลอก อยู่แเส"

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 68)

ตัวอย่างนี้เป็นเรื่องทีกล่าวถึงการบำเพ็ญสัตตสวดมหาทานของพระเวสสันดร เมื่อผู้คนทั้งหลายได้รับเมื่อใดก็จะแซ่ซ้องด้วยความยินดีเป็นอย่างมากและเป็นที่อัศจรรย์กันอย่างยิ่งคึ่ง เป็นที่น่าประหลาดใจยิ่งนัก บางคนก็ขนลุกด้วยความปลอดภัยเป็นอย่างมาก แผนดินทั่วไปก็หัวนไหว ทั้งท้องฟ้าและท้องทะเลต่างก็ปั่นป่วนไปทั่ว ข้อความนี้ความหมายของประโยคหลายประโยค ได้แก่ "ผู้ที่ได้รับก็ดีใจมาก ในทันใดนั้นก็ม็เสียงคนเป็นจำนวนมากต่างก็ปรีดาปราโมทย์ แผนดินก็หัวนไหว ท้องฟ้าและท้องทะเลต่างก็ปั่นป่วน" ประโยคที่มีความหมายเช่นนี้ต่างก็สัมพันธ์อยู่กับความหมายของคำคำเดียวคือ "มหาสวดสวด" คือ สัตตสวดมหาทานที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญ

4.11.2 กัณฑ์กุมารบรรพ

...พระโพธิสัตว์คัจฉายหนึ่งเปนดี มีอพุทธยาศรยจะใคร้ให้ทาน ก็ประดิษฐานตุงทอง พนหนึ่ง ยี่นซึ่งมือผูมาขอ ฟึ่งพอใจกวาชี่นแล... ทาวรก็จะให้หินินาพ ก็เกรอกบาทบรรพต เชงพระยศปวงป้า ชาพระยศปวงปือ ลือพระยศทวสวางสวรรค ทัลดบาถลบล..."

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 191)

ตัวอย่างนี้เป็นเรื่องที่ถูกกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ว่าเป็นคนดี ทรงมีพระราชอัชฌาศัย ใครจะให้ทานแก่คนที่มาขอ จึงได้นำทองมาบรรจุลงในถุงจำนวนหนึ่งพันถุงแล้วพระราชทานให้ พระบารมีของพระองค์จึงเป็นที่เลื่องลือกึกก้อง และว่าลือพระเกียรติของพระองค์ไปทั่ว สรวงสวรรค์ ตลอดจนกระทั่งถึงบาดาล ข้อความนี้แสดงว่าความหมายของประโยคหลาย ประโยค ต่างก็สัมพันธ์อยู่กับความหมายของคำคำเดียว คือ "พระโพธิสัตว์"

4.11.3 กัมมัฏฐาน

4.11.3.1

... ข้าแต่พระองค์ทรงสรรพลักษณะ ปางพระจอมจักรูบริจากทาน... สยงตลอด เมืองอมรินมูโหรณพ จนภูวคคภพพรหมมาน... หงส์แสงสายอุสุณีการ กำเรียบ รอบจักรพาฬนุนแล... ทอญุคิริยเขาขอบชั้นชจายทวาทิศตางตาง... เทพยหงง หลายุกปราโมชชวยอนุโมทนาคองนี้... หนึ่งนารทปรากฏ บรรพตเทวดา หงส์ สองชั้นนฟ้า นนแล... หงอินทพรหมบรมปราบคีเคช ทวาทุคประเทศตางตาง ... หงโสมยมเทเวศเพชวรธรรษา... ชุลินอมนัมศการอนุโมทน ซึ่งสองประสาท โสคแสดงผล เพื่อเป็นทศพลกายหนา นนแล... สรรพเทวดานันนิไตรตริงษสถิตย หงองคองอภยกฤษคาญ...

4.11.3.2

... อันว่าพระมัทรีศรีสุนทรารงค์... เหนล่ำเภาเพศพิมลเบญจางค์ลักษณะเลิศฟ้า... เป็นบรมราชธิดาอุคคคองสวาคี แห่งทวามัทธาธาชาติเชือสมมติพงษ... กอปกฤติ บริวารยศยงภาเลื่อง ทุกแมนเมืองหมุภษัทรีย... ก็ทรงพระโสมนศยินดีควย ชกชวยอนุโมทนา... ซึ่งสองเสนหาบุคทรทาน... เพื่อพระโพธิญาณอนนวิเสศ... แห่งพระเพศยันครภัสศาควยประการคองนี้...

(กัมมัฏฐาน หน้า 261-262)

ตัวอย่างในข้อ 4.11.3.1 เป็นตอนที่พระนางมัทรีทรงทราบจากพระเวสสันดรว่า พระองค์ได้ประทานสองกุมารให้แก่ชูชกไปแล้ว ก็ทรงอนุโมทนาด้วยการตรัสว่า เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคนุทรทาน ก็ปรากฏเสียงบันลือทั่วทั้งสวรรค์ บาดาล ตลอดจนสวรรค์ ชั้นพรหม อีกทั้งสายอุสุณีบาดกแปลบปลามไปทั่วทั้งจักรวาล ทอญุเขาที่อยู่รอบ ๆ เสียงดัง ไปทิศต่าง ๆ เทพทั้งหลายก็ปรีดาปราโมชชวยอนุโมทนาควย เจ้าป่าเจ้าเขาทั้งสองชั้น ฟ้า อีกทั้งพระอินทร์ พระพรหม เจ้าแห่งสรรพสัตว์ผู้เป็นใหญ่ทั่วทุกหนทุกแห่ง ทั้งพระจันทร์

พระยม เทวคานูเป็นใหญ่ ท้าวเวสสุวัณต่างก็น้อมนมัสการอนุโมทนา ที่ทั้งสองพระองค์ได้ทรงบริจาคนองกุมากร เพื่อเป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อไปในภายหน้า ข้อความนี้แสดงว่าความหมายของประโยคหลายประโยคต่างสัมพันธ์อยู่กับความหมายของคำคำเดียวคือ "ทานบารมี"

ส่วนตัวอย่างในข้อ 4.11.3.2 นั้นเป็นข้อความที่ต่อจาก 4.11.3.1 เป็นตอนที่พระนางมัทรีทรงโสมนัสยินดี และอนุโมทนาในการที่พระเวสสันดรได้พระราชทานสองกุมารแก่ชูชก แสดงว่าพระอินทร์ พระพรหม เจ้าแห่งสรรพสัตว์เป็นใหญ่ พระจันทร์ พระยม เทวคานูเป็นใหญ่ ท้าวเวสสุวัณ ต่างก็อนุโมทนา พระนางมัทรีก็ทรงยินดีด้วยกับบุตรทานในครั้งนี เพื่อพระโพธิญาณอันประเสริฐ แสดงว่าความหมายของประโยคหลายประโยคต่างสัมพันธ์อยู่กับความหมายของคำคำเดียว คือ "พระโพธิญาณ"

4.12. อวสวะ คืออสังการที่มีข้อความเป็นเรื่องราวอันประเสริฐประกอบกันไปเป็นข้อพิสูจน์สำหรับเรื่องราวที่เป็นข้อประเด็นนั้น หมายความว่าในข้อความนั้นกล่าวถึงเรื่องราวที่ดี ๆ ทั้งสิ้น และเรื่องเหล่านั้นเป็นข้อพิสูจน์สำหรับเรื่องราวที่เป็นข้อสำคัญนั้น ในมหาชาติคำหลวงมีปรากฏอยู่บ้างเล็กน้อย คือ กัณฑ์ศพพร และกัณฑ์กุมารบรรพ

4.12.1 กัณฑ์ศพพร

4.12.1.1

...อันว่าสากยภคิตรีย์ทรงหลาย แลจะอาจมีใจหมายเพื่อมิหวังไหว สมเด็จ
ไททรงญาณ ก็เห็นอหังการตนหนึ่งเลย... อันว่าพระสากยราชอนุมาชนันุ
ก็ถวายกรกรรพุมบงกชทศนุชะ นมัสการกฤษดาณชลียุงแล... อันว่าพระมุนีนารถ
ยงพระญาตีทุกองค์ ไหวจ้านงโอนออนแกพระศตาคคแลแล...

(กัณฑ์ศพพร หน้า 6)

ข้อความนี้กล่าวถึงเรื่องราวอันประเสริฐ คือภคิตรีย์สากยราชทั้งหลายที่มาประชุมพร้อมกันต่างก็ถวายบังคมพระพุทธรูปองค์ เมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นอิทธิปาฏิหาริย์ของพระองค์ที่เสด็จขึ้นไปดำเนินจงกรมบนอากาศ ซึ่งการเสด็จขึ้นไปดำเนินจงกรมบนอากาศนี้เป็นเรื่องที่เป็นข้อพิสูจน์สำหรับเรื่องราวที่เป็นข้อสำคัญนั้น คือทำให้พระญาตีวงศ์ทุกพระองค์ต่างก็น้อมนมัสการ

4.12.1.2

...คังฤาพระเพศยันครบวรราชโอรส ฐมาเปลื้องปลคคชุนาทยอรานองแท...
ก็เป็นที่บูชาแกชวเมือง คังฤาพระบุญเรืองบเอื้อ มากอเกื้อในทางทวน บมิ
ชอบไล... หนึ่งอยุรงางอนบมีอจยอุทยอนอรินทรราช แลวองอจจรุจบสงคราม
...ชางแกแฉือกแฉางาม รุงเรื่องอรามควยกำพล กายสกลโทรมชัมมัน
เลิศยิงยง...

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 34)

ข้อความนี้กล่าวถึงเรื่องราวอันประเสริฐคือ พระเวสสันดรไศพระราชทานช้าง
ปัจจัยนาคซึ่งเป็นช้างที่ชาวเมืองบูชาให้เป็นทานแก่พรหมณ์ชาวกลิงคราฎร์ เป็นช้างที่ชนะ
ข้าศึกและองอาจเจนจบในการสงคราม เป็นช้างเผือกที่งดงาม กำดั่งตมมัน งามยิ่งนัก
ส่วนเรื่องราวที่เป็นข้อสำคัญนั้น คือพระเวสสันดรทรงไฉ่ในการบว่เพ็ญทาน แม้วาชาง
ปัจจัยนาคนี้จะเป็นช้างที่บูชาของชาวเมือง พระองค์ก็พระราชทานไป ถึงแม้วาจะเป็นการ
ไม่ถูกต้องก็ตาม

4.12.2 กัณฑ์กุมารบรรพ

...อันว่าเจาผู้เกิดกลางอุ้งคอกุพอ อยาให้กอเป็นนูน... จงดูสูงสูดสารเสด็จ
มาเร็วหนาเจา... อันว่าเกล้าพระทานบารมีเป็นตน... พอรักแพนแสสรุพ
ทรัพย์... ก็มีอุประมาณในโลกย จงเจาม่าอุทโยคท่าพอเทอญ... จงเจา
มาคับทฤทยที่ใหม่ อุนนพราหมณรายไร กุลาวเสมอไฟฟอกนี้... จงเจา
มาท่า โดยคองค้ำพอกุลาวนี้... สองเจาแพนเกตรา แกพอญจะปรารถนาเป็น
พระพุทชนน... พยงแผนคินบครอาด ขามส่งสารเสมออรณพนน... พอ
จะชัชามจากชรามรณชาติ ควยอำนาจทานสองกระษัตรินี้...

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 199-200)

ข้อความนี้กล่าวถึงเรื่องราวอันประเสริฐคือการบว่เพ็ญทานบารมี ตอนที่ชูชกได้
ทูลขอสองกุมาร และสองกุมารกลัวชูชก ไม่อยากจะไปควย จึงหนีไปซ่อนในสระบัว
พระเวสสันดรไศศรัสเรียกสองกุมาร พระชาติเสด็จขึ้นจากน้ากอน พระกัณหายังไม่เสด็จ
ขึ้นมา พระเวสสันดรจึงศรัสเรียกให้รีบขึ้นมา เพราะชูชกกล่าวหาว่าพระองค์เปลี่ยน
พระทัยไม่อยากให้สองกุมารไปรับไซ้ตน พระองค์จึงทรงกล่าวว่ำให้มาช่วยคับทความร้อน
ของควงใจ เพราะถูกชูชกกล่าวหาเช่นนี้ สองกุมารเปรียบเหมือนกับเรือที่พาพระองค์

ข้ามห้วงมหรณพ ได้แก่การเกิด ความแก่ และความตาย ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ส่วนเรื่องราวที่เป็นข้อสำคัญที่จะพิสูจน์การตรัสรู้นี้ได้ ก็คือการบำเพ็ญทานบารมี

4.13 ปริวฤตติ คืออสังการที่กล่าวถึงการแลกเปลี่ยนสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งอันสมกันหรือไม่สมกัน แต่ใน *Kāvyaṅkāra of Bhāma*¹ ว่า "ปริวฤตติเกิดขึ้นเมื่อสิ่งที่ดีกว่าถูกบรรยายว่าได้รับโดยการเสียสละของที่ต่ำกว่า" ในมหาชาติคำหลวงมีปรากฏอยู่ใน กัณฑ์ศพร กัณฑ์กุมารบรรพ กัณฑ์มัทรี กัณฑ์ลักรบรรพ และกัณฑ์นครกัณฑ์ อันได้แก่การเสียสละพระโอรสธิดา และพระชายา เพื่อพระโพธิญาณ เป็นต้น

4.13.1 กัณฑ์ศพร

4.13.1.1

...อันว่าสองกระษัตริย์ก็คล้ายงมฤคทายพนพิหาร ค่ายศฤงฆารอนุนมากนั้น...
อันวานางผู้ภรรยา ก็บูชาพระชินศรี อนนมีรัศมีคัจจสุวรรณ ค่ายแก่นจันทนจรรณน...

...อันว่าจันทนอนนเสก เจ้าผู้เชษฐกัประพรม ในกัญญคมเสาวคนธนั้น...
นางจึงปราถนาคองนี้ ข้าแด่พระชินศรี ข้าขอเป็นชนนี้แด่พระพุทธ อันอุคคมคองเจ้าข้า ในกาลอนนจะมาภายภาคหน้า ค่ายผลคุดชาอนรรต แหงนุชาจันทนจรรณน...

...อันวานางผู้อนุชิตา ก็บูชาพระสวย์มภู อันอำไพรุกคุดกามูจน ค่ายนุษาหารกนก อันปุระคับอกองคอรนุน... เจ้าจึงปราถนาคองนี้...

...ข้าแด่พระผู้ญาณสูงสารุ อันว่าสรอยสูงงวาลเพ็ญจิริตโนภาศ อยาได้ปราศจากคนชา ทอช้วนอตยนต์ เทาถึงอรหนตคณนฤพาน โสคเทอญ...

(กัณฑ์ศพร หน้า 10-11)

ตัวอย่างนี้เป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งอันไม่เหมาะสมกัน เพราะในเมื่อครั้งที่พระนางสมรบุษีเป็นพระราชธิดาองค์แรกของเจ้ากรุงพันธุมดินนั้น เจ้าเมืองใกล้เคียงได้ส่งดอกไม้ทองและแก่นจันทน์มาถวาย พระราชบิดาจึงได้พระราชทานแก่นจันทน์ให้แก่

¹P.V. Nāganātha Sastry (translator), *Kāvyaṅkāra of Bhāma* (Delhi : Motilal Banarsidass, 1970), p. 68.

พระราชบิดาองค์พี่ และพระราชทานดอกไม้ทองให้แก่พระราชบิดาองค์น้อง พระราชบิดาองค์พี่จึงได้นำแก่นจันทร์นั้นบูชาพระพุทธรูปสลี และทรงปรารภว่าขอเป็นพระพุทธรูปในพระชาติต่อไป ส่วนองค์น้องก็บูชาด้วยดอกไม้ทองนั้น และได้ตั้งพระทัยว่าขอให้ได้นิพพานเป็นพระอรหันต์ แสดงว่าเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างแก่นจันทร์กับการเป็นพระพุทธรูป และดอกไม้ทองกับพระนิพพานเป็นอรหันต์ แก่นจันทร์และดอกไม้ทองเป็นสิ่งที่ต่ำกว่า การเป็นพุทธรูป และพระนิพพานเป็นพระอรหันต์ จึงเป็นการเสียสละสิ่งที่ต่ำกว่าเพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ดีกว่า

4.13.1.2 "ข้าแต่พระองค์ผู้ญาณพิภพสลีพี่ ชูข้าทั้งหลายนี้จะขอหัตถ์รัตนปัทมยานา ขอพระองค์จงประสาทประสิทธิ จงสำเร็จกิจแห่งพระโพธิญาณ เล้าเทอญ"

(กัมจัทิมพานต์ หน้า 32)

ตัวอย่างนี้ก็เช่นเดียวกันกับข้อ 4.13.1.1 เป็นตอนที่พระเวสสันดรได้พระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์ชาวเมืองกลิงคราษฎร์ไปพระองค์ได้ทรงตั้งความปรารถนาไว้ว่า ขอให้สำเร็จพระโพธิญาณ จึงเป็นการเสียสละช้างปัจจัยนาค ซึ่งเป็นสิ่งที่ต่ำกว่า แลกเปลี่ยนกับพระโพธิญาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่สูงกว่า

4.13.1.3 "อันว่าทานพี่เผื่อไป เปนปตยขอยาผิด... แก่สัพพชชาติยทงแท้ สรรเพชญ์แปลปลุกสัตว์"

(กัมจัทานกัมต์ หน้า 68)

ตัวอย่างนี้ก็เช่นเดียวกันกับข้อ 4.13.1.1 และ 4.13.1.2 เป็นตอนที่พระเวสสันดรได้ประทานสัตตศกมหาทาน เพื่อเป็นปัจจัยในการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพื่อสั่งสอนสัตว์โลกให้เป็นคนดี เป็นการเสียสละสัตตศกมหาทานซึ่งเป็นสิ่งที่ต่ำกว่า และเปลี่ยนกับพระโพธิญาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่สูงกว่า

4.13.2 กัมจัทุมารบรรพ

4.13.2.1 "อันว่าสองเจ้าหนอนงเยาว์ จงมาเปนส่าเภาแก่พ่อเทอญ... อนนบมิรุกโคลงรุกคลอง ขี้ขามของสงสารเสมอสมุทรนน... อนนอาจเอา

พอไปยงงนฤพานนคร ที่พันชาติขรามรณานฤทุกชนัน... พักจะชี้ข้ามโลกประชา
อีกเทพาภสวารค โสคแล"

(กัมมัทกัมมารบรรพ หน้า 198)

ตัวอย่างนี้เป็นตอนที่พระเวสสันดรได้ประทานสองกุมารให้แก่ชุกแล้ว สองกุมาร
ทรงกลัวชุกไม่อยากจะไปค้ำย จึงหนีลงไปซ่อนในสระบัว พระเวสสันดรจึงตรัสเรียกให้
ขึ้นมา ค้ำยการเปรียบเทียบว่า สองกุมารเหมือนกับเป็นเรือที่จะใช้ข้ามมหาสมุทร คือ
วิภูสงสาร และจะได้พาพระองค์ไปสู่พระนิพพานพ้นจากการเกิด ความแก่ และความตาย
พระองค์จะได้ชี้ข้ามจากโลกมนุษย์ไปสู่สวรรค์ ดังนั้นตัวอย่างนี้จึงเป็นการเสียดสีสองกุมาร
เป็นบุตรบริจาต ซึ่งเป็นสิ่งที่ต่ำกว่า แลกเปลี่ยนกับพระนิพพานซึ่งเป็นสิ่งที่สูงกว่า

4.13.2.2

...จงเจ้าเร่งมาทำ โดยคงคำพอกลาวนี้... สองเจ้าแพงเกตรา แกพอญ
จะปรากฏาเป็นพระพุทธรณน... พยงแผนดินบตรอาด ขามสงสารเสมออรรณพ
นณ... พอจะชี้ข้ามจากขรามรณชาติ ค้ำยอำนาจทวนสองกระษัตรินี้... พอ
ก็จะยอสวรรคมนุษย์โลกย สุธมโฆกษนฤพาน แลนาเจ้า...

(กัมมัทกัมมารบรรพ หน้า 199-200)

ตัวอย่างนี้เหมือนกับตัวอย่างในข้อ 4.13.2.1 ตอนนี้เป็นตอนที่พระเวสสันดร ตรัส
เรียกให้พระกัณหาขึ้นมาจากสระบัว ค้ำยการเปรียบเทียบเช่นเดียวกันว่า สองพระองค์
เหมือนกับเป็นเรือที่มั่นคงไม่หวั่นไหว เหมือนแผ่นดินซึ่งพระองค์ผู้ทรงปรารถนาที่จะเป็นพระ
พุทธเจ้า ได้พาพระองค์ข้ามวิภูสงสารอันได้แก่การเกิด ความแก่ และความตาย พ้นจาก
โลกมนุษย์ สวรรค์ เพื่อไปสู่พระนิพพาน ตัวอย่างนี้จึงเป็นการเสียดสีสองกุมารเป็นทาน
บารมีอย่างหนึ่งซึ่งกระทำไต่ยากยิ่งซึ่งเป็น เบญจมหาบริจาต ประการหนึ่ง เรียกว่าบุตร
ทาน เป็นสิ่งที่ต่ำกว่า แลกเปลี่ยนกับพระนิพพานซึ่งเป็นสิ่งที่สูงกว่า

4.13.2.3 "ตุกรเจ้าชาลิมิรุฎา สวภาพทฤทยแห่งพอ อนนใคร่เกื้อ
กอกการกทำทาน อนนเปนการยกุลสนน... จงเจ้าให้อัยาศรัยพอดุเสด็จ อนนจะเปน
บ้ำเห็นจนฤพาน พนสงสารภพนี้เจ้า"

(กัมมัทกัมมารบรรพ หน้า 200)

ตัวอย่างนี้ก็ยังคงเป็นการกล่าวถึงการทำหน้าที่เป็นการไต่บุญไต่กุศล การที่พระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารให้แก่ชูชกนั้น ขอให้ทั้งสององค์อย่าทรงขัดขืน ให้ไปรับชูชก จะไต่ช่วยให้พระองค์ได้สำเร็จพระนิพพาน พ้นจากวัฏสงสารนี้ไป

4.13.2.4 "ลูกหญิงชายชให้แล้ว... ทั้งงเมียแก้วแก่นอนนสงวน
อนนควรรักใคร... แก่จากผู้มาไฝ่ครองขอ... แลจะพอกินแทน แคลงที่จะ
คืนเล่า... ก็มิควรแก่ผู้เฒ่าโพธิสัตว์ ผู้ทรงวงศร์สแกสรรเพชคาณานในโลกนี้"

ตัวอย่างนี้ก็เช่นเดียวกันกับข้อ 4.13.1.1, 4.13.1.2, 4.13.1.3 คือการให้
บุตรเป็นทานที่เรียกว่าบุตรทานและการให้ภรรยาเป็นทาน เรียกว่าภริยทาน ซึ่งเป็นสิ่งที่
รักและหวงแหนแก่ผู้ที่มาขอ นั้น เมื่อให้ไปแล้วจะกลับเอาคืนนั้นไม่เป็นการสมควรแก่ผู้ที่เป็น
พระโพธิสัตว์ และหวังที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

4.13.3 กัมม์มัทรี

4.13.3.1 "หนึ่งสองกุมารเพื่อนไร่ เราอุทิศอวยให้แก่ชี่...
คุณกรเจ้ามัทรี อายุกุชทวีแสนโสภ นกเลอย... บนนเทาทุเลารักพระลูก
จงเห็นแก่อาตมประสงค์สัพัญญุตญาณ"

(กัมม์มัทรี หน้า 259)

ตัวอย่างนี้ เป็นตอนที่พระเวสสันดรตรัสปลอบพระนางมัทรีไม่ให้ทรงทุกข์โศก
ในการที่พระองค์ได้พระราชทานสองกุมารให้แก่ชูชกไป เพราะพระองค์ทรงปรารถนาพระ
สัพัญญุตญาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่สูงกว่า

4.13.3.2

... ข้าแต่พิตรโพธิพงษ์... ขอบุขอนุโมนา... ซึ่งพระปิยมุตรบุรีจาก...
แห่งพระบรมสาถยาภิหาร... ซึ่งพระบรมทานอนนอุคุม... ไทแลวปุสนาการ
เพิ่มดวงพระทานูบารมี โสคแล... พระไทยทำทานทองทวี คุณทางที่จะบำเพ็ญ
พระโพธิญาณ นนแล... กมลไมทรหนี ตามทางพุทธประเพณีแต่อดีตกาล
นนวนมา...

(กัมม์มัทรี หน้า 260)

4.13.3.3

...อันว่าพระมัทรีศรีสุนทรางค์... เหนล้าเภาเพศพิมลเบญจางค์ลัคนเลิศฟ้า...
 เปนบรมราชธิดาคอคูดวงสวาทิ แห่งทิวามัทธาธาชาติเชื้อสมมุติพงษ... กอปกฤติ
 บริวารยศยงภาเลื่อง ทุกแมนเมืองหมุกษัตริย์... ก็ทรงพระโสมนัสยินดีถวาย
 ธกัช่วยอนุโมทนา... ซึ่งสองเสนหาบุทรทาน... เพื่อพระโพธิญาณอนนวิเสศ...
 แห่งพระเพศยันตรภัสศาถวายประการคองนี้...

(กัมขัมทรี หน้า 261)

ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นตอนที่พระนางมัทรีทรงโสมนัสยินดีกับบุทรบริจาคนเพื่อ
 พระโพธิญาณของพระเวสสันดร

4.13.4 กัมทสักรบรรพ

4.13.4.1 "อันว่ากูจะไปสู่ถึงที่อยู่พระคาบศ ค้วยพรตอันเปน
 พรหมณั้น... กูจะขอเจ้ามัทรี แด่พระราชธานีสรรเพชญ์นั้น... ก็จะให้พระราช
 ธานี ยกยอคवारมีทาน เพิ่มสมภารที่จะเป็นพระพุทธรณ์"

(กัมทสักรบรรพ หน้า 265)

ตัวอย่างนี้เป็นตอนที่พระอินทร์ได้แปลงเป็นพรหมมาทูลขอพระนางมัทรีจาก
 พระเวสสันดร เพื่อเป็นการส่งเสริมพระบารมีให้แก่พระเวสสันดร เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็น
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

4.13.4.2

...คุกรพทณาจารย์ใจจำเริญ อูรสเทอนทวยลออก ย่อมฟังภอจิตรเห้า แต่บเท้า
 ควงสรอยสรัพ ไครอยเท้าแสนสุวรรณแล... แด่ตุรารักพระโพธิญาณ เหตุการณ
 โสคจงเงาะใจ อำนวยไหแพที่รัก เปนบรมรัฐอัครคทาน คองนี้...

4.13.4.3

...ส่วนสองตรณนอญหนอหงงกู เปนที่ฐขึ้นจิตรทานแล... อีโกโฉมนางผู้เพื่อลำเคญ
 เทียรยอมเป็นที่รักทานไซ... แด่ตุรารักพระโพธิญาณ ยกยอคเขาวโยค อันจะ
 ได้บัทโมกขนฤพานั้นแล... เหตุการณนั้นโสคจงเงาะใจ อำนวยไหแพที่รักเปน
 บรมทานโสค...

(กัมทสักรบรรพ หน้า 272-273)

ตัวอย่างทั้งสองนี้เป็นตอนที่พระเวสสันดรศรีสแกพระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ มาทูลขอพระนางมัทรี พระองค์จึงตรัสอ้างถึงการพระราชทานสองกุมารให้แก่ชุกไปในข้อ 4.13.4.2 พราเชพระองค์ทรงปรารภว่าพระโศภิตยา และในข้อ 4.13.4.3 ที่พระอินทร์มา ทูลขอพระนางมัทรี พระองค์ก็พระราชทานให้ด้วยความเต็มพระทัย ทั้งสองกุมารและพระ นางมัทรีเป็นที่รักที่หวงแหนยิ่ง แต่พระองค์ทรงรักพระโศภิตยามากกว่า เพื่อพระนิพพาน ค่ายเหตุนี้พระองค์จึงประทานสิ่งรักนี้เป็นทานอันยิ่งใหญ่

4.13.5 กัณฑ์นครกัณฑ์

...อันว่าสถานอวาตาศนี้ เป็นที่กู่ท่าสมณธรรม คัดคืนวันจันทล่า ไต่เก้าเคื้อน สิบหาคามีประมาณ ก็เป็นสถานแผ่นดินจินจล เมื่อถูกยกยอกศพลมารมี แสกุให้ พระราชกุมารกุมารี อีกเจ้ามัทรีเป็นทาน เพอสมภารที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า นน...

(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า 339)

ตัวอย่างนี้เป็นตอนที่พระเวสสันดรศรีสแกเหล่าอำมาตย์ราชโยธาที่ตามเสด็จ พระเจ้ากรุงสมชัย พระนางสมบรมศรี และสองกุมารเพื่อมารับพระเวสสันดร และพระนาง มัทรีกลับพระนคร ว่าพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพรตที่พระอาศรมอยู่เป็นเวลานานได้เก้าเคื้อน ครึ่ง พระองค์ได้ทรงบริจาคสองกุมาร และพระนางมัทรีไปเป็นทานเพื่อเป็นการสั่งสม พระบารมีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

สรุปแล้วการทรงบริจาคสองกุมาร และพระนางมัทรีนั้นเป็นการเสียสละสิ่งที ค่ากว่า แลกเปลี่ยนกับการได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าซึ่งเป็นสิ่งที่สูงกว่า

4.14 ปรีศโนตตรัม คืออสังการที่มีค่าถามและค่าตอบ ไม่ว่าจะค่าตอบนั้นจะอยู่ อย่างเปิดเผย ไม่เปิดเผยหรือทั้งเปิดเผยและไม่เปิดเผย ในมหาชาติคำหลวงมีอสังการ ชนิดนี้ปรากฏอยู่มาก ส่วนใหญ่จะเป็นตอนที่มีการคร่ำครวญหรือรำพึง ดังปรากฏอยู่ในกัณฑ์ หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์ชุกกบรพ กัณฑ์จุลวันวันฉนา กัณฑ์มหาวน วันฉนา กัณฑ์กุมารบรพ กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สังกบรพ กัณฑ์มหाराช กัณฑ์ชชิตยบรพ และ กัณฑ์นครกัณฑ์

4.14.1 กัณฑ์หิมพานต์

4.14.1.1 "คังถาพระแพศยันทร บวรราชโอรส ฆมาเปลื้อง
ปลดคชนาทอยราดองแ... ก็เป็นที่บูชาแก่ชาวเมือง คังถาพระบุญเรืองบเอื้อ
มาก่อเกื้อในทางทาน บมิชอบได้"

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 34)

4.14.1.2 "คังถาพระแพศยันทรบวรบุตร มาเณคังจิมมสกุ
คชสารสุทรเรื่องเคช องค์ศุณฺษเยศธิปตย วรยลชอบถานา"

4.14.1.3 "พระลูกเรานี้โสค บมิโทษสักอัน คังถาจะเกียกกัน
จากสมบัติ พลัดนิเวศจรไกล"

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 35)

4.14.1.4 "กรรมนั้นไปจะให้รังรัง ทนทุกขังจรั้งกาล คังถา
จะผลาญเจ้าบุญบุตร คว้าอาวุธทั้งหลาย บมิชอบได้"

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 36)

4.14.1.5 "เราก็เห็นเป็นขุนเคือง คังถาชาวเมืองขอโทษ
เรา... เหตุใดจงแสดง ซึ่งเหตุแห่งเราอย่านาน เขาป้องกันพพาชนิยการ จาก
นิเวศเหตุคังถา"

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 37)

4.14.1.6 "คูกรภิกษุผู้มีศีลาจาร เมื่อหน่อโพธิญาณผู้อารี ตรีส
เรียกพระมเหสีมัทรี ผู้มีศุภลักษณะล้ำเลิศ... ทรัพย์อันโคประเสริฐอันเกิดแก่นุชนารณ...
หนึ่งทรัพย์แห่งมิตุราช ให้แก่นองนารณารี จงเก็บไว้ให้ดีพันภัย เล่าเทอญ"

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 38-39)

4.14.1.7 "คูกรพระน้องนารณารไทย เจ้าอย่าสยมเก็บอบรม
ทางทาน แก่สมณาจารย์ท่านผู้มีศีล... สิ่งโคบหอนไปเป็นที่ฟัง บเทียมถึงเท่าทาน
ทั่วไป"

4.14.1.8 "แม่กษัตริย์องค์ใด มีพระไทยประคิพัช กำหนดเป็น
ภรรคา ท้าวทองจงมาบำรุงรักษ ักคือยาทรงโศก วิโยคระอมใจ จงมีไชยสวัสดิ
บัดนี้ ทนเจ้า"

4.14.1.9

...จึงศรีสวัสดิ์มีตรีนงเยาว์ พังอรอรุหนอหน้าเจ้าเจษฎา รทกทอนทพให้
กังชา คังถาพระภรรคาบุตรสูดิดที่เลาแล... อันว่าพระมัทรี จึงมีพระ
เสาวนีโอนเกลา พระญานเฝ้าเจ้าจงไซ เหตุไคบินเกลาแสดงคังถา...

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 39)

4.14.1.10 "อันว่าพระมัทรีศรีมัทธราช มีพจนาทมัญฑรคังนี้...
คังถา พระนรินทรนงบเคยยีน เลาเลย... จะให้พระองค์จรแต่ในคังผู้เดียว
เสด็จเปลี่ยวผิดไป"

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 40)

4.14.1.11

...หนึ่งโสดพระบรมจักราธิราชุ จักประพาศเภาพังงาทั้งสององค์...
สองเจ้าเขาพลอดกลาง เป็นที่สว่างพระบิคา... เจ้าจักคนองปองเลน
หยุดคอยุเย็นรมรุกชา... แทจริงพระองค์เจ้า ไหนดเลาจะรฎกเวียง
วัง...

(กัณฑ์หิมพานต์ หน้า 41)

อสังการชนิกนี้ในกัณฑ์หิมพานต์ใช้คำ "คังถา, ขอบถา, อันใด, สิ่งใด,
องค์ใด, ไหนดเลย" คำถามเหล่านี้ส่วนใหญ่มักมีคำตอบอยู่ในตัว

4.14.2 กัณฑ์ทานกัณฑ์

4.14.2.1 "ภักษพิศม์แมมรณา ดีกว่าเปนลูกชา ชับเสย
ทอดคนตกเหวห่วย มวยแมมววยเทอญ อยู่ไย"

4.14.2.2 "ลูกกูอยู่ยงนयर ทูโรหะทยรเท่าเฝ้า การณถา
แรงเมืองเรา ลูกกู"

4.14.2.3 "ลูกกุฎกรวยเพท ทานบเคศวรวิไลสอน การณฤ
 แกรงเมืองก่อน ลูกกุฎ"

4.14.2.4

...เมืองออกอุณโหวววยค กยรติยศโยคยั้งล้ำ ลูกแพทยันครแม่ นฤชคข้าชัษค้ำ
เหตุไฉน แมพอลยงสืบสาย เขียบ่าแยงทวนเถา เสียดายควงใจูแม่ นฤชค
 ชาชัษเจา เหตุไฉน ประโยชนไทหงงผาผอง มิตรสหายทวยท้าวคาว ลูกปูลอง
 ปุณป็นราษฎร นฤชคชาชัษทาว เหตุไฉน นฤโทะทาวลูกเจา ชาวเมืองหมุชา
 เคา ชัษโคคองฤ เลาแล...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 50-51)

4.14.2.5

...พระเฮอยเคอยแตกอนกาล ทวยทหารแห่หน้า ถือชงผ้าพรพราย...
 พวงพระพรายพระแพรง คือเครื่องแต่งแลพิศตรา กลกรูรณการะ
 แมงบาน... แอนเอางานโดยผงผาย ยายยงงสวนเปนอาที้ แหงลุกรัก
 ราชตนใด... อนนวลูกสายใจนนวนฤ คือพระแพศยนนครคิลก จะจากอก
 แม่ไปเอ วันนี้...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 52)

4.14.2.6

...พระเฮอยเคอยแตกอนนนวน หมุทแกลวหมั้นมือทาย ชงสามุชายแพรเพรอส
 ...ชงอสงรมเลอศนิมาเรื่อง แสงศรบงเรืองเรือมาศ, कुง
 กรรณการคาชงามเงื่อน... กลนกลุนเกดื้อนเกลื้อนแห แกวแม่ไปเลนป่าเปน
 อาที้ อาลุกรักราชตนใด... อนนวลูกสายใจนนวนฤ คือพระแพศยนนครคิลก
 จะจากอกแม่ไปเอ วันนี้...

4.14.2.7

...พระเฮอยเคอยแตกอนปาง สำเสนางคเสนาชีก หัศคานีกมารถรบ...
 วิวรบขบขาทยาตรา พิศโสภานานาเนก เจกกรรณการบานคคลี... เหมือย
 เหมือยมีเมื่อโซย โดยเลนสวนเปนอาที้ แหงลุกรักราชตนใด... อนนวลูก
 สายใจนนวนฤ คือพระแพศยนนครคิลก จะจากอกแม่ไปเอ วันนี้...

4.14.2.8

...พระเฮอยเคอยแต่ปางบรรพ์ ช้างนับพันม้า นับหมื่น รถม้าแสนคน นาย
ครอง... ชารุณนิมทองทองเถือก ลานแควเสือกสุรเสลา งามเท่าป่า
กรรณิกา... สำสารุสะระตะเตน ตามไปเพลินป่าเป็นอาทิ แห่งลูกรัก
ราชชนโค... อนนวลูกสายใจนันทา คือพระแพศยนนครคิลก จะจากอก
แม่ไปเอ ผนัง...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 53)

4.14.2.9

...พระเฮอยเคอยแต่ก่อนเกา เหลาเสนาหมขวยชาว แจกศรีสลาบแมลงมาศ...
มาแต่คันทารราชภูษัญ ลางเลื่อมโลมมีแสง กำพลแดงสรตะ... โดยเสด็จ
พระลูกชานายก ชมไมนงเป็นอาทิ อาลูกรักราชชนโค... อนนวลูกสายใจ
นันทา คือพระแพศยนนครคิลก จะจากอกแม่ไปเอ ผนัง...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 53-54)

4.14.2.10 "คิงงญาจะพรหมจรรยจางาย ทรงเสื่อแสก
ลายหงงเล็บ และสยมชุกชอกยวเก็บมุลผล... คิงงญาจะตำตนตกปรคาบษ ต้อง
หิวหามคองคาน คามศบวิธการกณตี"

4.14.2.11

...การณญักคีทิงหลาย จึงมีนำถวายนวช แกชนักวชญูปอง...
คือครองของเชอบัตกร กาสาวพัตรไพเศษ อีกอชินเชศฎากรณ... เมื่อ
เจ้าแพศยนนครคองใจ ชปรเวศยงงไพพระหารญ ซึ่งสังวาศตรมวไลวิต...

4.14.2.12

...การณญาคณคิคุณชอบ จึงมีวิริยความชอบไซแรงคอง ชวยกยวุกอวยวกรอง
คา... อาเยียนานางโค ฝาเปสือกไมคากกรอง ครองฝาแฝดผาผาค...
ชนาสภกษัตริเสียมารยาตรเสียมยศ อนนไพรบานปลคมลละแคน ชับจากแควน
แขวงเมืองทวารชนน...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 54)

4.14.2.13 "อาเจ้าจะเข้าแคนคองชฎี ทรงสมบศสบบอกบัตกร
ไบแฝก หัวใจแม่จะแตกตายตาง นางชวญีเข้าเจ้าจะทำกลโค"

4.14.2.14 "ฉันทิมนเฌกขางวาคไครตยร ตินธแนงนางนยร
สนองเทา เจาจะเคอนดินคองถารอด วันนี้จะทอคนคราง"

4.14.2.15 "นางโคคาลโคบางออนลอยค ลักษณะลายลมยค
มาลยศุข อยุยังจุกกระฉอนไหว คือไปกลวยทองคองลมพาด"

4.14.2.16 "นางโคคาลเชองแงงามตาย สุกษุมลายออน
เดอศนี อยุเยนยงกนเกอคพิจลการ ปานไปกลวยกระลอกลม"

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 54)

4.14.2.17 "เจาแมแจจกรมคอยคอย ควยบราทุกราพรอยพราย
คำกัปิมล่ำบาททางคั ทรงสรพางศัพยงชรุก... นางนนมกุกกระษัตริี มือพพ
ยาครพ้า ไปไจนอรันนี ยังทางพีโพพง"

4.14.2.18 "นางองคโคคอกไมรอย แซมหญุหอยคอคอยน
จรจำนยรบนนหนา แหงหญิงขำนับพน... นางน่นกนขางคียง ยุพมาลยมีง
มัทธราช วันนี้จะลีลาศณนโค สุกษุมไพรอยคยอม"

4.14.2.19 "นางโคคยอมอยุวยง แตสยงหอนแหงหมาป่า
แหวพองหว่าหวาใจ คาลตรคกไหวครุนคริว... นางน่นคังจะลิวลอยจาก
ขันฟ้าฟากเพื่อยงาม ทรามแกหารหอมชลาด ถาจะยาครวนวันนี"

4.14.2.20

...นางโคคก็ชเคอยุเกษม ศุขกริมยเปรมุปราโมทย์ เมืออินทโคตรเคำกู
รูกองกองอยุณยคโคไม... แลชโคคยีนรารยอ ชวัญหายหอยคอดี กาเยนุทริย
สุนนรรวว คัจตัวหวาทายักษ... นางยุทรงลักษณะเลศนุนนุ งามทัว
บนนเบญจงค ชลาดจะโคคคองคองถา จุกขำงือวันนีหนักกวาขึ้นแล...

(กัณฑ์ทานกัณฑ์ หน้า 56)

อสังการชนคนี้ในกัณฑ์ทานกัณฑ์มีมากที่สุด และใช้คำ "อยุโย, การณถา,
เหตุไจน, คองถา, คองถา, ทนโค, เยียไจน, น่นถา, กลโค, นางโค,
นางองคโค, ไปไจน, ฉนโค, ถา" คำถามเหล่านี้ส่วนมากมีคำตอบอยุในตัว เช่น
ขอ 4.14.2.5, 4.14.2.6, 4.14.2.7, 4.14.2.8, 4.14.2.9 เป็นตอนที่พระนางสบรรยค

- ทรงคร่ำครวญถึงพระเวสสันดร เมื่อทรงทราบว่าพระราชโอรสถูกเนรเทศออกจาก
พระนคร มีการจัดทัพไปส่งเสด็จด้วย กองทัพนั้นเป็นกองทัพของพระราชโอรสของกษัตริย์
พระองค์ใด พระราชโอรสองค์นั้นคือพระเวสสันดรจะเสด็จจากพระราชมารดาไปในวันนี้
ข้ออื่น ๆ ก็เช่นเดียวกันมีคำถามและตอบอยู่ในตัว

4.14.3 กัณฑ์วนประเวศน์

4.14.3.1 "อาดังงจริงเจ้ามัทธิ ท่านเคยสุขุมาลีลององค์...
คองงาเจามาเคอรคองอนาด ลำบากบาททวาทอง"

(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า 99)

4.14.3.2 "ตรมวนโคท้าวชบอ กี่ภูจะสร้างศอกคือลสงวน...
คองโคควรแก่เราราช จะเสด็จไปสร้างสาธุจรยา จมหากษัตริทงหลายบอกเรา"

(กัณฑ์วนประเวศน์ หน้า 101)

ในกัณฑ์วนประเวศน์ มีปริศนาคถาธรรมน้อย เพราะเป็นการบรรยายสภาพในป่า
ไม้ไซ้ตอนที่คร่ำครวญและรำพึง ใช้คำ "คองงา, ตรมวนโค, คองโค"

4.14.4 กัณฑ์ชูชกบรรพ

4.14.4.1 "ป่าโคคาลโคชาว ท้าวผู้คลาวคองงธรรม...
ยงงพราหมณณรคองงกา ชายงงป่าอาทวา"

4.14.4.2 "พญาธรรมพันแพ่ง โครรูแห่งแหนไป... กรุงไผท
โกรมก้อหล้า ใจเพื่อยฟ้าทำทาน... อาจให้สุขสำราญแก่โลกย ที่ต้องโสกกดวแกลน"

4.14.4.3 "โครรูแดนเจาซาง จงบอกบางแกง... พระแพศยันคร
คองโค ฝูงเข็ญใจใจถึง ยาจกพึงสุสภาร"

(กัณฑ์ชูชกบรรพ หน้า 131)

4.14.4.4 "คองงาคองงสระสโรช ทำช้อยไซ้คิควรชม...
มโนภิมย์สระลิต กษัตริคองงาม"

4.14.4.5 "คองงาคองงโพพฤษากิ่งกว้าง เกิดแทมท่างทวงทว
...ไบชยวรมรเรือย สรณุกนิเนื่อยฉายา"

4.14.4.6 "คังงัฏคังงัฏไรชรอเอมชวอ้อ อรทื่อแพททางเคอร...
รมเป็นเมอดมิดเมฆ พยงชดเศกสเบยใจ... ทวยโคเคอรแดครอน คับไซ้ซอนกัถ
หายทิว... รมเป็นฉิวเฉื่อยหล่า ถวนหนาเหนือพำนักนอน"

4.14.4.7 "คังงัฏคังงัฏไมม่วงมาศ บแคลวคลาศทางเทอน...
ไบบงงเหอนทาวบค มีรศเรื่อยใจคน"

(กัณฑ์ชูชกบรรพ หน้า 132)

4.14.4.8 "คังงัฏคังงัฏไมรงจรจิตร อันอยู่ชชิตทางเทา...รมเป็น
เอาใจโลภย์ ลำได้โภกโภกราบ...ทวยคนครางซอนไซ้ ครันอยู่ไค้แรงมา...ทัวประชาชน
พยาธิ ไค้ศุขสาธุสาทร"

4.14.4.9 "คังงัฏคังงัฏไมพิษฎาร เหลือแหล่ ทุมแก่ไกลมรคา...
คนไค้มามมาว บให้ดาวเฒ่าแคว...ยอกแสดทวยสวชย สมดีทวยากอยุ่เสมอย"

4.14.4.10 "คนไค้วารู้แห่ง ทาวพันแพงพญาธรรม...หากให้
ทรรษาโมทยเปนประโยชน์แกก...ในเมื่ออยู่ให้ทรูร่าร้อง สองมีตองกลางคอง...แลกมา
หลงคว้งคว้าง ในป่ากว้างวงเวงวด"

(กัณฑ์ชูชกบรรพ หน้า 133)

4.14.4.11 "คนไค้วารู้ที่ ทาวผู้คลีคสังทาน...ควยคำหวานเพราะ
พรอง คำหนึ่งตองใจกู... ฐนนโอบอุคคย อจาให้บุญคุณยศแกก มากแล"

(กัณฑ์ชูชกบรรพ หน้า 133-134)

ในกัณฑ์ชูชกบรรพนี้ มีอสังการชนิดนี้อยู่บ้าง เพราะเป็นตอนที่กวีแต่งให้ชูชก
กล่าวสรรเสริญพระเวสสันดรว่า พระองค์เหมือนกับแผ่นดินอันกว้างใหญ่ สัตว์โลกได้
อาศัยอยู่อย่างรมเย็น พระองค์เหมือนแม่น้ำ เหมือนสระบัว เหมือนบ่อน้ำ ให้ความเย็น
สบาย เหมือนต้นโพ เหมือนต้นไทร เหมือนต้นมะม่วง เหมือนต้นรัง เหมือนต้นไม้ใหญ่
ชนิดอื่น ๆ อีกมากมาย ที่ให้ความรมเย็นแก่ผู้ที่มาอาศัยรมเงา คำกล่าวของชูชกตอนนี้
เปรียบเทียบกับไฟเพราะมาก จึงทำให้อสังการชนิดนี้มีความไพเราะเป็นอย่างยิ่ง การ
ใช้คำถามในกัณฑ์นี้มีคำ "ป่าโค, โคร, ต้นโค, คังงัฏ, ทวยโค, คนโค"

4.14.5 กัณฑ์จุลพนวันฉัตร

"ไม่ได้เฉื่อยสยงกอง เพื่อมตองกิ่งใบ... คนมาไกลเกล้าไถ่
 อยู่คอยู่ไถ่แรงรมย์... เย็นเฉื่อยฉัตรฉัตร หอนไครครลาคคาคาค... คาวไคพื้นพรรษา
 โมทย คาวนนนโพธิสำนักน"

(กัณฑ์จุลพนวันฉัตร หน้า 142)

อสังการชนิคนี้ปรากฏอยู่ในกัณฑ์จุลพนวันฉัตรเพียงตัวอย่างเดียว ค้วยการใช้คำ
 "คาวไค" เป็นคำถาม และ"คาวนนน" เป็นคำตอบ

4.14.6 กัณฑ์มหานวันฉัตร

"ขทรงพระผนวช หอเกล้าชญา ไซ่ท้าวพระยา จะมีสิ่งสิน
 เข้าน้ำทำใจ ทโหดหิน จข่าจขิน จะขอถาคว"

(กัณฑ์มหานวันฉัตร หน้า 156)

อสังการชนิคนี้ปรากฏอยู่ในกัณฑ์มหานวันฉัตรแต่เพียงตัวอย่างเดียวเช่นกัน
 ค้วยการใช้คำ "ถา" เป็นคำถาม

4.14.7 กัณฑ์กุมารบรรพ

4.14.7.1 "คองถาคงงนทีแหทาว คคลาวคลายคคก อนนบมิ
 ฐบฏฐบาง... อนนมีรอกปางคคลาน ในแมน่านานหาปรการ"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 189)

4.14.7.2 "ท้าวชมิเห็นแกกฐ่ากัคี่ จงขเห็นแกออกนางมัทรี
 ท้าวแม่ คองถาคแลมาให้พราหมณ์แกโบยคี่ คองนี้"

4.14.7.3 "บพิตรออกนาง กูจากพนหวว แต่ชรมวไปป่าได้
คองถาคท้าวชมาทำใจมดอย ให้ลูนอยพอกแกพราหมณ์ คองนี้"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 208)

4.14.7.4 "บพิตร ยังอ่อนนอยเฮอร์ศ เถ่รากลษพาไป
พอธา... คองงถาวทเลงคองยู ใให้เถ่ทรูทไป คองงนี้"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 209)

4.14.7.5 "ข้าแต่ ท้าวผู้สร้างสโพิชี่ อนนจะหวงงไปรดสัตว
หงงหลาย... คองงถาคองงลทรายอนนออน... อันยั้งเร่รอนรอกินนม"

(กัณฑ์กุมารบรรพ หน้า 210)

ปริศโนตตรัมในกัณฑ์กุมารบรรพใช้คำ "คองงถา" เป็นคำถาม

4.14.8 กัณฑ์มัทรี

4.14.8.1

...ถาพระบรมรินทร เชอทำทู่ตไซ้ไป สู้สำนักนี้ไทยชिरาชยิกา... ถาสองแสน
เสนาหาสายสมร เขาไปน่านนอนหลับในอาศรม... ถาสองศุขารมย ชวนูชายช้
ไม่เมิดป่า... พระวงวิงวาศนาเด็กก่าคัคเลน... หนึ่งแต่เกษาหลอสิ๊กเสน
มิไคเห็นประจักษ์... หงงหัดทบาทลักษณะลายขำ จะหลอเหลือหลากไม่มี...
ถากอพิชหัทคีสิ่สิ่ลลาค โคยศคณาอากาศเวहन... ถาสัตวไคในป่าพระหิม
พานตพาธา มาพระลูกยาหงงสอง...

(กัณฑ์มัทรี หน้า 243-244)

4.14.8.2 "อันว่าชาวแห่งสองพงงงา ปานี้เปนใจน คองงนี้...
อนึ่งโสค ท้าวชผู้เปนผรวผ่านเผ่า ปานี้เจ้ากยูญนนโคกินจนนโค เปนเพื่อนโคร
โสคสิน"

(กัณฑ์มัทรี หน้า 247)

4.14.8.3 "เมื่อนนชกึเปนตรคกทกใจ รรววโครแลจะเห็น
ในป่านน"

(กัณฑ์มัทรี หน้า 248)

4.14.8.4 "พุมพนัสพงโค ๆ คายควยหมูไม่หวาหวานเปนตน
สองนถมลเคอยสำราญแตกาลกอน"

(กัณฑ์มัทรี หน้า 250)

4.14.8.5 "พระนอมโคดงเรน สองยอมเหลนหลายสถานทุกแห่ง
แล... พระนอมไพรเหลือแหล่ พระน้อยแม่เมื่อโค ลุกเฮอย"

(กัณฑ์มัทรี หน้า 253)

4.14.8.6 "คองถารมิปากมิตองควยข้า เงื่อนไซซาแลมมวง
พอฮา... คนโคเดอยแลจะเป็นที่รักษ คุจเจ้าจอมจักรรักษ หายากแล"

(กัณฑ์มัทรี หน้า 254)

4.14.8.7 "ซาแตราชาธิราชเรื่องญาณ ซึ่งสองราชกุมารไม่เห็น
หาย... คองถารามฤทรานรอน ชีพลูกแมวมวยมรณแมนถวิล"

4.14.8.8 "สัตว์โคคูลากดำภา ภาที่น้องนงเขาวินหนอ...
หงงบึกษาสัตว์สงบงอเหงางบ"

(กัณฑ์มัทรี หน้า 256)

ในกัณฑ์มัทรี มีอสังการชนิดนี้ปรากฏอยู่พอประมาณ เพราะในกัณฑ์นี้เป็นตอนที่
พระนางมัทรีเสด็จกลับมาจากหาผลาหาร แล้วไม่พบสองกุมาร จึงทรงคร่ำครวญ ด้วยการ
ใช้คำ "ธา, คองธา, ฉนนโค, โคร, เพื่อโคโร, พงโค ๆ, พระนอมโค, คนโค,
สัตว์โค" เป็นคำถาม

4.14.9 กัณฑ์สังกรบรรพ

"สมเด็จพระมหาสัตว์ เลงทัศนทั่วภักทรนาง ยิงอาจนางปางธา
โสดแล... สมเด็จพระมัทรีมีพระเสาวนีย์ทูลทานไท เย็บใจแลเลงภักทร ทรงลักษณะก็
ประกาศ"

(กัณฑ์สังกรบรรพ หน้า 273)

อสังการชนิดนี้ในกัณฑ์สังกรบรรพมีเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ด้วยการใช้คำ "ปางธา
เย็บใจ" เป็นคำถาม

4.14.10 กัณฑ์มหาราช

...ดูกรราชันคคา สองพระญาของคอยอยู่ธา... อนนุเป็นพระราชบิดามารดร
 แห่งสองบงอรเอารศ ภูนี้... สองคาบศลูกไท ยงคอยโคผลภักษ งายธา...
 ลูกไมยงมีนาก รากไมภาคพอนน ธานเจ้า... ยุงแยงใจขบคิน เหลือบราน
 รินขบแขง โสธา... ฝูงทฤชชาติรายรา ในปวงป่าเป็นเช็ญ โสธา...
 มหิงษาสี่หุเสื่อแรก ชางญูแแตกเพราะชะโมร มากธา... ขแตกแห่งทอทยว
 เขาสมมตยวสาทสยงมี ธานาเจ้า...

(กัณฑ์มหาราช หน้า 296)

ในกัณฑ์มหาราช มีอสังการชนิกนี้ปรากฏอยู่เพียงแห่งเดียว ด้วยการใช้คำ
 "อยู่ธา, งายธา, ธานเจ้า, โสธา, มากธา" เป็นคำถาม

4.14.11 กัณฑ์ชฎิยบรรพ

"ดูกรเจ้ามัทรีมีนางนอกรัก... คงพิ้งักเคื่อนสติเจ้าแล้ว...
 แกวญจก้านวน ควรคنيعเนญ... พลลัทธิธาพลเรา นีละเจ้า... สยงปานโคคง
 สทาน คือจะค่านคนไพรสเทือน... ชุสี่เสื่อตระหลบหลา มารองราเรองคอง"

(กัณฑ์ชฎิยบรรพ หน้า 314)

อสังการชนิกนี้ในกัณฑ์ชฎิยบรรพก็มีเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ด้วยการใช้คำ
 "ธา, โค" เป็นคำถาม

4.14.12 กัณฑ์นครกัณฑ์

...อนึ่งอันว่าพระบาทสนุชยภูเจ้าก็ดี แลออกนางสบรรษคีศรีบุญานัน...
 จงอุทวารชมาบริรักษสองเสมอจักมุจอมสุวาดี... บุญโคนอยหนึ่งบาง
 แมสี่บแสงสว่างมานี้ ลูกธา... บุญโคทวารูพรังเกือกอทำกรรม นีนาเจ้า...
 ควยกุศลกรรมทงขึ้น สรพินทรทำมานี้ ลูกธา...

(กัณฑ์นครกัณฑ์ หน้า 344)

อสังการชนิกนี้ในกัณฑ์นครกัณฑ์ก็มีเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ด้วยการใช้คำ
 "บุญโค" เป็นคำถาม

อสังการที่ชื่อ "ปรัศโนตรัม" นี้ มีปรากฏอยู่ในมหาชาติคำหลวงอยู่มาก เพราะมีถึง 12 กัณฑ์ ไม่มีปรากฏแต่ในกัณฑ์ศพรเท่านั้น เพราะกัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์เริ่มเรื่อง จึงเป็นการเล่าเรื่องมากกว่า เล่าพระราชประวัติของพระนางสมบรมราชินีตั้งแต่ประทับอยู่บนสวรรค์ แล้วจุติลงมาปฏิสนธิเป็นพระพุทธรูป และพระราชประวัติของพระพุทธองค์ เนื้อเรื่องเริ่มดำเนินเมื่อขึ้นกัณฑ์ที่ 2 คือกัณฑ์หิมพานต์ เมื่อพระองค์ทรงประสูติจนกระทั่งพระราชทานช้างปัทมาสี และสัตว์ตลกมหาทาน และถูกเนรเทศไปอยู่ในป่า เนื้อเรื่องก็ดำเนินเข้มข้นขึ้นไปเรื่อย ๆ มีการคร่ำครวญและรำพึงตั้งแต่กัณฑ์หิมพานต์จนกระทั่งถึงกัณฑ์สุดท้าย คือกัณฑ์ทศพรกัณฑ์ ซึ่งเป็นตอนที่เสด็จกลับพระนคร

อรรถาสังการในมหาชาติคำหลวงเท่าที่วิเคราะห์ได้มีอยู่ 14 ชนิด แต่ละชนิดล้วนแต่มีส่วนสร้างเสริมและส่งเสริมให้วรรณคดีเล่มนี้มีความไพเราะไปในลักษณะต่าง ๆ กัน สมดังที่วาทกวีได้กล่าวไว้ในอสังการศาสตร์ของท่านว่า

"อรุณ เยนาดิจมตุกโรติ   ปุรายะ กวิตุว่ กุณดินำ มนะสุฯ

อลงกุริยาตุเวณ สเอว ทลุมินุ-   นนุหุยกำ หนุต ทิสานไชว ฯ"

แปลว่า "อาศัณษที่กล่าวนี้ พึงสันนิษฐานเอาเองว่า กภาพย์บังเกิดความปิติยินดีอย่างยิ่งในใจพวกนักปราชญ์ ด้วยข้อความใด ๆ ข้อความชื่อนั้น ๆ โดยส่วนมากก็เป็นอสังการ"

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย